

NÁRODNÝ INŠTITÚT STRATEGICKÝCH ŠTÚDIÍ

ZAKARPATSKÉ ODDELENIE

NADÁCIA FRIEDRICH A EBERTA

UKRAJINSKÉ ODDELENIE

UKRAJINSKÝ CENTRUM PRE VÝSKUM MEDZINÁRODNEJ BEZPEČNOSTI

SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PRE ZAHRANIČNÚ POLITIKU

UKRAJINA A SLOVENSKO PRED ZAVEDENÍM VÍZOVÉHO REŽIMU:

Materiály medzinárodnej
vedeckej konferencie

Užhorod,

30. mája – 1. júna 2000

Užhorod

Vydavateľstvo V. Pad'aka

2000

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ФІЛІАЛ

ФОНД ФРІДРІХА ЕБЕРТА

БЮРО ЗІ СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

АСОЦІАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СЛОВАЧЧИНИ

УКРАЇНА ТА СЛОВАЧЧИНА НАПЕРЕДОДНІ ВВЕДЕННЯ ВІЗОВОГО РЕЖИМУ:

Матеріали міжнародної
наукової конференції,

Ужгород,

31 травня - 1 червня 2000 року

A 01 - 00355

Ужгород

«Видавництво В. Падяка»

2000

В збірнику представлені виступи та доповіді учасників міжнародної наукової конференції, що відбулася у м. Ужгороді 31 травня – 1 червня 2000 року, яка є частиною міжнародного проєкту «Україна-Словаччина: проблеми трансформації та перспективи співробітництва», здійснюваного Асоціацією зовнішньої політики Словаччини, Українським центром досліджень проблем міжнародної безпеки та Закарпатським філіалом Національного інституту стратегічних досліджень за підтримки Фонду Фрідріха Еберта.

Головна мета конференції — аналіз можливих наслідків введення візового режиму для двосторонніх відносин, досвіду обох країн на шляху до європейської інтеграції.

Представлені матеріали відображають особисту точку зору експертів. Збережено авторський текст.

Збірник розрахований на науковців, експертів і аналітиків, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, всіх тих, хто цікавиться проблемами міжнародних відносин України з країнами Центральної та Східної Європи.

Редакційна колегія:

- В. Андрійко** — заступник керівника Бюро зі співробітництва в Україні фонду Фрідріха Еберта;
О. Власюк — перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук;
Л. Білоусов — президент Українського центру досліджень проблем міжнародної безпеки, кандидат історичних наук;
О. Дулеба — директор Дослідницького центру Асоціації зовнішньої політики Словаччини;
С. Мітряєва — заступник директора Закарпатського філіалу Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доктор філософії;
М. Кляп — учений секретар Закарпатського філіалу Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат фізико-математичних наук.

**Видання здійснено за підтримки Бюро
зі співробітництва в Україні Фонду Фрідріха Еберта**

© Фонд Фрідріха Еберта, 2000

© «Видавництво В.Падяка», макет, 2000

ISBN 966-7838-12-9

СПИСОК УЧАСНИКІВ

УКРАЇНА

1. **Приходько Володимир Опанасович**
Заступник голови Закарпатської обласної держадміністрації, керівник Закарпатського філіалу НІСД, кандидат історичних наук
2. **Нусер Ернест Ернестович**
Заступник голови Закарпатської обласної Ради
3. **Рилач Юрій Олександрович**
Надзвичайний і Повноважний Посол України в Словаччійській Республіці
4. **Стативка Андрій Іванович**
Радник Посольства України в Словаччійській Республіці
5. **Корона Валерій Іванович**
Економічний аташе Посольства України в Словаччійській Республіці
6. **Мищенко Олександр Павлович**
Заступник начальника Консульського Управління МЗС України
7. **Куліш Ігор Володимирович**
Аташе УПАП МЗС України
8. **Буркало Володимир Юрійович**
Представник МЗС України в м. Ужгороді
9. **Шуфрич Іван Юлійович**
Почесний консул Словаччійської Республіки в м. Ужгороді
10. **Динис Георгій Георгійович**
Радник Ради Європи, Комітет транскордонних відносин країн ЦСЄ, кандидат юридичних наук
11. **Ковчар Отто Олександрович**
Перший віце-президент Закарпатської торгово-промислової Палати

12. **Гевці Іван Іванович**
Заступник начальника управління економіки
Закарпатської обласної державної адміністрації
13. **Власюк Олександр Степанович**
Перший заступник директора НІСД,
доктор економічних наук
14. **Кушнір Микола Олександрович**
Радник директора НІСД
15. **Мітряєва Світлана Іванівна**
Заступник керівника Закарпатського філіалу НІСД,
кандидат історичних наук, доктор філософії
16. **Кляп Михайло Петрович**
Вчений секретар ЗФ НІСД,
кандидат фізико-математичних наук
17. **Федорчук Людмила Миколаївна**
Завідуюча відділом ЗФ НІСД
18. **Білоусов Леонід Вікторович**
Президент Українського центру досліджень проблем
міжнародної безпеки,
кандидат історичних наук
19. **Парфьонов Олександр Олександрович**
Виконавчий директор Українського центру
досліджень проблем міжнародної безпеки
20. **Цибулькін Володимир Володимирович**
Експерт Українського центру досліджень проблем
міжнародної безпеки,
кандидат філологічних наук, доцент
21. **Маначинський Олександр Якович**
Експерт Українського центру досліджень проблем
міжнародної безпеки,
кандидат військових наук
22. **Дергачов Олександр Петрович**
Головний редактор журналу "Політична думка"
23. **Акімов Олег Аркадійович**
Представник Українського центру досліджень
проблем міжнародної безпеки у Харкові
24. **Андрієнко Василь Іванович**
Заступник керівника бюро зі співробітництва
в Україні Фонду Фрідріха Еберта

25. **Дяченко Борис Іванович**
Експерт, ст. н.с. Ужгородського відділу Інституту
світової економіки і міжнародних відносин НАН
України, кандидат економічних наук
26. **Гайніш Йосип Йосипович**
Голова культурно-освітньої організації
«Матица Словенска» на Закарпатті

ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА

27. **Мирослав Полачек**
Заступник Військового та Військово-повітряного
Аташе Посольства Чеської Республіки в Україні

СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА

28. **Ігор Барто**
Тимчасово повірений у справах Посольства
Словацької Республіки в Україні
29. **Ян Варшо**
Генеральний директор Правового і Консульського
Департаменту МЗС Словаччини
30. **Олександр Дулеба**
Директор Дослідницького центру Асоціації
зовнішньої політики Словаччини
31. **Григорій Месежников**
Президент Інституту суспільних відносин
32. **Владимир Бенч**
Консультант Світового Банку в Словаччині
33. **Стефан Хомза**
Менеджер Торгово-промислової Палати Словаччини
34. **Томаш Стражай**
Експерт Асоціації зовнішньої політики Словаччини
35. **Мар'ян Гайдош**
Експерт Інституту суспільних наук Словацької
академії наук
36. **Станіслав Конечний**
Експерт Інституту суспільних наук Словацької
академії наук.

Ю. Рилач

Вступне слово

Сьогоднішнє наше зібрання є своєрідним продовженням міжнародного семінару на тему «Україна і Словаччина: проблеми трансформації та перспективи співробітництва», який відбувся у жовтні минулого року в словацькому місті Пряшеві за участі провідних словацьких та українських науковців, представників МЗС та інших державних органів двох країн, незалежних неурядових політологічних організацій. Багато хто з Вас були присутні на згаданому заході. Така послідовність і динаміка є підтвердженням зростаючої актуальності проблематики українсько-словацьких двосторонніх відносин у контексті тих якісно нових процесів, які відбуваються нині у регіоні Центрально-Східної Європи.

У цьому зв'язку хотів би висловити вдячність Асоціації зовнішньої політики Словаччини, Українському центру досліджень проблем міжнародної безпеки, Закарпатській філії Національного інституту стратегічних досліджень за відлення в життя ідеї проведення конференції, а також Фонду Фрідріха Еберта – за її фінансову підтримку.

Протягом півроку, що минули з часу нашої попередньої зустрічі, і Україна, і Словаччина зробили важливі зовнішньополітичні кроки, які підтверджують серйозність і обґрунтованість їх євроінтеграційних прагнень. Як відомо, була схвалена Стратегія Європейського Союзу щодо України. У свою чергу Словаччина розпочала переговорний процес щодо вступу в Європейський Союз, тиждень тому відбулося вже друге коло переговорів. Ці кроки значно розширюють «палацдарм», на якому розгортається всебічне взаємовигідне співробітництво між двома сусідніми державами.

Можна навести й чимало інших прикладів, коли зовнішньополітичні пріоритети України і Словаччини співпадають в основних ризиках та по основних напрямках, що створює сприятливі умови як для подальшого поглиблення співпраці на двосторонньому рівні, так і для більш активної взаємодії в галузі європейської інтеграції та європейської безпеки. І вони вимагають посиленої уваги, в т.ч. й на рівні наукових узагальнень та рекомендацій.

© Ю. Рилач, 2000

Разом з тим останнім часом у наших двосторонніх відносинах з'явився надзвичайно хворобливий «неврологічний вузол». Йдеться про прийняття Урядом СР рішення щодо запровадження з 28 червня ц.р. візового режиму поїздок для громадян України. (Принагідно хотів би зауважити, що оскільки у дипломатичній практиці є загальноприйнятим вжиття адекватних заходів країни, стосовно якої вводиться візовий режим, Україна змушена була також запровадити візовий режим поїздок для словацьких громадян). На думку української сторони, згаданий крок словацького Уряду не був абсолютно невідворотним. Про хибність його обґрунтувань мені вже неодноразово доводилося висловлюватися у засобах масової інформації. Зрозуміло, ця тема обов'язково звучатиме й у виступах учасників конференції, оскільки немає жодного сумніву в тому, що візовий режим ускладнить двосторонні контакти на всіх рівнях.

Однак, на мою думку, слід взяти до уваги й інше. Не можна допустити, щоб наслідки запровадження візового режиму розглядалися виключно у політичній площині, створювали б небажані контексти у двосторонніх відносинах. Не можна допустити, щоб цей – безумовно, суперечливий і непопулярний серед більшості населення двох країн крок – негативним чином позначився на психологічному фоні двосторонніх контактів. Тому одночасно із втіленням в життя відомих заходів щодо мінімізації негативних наслідків візового режиму, так би мовити, у вузькому, суто консульському аспекті (ясна річ, про це на конференції теж буде багато говоритися), саме зараз вкрай необхідно подолати останні залишки застою у двосторонніх відносинах, основний наголос зробити на активізації двосторонніх політичних контактів на найвищому рівні, реалізації крупних економічних проєктів. Така реакція на запровадження візового режиму уявляється справді логічною і розумною. Тому й дискусія на нашій конференції мала б бути позбавлена навіть найменших натяків на висловлення взаємних образ. Головну увагу треба приділити вузловим, перспективним питанням українсько-словацького співробітництва.

Одним з них є розвиток транскордонного співробітництва між нашими державами. Як відомо, згідно із згаданою Спільною стратегією щодо України, ЄС заохочуватиме розвиток ініціатив з регіонального та транскордонного співробітництва між Україною та сусідніми країнами, особливу увагу приділятиме питанням прикордонного господарства, включаючи технічну модер-

нізацію пунктів перетину на державному кордоні України з Угорщиною, Румунією і Словаччиною, а також розвитку програм TACIS (ІНОГЕЙТ та ТРАСЕКА), що мають на меті подальший розвиток інфраструктури транспортних мереж та поліпшення економічного співробітництва в регіоні.

Завершується процес формування відповідної договірно-правової бази українсько-словацького транскордонного співробітництва. Зокрема, у грудні 1999 року підписана Рамкова угода про регіональне співробітництво між Закарпатською областю України та Кошицьким краєм Словацької Республіки. Розпочатий процес підготовки подібних угод між Закарпатською областю та Пряшівським краєм, а також між рядом районних адміністративно-територіальних одиниць двох країн. Найближчим часом планується підписати Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво.

Посольство визначило транскордонне співробітництво як пріоритетний напрямок своєї роботи і з особливою увагою ставиться до всього, що відбувається у цій сфері. По дорозі з Братислави до Ужгорода я мав змогу зустрітись з представниками органів державного управління та місцевого самоврядування, ділових кіл прикордонного Кошицького краю. Вчора відбулася також дуже корисна зустріч з керівництвом Закарпатської облдержадміністрації. Лейтмотивом переговорів була взаємна зацікавленість у розвитку двосторонніх транскордонних зв'язків. Зі свого боку намагався я запевнити, що Посольство України в СР робитиме все можливе для підтримки ініціатив у всіх сферах двостороннього співробітництва з метою мінімізації негативних наслідків запровадження візового режиму між країнами. Переконаний, що цьому великою мірою прислужаться й рекомендації цієї конференції.

Так дозвольте побажати всім її учасникам плідної роботи та незабутніх вражень від перебування у цьому надзвичайно мальовничому куточку нашої країни.

Уч. RILACH

The author analyses main aspects of bilateral relations and points out the introduction of visa regime as one of their "painful ganglions". The ways of minimization of its negative impact are considered, the development of cross-border co-operation among them.

І. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВ В УКРАЇНІ І СЛОВАЧЧИНІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ІНТЕГРАЦІЙНОМУ НАПРЯМКУ

I. I.

ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ ТА
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИОлександр Парфьонов

Погляд з України

Не дивлячись на те, що Україна готується відзначити дев'яту річницю незалежності, питання щодо пріоритетів зовнішньої політики поки що залишається на порядку денному. Як в українському суспільстві взагалі, так і серед політичної еліти не існує єдиного погляду на головні питання зовнішньої політики:

- місця України в системах безпеки;
- напрямки політичної й економічної інтеграції;
- визначення зовнішньополітичних інтересів країни.

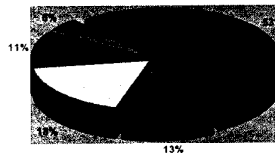
Така ситуація склалася перш за все в силу наступних причин.

1. Не однорідності суспільства, як за етнічним складом, так і за політичною орієнтацією.

Про те, що розбіжності думок про майбутнє України реально існують, свідчать дані репрезентативного опитування, проведеного наприкінці 1997 р. Київським центром політичних досліджень і Київським міжнародним інститутом соціології. Вони свідчать, що по національній самоідентифікації біля 57 % населення України складають українці, 27 % – «українорусів», що почувають себе одночасно українцями і росіянами, і біля 11 % – росіяни. При цьому прихильність до повсякденної російської мови проявилася не тільки у 89 % російських, але й у 70 % «українорусів», і 20 % українців. В цілому по Україні мовні переваги приблизно рівні: 41,2 % – використовують українську мову, 44 % – російську, 14,8 % – обидві мови однаково. Це, в свою чергу, знаходить своє втілення і у відношенні до інтеграційного вибору України. Як показало вже згадуване опитування кінця 1997 р., 55% українців, 52% «українорусів» (52 % всіх опитаних) відстоюють дружні відношення незалежних України і Росії. На початку 1994 р. 41 %

населення складали прихильники об'єднання обох країн в одну державу. У 1997 р. їх стало менше, але все ж таки вони складали 33 %, у тому числі 42% українорусів, 23% українців. При цьому, якщо прихильників об'єднання на заході України – 7%, то на Сході – 50%.¹ Більш наглядно зовнішньополітичні пріоритети українського суспільства демонструє рис.1.

Вибачення шляхів розвитку України за даними соціологічного опитування 1998 року

Рис.1²

- Прихильники розширення за "ліній у рамках СНД, за розвиток стосунків переважно з Росією, за зацілювання східноєвропейського блоку (Україна, Росія, Білорусь)
- Прихильники встановлення за "ліній парадигми із розвитком країн Заходу
- Прихильники опиратися на власні ресурси, зацілюючи незалежність
- Не визначилися та вагають відповісти
- Різні регіони України повинні обрати свій шлях

2. Історичних причин.

Перш за все це наслідки того, що Україна, або її окремі частини, у різні історичні періоди входила до складу потужних центрів сили і не мала можливості здійснювати власну зовнішню політику. Історично більша частина України, крім Західної частини, була пов'язана з Росією та її політикою, яка практично завжди була націлена на суперництво з Заходом за сфери впливу. Лише з 1991 року наша країна почала розробляти і здійснювати власну зовнішню політику.

2 липня 1993 року Верховна рада затвердила "Основні напрями зовнішньої політики України". Цей документ і сьогодні визначає пріоритети і напрями зовнішньої політики України. Згідно нього, Україна здійснює активну, гнучку і збалансовану зовнішню політику на таких головних напрямках:

1. Розвиток двосторонніх міждержавних відносин.
2. Розширення участі в європейському регіональному співробітництві.

3. Співробітництво в рамках Співдружності незалежних держав.

4. Членство в ООН та інших універсальних міжнародних організаціях.

Кожен з цих напрямів має комплекс пріоритетів, які зумовлюються національними інтересами України та її прагненням сприяти підтриманню регіонального і загального миру, забезпеченню міжнародної безпеки, вирішенню глобальних проблем людства.

1. Двосторонні міждержавні відносини

Пріоритетними стратегічними напрямками у сфері двосторонніх відносин є активний розвиток політичних, економічних, науково-технічних, культурних та інших стосунків з наступними групами держав:

а) Прикордонні держави.

Прикордонні держави – найближче зовнішнє середовище, від взаємодії з яким безпосередньо залежить мир і стабільність по всій периферії кордонів України, її нормальний внутрішній розвиток, безперешкодне і широке спілкування із зовнішнім світом.

Першочерговим завданням в цій сфері є укладання повномасштабних договорів про добросусідство і співробітництво з усіма прикордонними державами з метою остаточного підтвердження існуючих державних кордонів, створення атмосфери взаємної довіри і поваги, розбудови дружніх і взаємовигідних партнерських відносин у всіх галузях. Необхідно вести лінію на розширення і вдосконалення правових підвалин співробітництва з цими державами, приділяючи особливу увагу створенню ефективних механізмів попередження та мирного врегулювання конфліктів або спорів.

Зовнішньополітичні зусилля мають бути постійно спрямовані на те, щоб прикордонні держави утворювали навколо України надійну смугу миру і стабільності. В цьому контексті кожна прикордонна держава є стратегічним партнером України.

У зв'язку з особливостями історичного розвитку і специфікою геополітичного і гео економічного положення України домінують двосторонні відносини з прикордонними державами є українсько-російські відносини. Для України вони є стосунками "особливого партнерства", оскільки від їхнього характеру значною мірою залежатиме доля прогресивного

демократичного розвитку як України, так і Російської Федерації, стабільність в Європі і в усьому світі. Протидіючи будь-яким територіальним претензіям чи спробам втручання у свої внутрішні справи, Україна вживатиме всіх заходів для переведення стосунків з Росією в русло справжнього добросусідства, взаємоповаги і партнерства. Україна спрямовуватиме свої зовнішньополітичні зусилля на те, щоб стати надійним мостом між Росією і країнами Центрально-Східної Європи. В цьому контексті надзвичайно важливе завдання покладе в активізації діяльності, спрямованої на усвідомлення обома сторонами безперспективності і згубності курсу на конфронтацію в українсько-російських відносинах.

б) західні держави-члени ЄС та НАТО.

Розбудова стосунків з західноєвропейськими державами створить умови для відновлення давніх політичних, економічних, культурних, духовних зв'язків України з європейською цивілізацією, прискорення демократизації, проведення ринкових реформ та оздоровлення національної економіки. Водночас таке співробітництво стане підґрунтям для розширення участі України в європейських структурах та майбутнього інтегрування її господарства до загальноєвропейського і світового економічного простору.

В цьому контексті особливе значення для України мають відносини із Сполученими Штатами Америки як країною, політика якої суттєвим чином впливає на розвиток міжнародних подій.

2. Регіональне співробітництво в Європі

Зовнішньополітичні зусилля України мають бути постійно спрямовані на розвиток європейського регіонального співробітництва у всіх сферах з метою зміцнення своєї державної незалежності та ефективного забезпечення національних інтересів.

Пріоритетним регіональним напрямком зовнішньої політики України є її діяльність в рамках Ради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ).

Україна нарощуватиме рівень своєї участі в Раді Північноатлантичного співробітництва та Північноатлантичній асамблеї. Україна сприятиме розвиткові тенденцій поступового трансформування цих інститутів в елементи нової системи загальноєвропейської безпеки у поєднанні з Хельсінкським процесом.

Важливою перспективою реалізації національних інтересів України є активний розвиток як двосторонніх, так і багатосторонніх відносин з державами Чорноморсько-Балтійської зони.

3. Співробітництво в рамках Співдружності незалежних держав

Участь України в СНД відкриває можливість для вирішення на міжнародно-правових засадах питань, пов'язаних з правонаступництвом колишнього СРСР, є вагомим чинником стабілізації міжнародного становища України і забезпечення її політичної безпеки.

Україна розглядає Співдружність як міжнародний механізм багатосторонніх консультацій і переговорів, що доповнює процес формування якісно нових повномасштабних двосторонніх відносин між державами-учасниками і має на меті сприяння більш успішному вирішенню проблем, які виникли після розпаду Союзу РСР.

Україна виступає за розвиток торговельно-економічних та інших зв'язків між країнами СНД на засадах суверенного партнерства, рівноправності і взаємовигоди.

Україна уникатиме участі в інституціоналізації форм міждержавного співробітництва в рамках СНД, здатних перетворити Співдружність в наддержавну структуру федеративного чи конфедеративного характеру.

Однак з 1993 року у світі відбулися значні геополітичні зміни, які вимагають змін до концепції зовнішньої політики України. Перша серйозна спроба сформулювати нові пріоритети України у зовнішньополітичній сфері була зроблена Радою національної безпеки і її головним інститутом – НІСД у 1999 році в книзі “Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку”. Ці пріоритети визначаються як:

- виживання України як суверенної незалежної держави, зростання ролі фундаментальних цінностей і зміцнення інституцій, що забезпечують добробут, безпеку і соціокультурний прогрес;
- повернення України в європейський цивілізаційний простір, всебічна інтеграція до європейських і євроатлантичних політичних і соціальних структур, а також структур безпеки;
- посилення економічного й політичного потенціалу і “дієспроможності” України в широкому розумінні цього терміну за рахунок прискорення внутрішнього розвитку, участі в європейських структурах безпеки, укладання двосторонніх і

багатосторонніх договорів, отримання відповідних гарантій безпеки тощо;

- пріоритетна орієнтація на інтеграцію до ЄС і ЗЄС. Поглиблення спеціального партнерства з НАТО, курс на приєднання (як перший крок) до політичних структур цієї організації, яка є наріжним каменем усієї структури європейської безпеки;
 - зміцнення стратегічного партнерства зі США і зв'язків з країнами Західної Європи відповідно до національних інтересів і пріоритетів України;
 - підтримка і розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин з РФ;
 - зміцнення та консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами, насамперед, Польщею, країнами Балтії, Туреччиною, Грузією, Азербайджаном та країнами Вишеградської групи;
 - сприяння формуванню “поясу стабільності” та регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя і Центральної Азії;
 - активна участь у створенні європейських і євразійських транспортних коридорів як по “Балто-Чорноморсько-Близькосхідній” вісі, так і по вісі “Західна Європа - Україна - Закавказзя - Центральна Азія - КНР”, використання цих коридорів для створення надійної багатоальтернативної системи постачання енергоносіїв і стратегічно важливої сировини;
 - курс на альтернативне лідерство на терені колишнього СРСР і насамперед у Чорноморсько-Каспійському регіоні; активна кооперація з тими країнами, які вбачають в Україні надійного рівноправного партнера, вільного від великодержавних і гегемоністських амбіцій;
 - протидія неконтрольованому іноземному економічному проникненню і всебічний захист економічного суверенітету, недопущення встановлення будь-яких форм економічної і політичної залежності;
 - блокування поточних спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії й домінування;
 - цілеспрямоване формування в масовій свідомості універсальних європейських і євроатлантичних цінностей і соціокультурних орієнтацій.
- Розробка засад консистентної національної стратегії на перспективу відповідно до нових геополітичних і зовнішньополітичних пріоритетів є сьогодні одним з найважливіших завдань

України в процесі розбудови державності. Однозначне вирішення геополітичної дилеми: повернення до європейського цивілізаційного простору як повноправного суб'єкта євроатлантичної геополітики є сьогодні єдиною виваженою вибором для українського народу. Альтернативою цьому може бути лише напівколоніальне животіння в рамках нового "білоруського гетто" чи "шароварної резервації" на терені чергової євразійської імперії.³

3. Сучасною економічною ситуацією.

З одного боку економічні інтереси пов'язані з Росією і країнами СНД, як ринком для українських товарів і джерелом енергоносіїв та сировини, а з другого, з країнами ЄС і Заходу взагалі, як перспективних і бажаних економічних партнерів. Стан економіки сьогодні не дозволяє розраховувати на інтеграцію в європейські структури найближчим часом і обумовлює особливу важливість стосунків з Росією і країнами СНД.

Це три головні причини, які сьогодні обумовлюють неможливість однозначного зовнішньополітичного вибору для України між переважно Західним чи Східним векторами.

Ціком очевидно, що розкол у суспільстві не дозволить керівництву України зробити рішучий крок у бік НАТО або російсько-білоруського союзу. Це може призвести до різкої поляризації суспільства та загострення внутрішньо-політичної ситуації, що викличе зниження рівня національної безпеки і стурбованість з боку міжнародного співтовариства і, таким чином, загальмує подальше просунення України на шляху європейської інтеграції. Зрозуміло, що перспективи партнерства з НАТО (поки там грають першу скрипку США) і Росією залишаються невизначеними, а це являє собою для України ризик бути затиснутою між двома поки що антагоністичними центрами сили. Дуже наглядно це демонструють опитування Центру економічних і політичних досліджень (рис.2).⁴

Необхідно враховувати також і можливість активної протидії тому або іншому варіанту інтеграційної політики України з боку Заходу або Росії, якщо вони будуть вважати дії нашої країни не вигідними для себе. І, швидше за все, ця протидія проявиться у вигляді інспірування внутрішньої нестабільності в Україні для запобігання її приєднання, відповідно, до НАТО, або Ташкентського договору про колективну безпеку.

Таким чином, до тих пір, поки в українському суспільстві не сформується стійка і переконана більшість прихильників

"західного", або "східного" зовнішньополітичного курсу (вірогідніше за все, під впливом очевидної на практиці соціально-економічної вигоди співробітництва з тим, або іншим центром "інтеграційного притягання"), наша країна, незалежно від характеру політичних сил, що знаходяться у владі, змушена буде утримуватися від рішучих кроків у бік приєднання до тих або інших міжнародних структур, членство у яких неминуче призведе до прийняття на себе зобов'язань у військово-політичній області, або обмежити співробітництво з іншими регіональними угрупованнями.

Україна має приєднатися до НАТО.

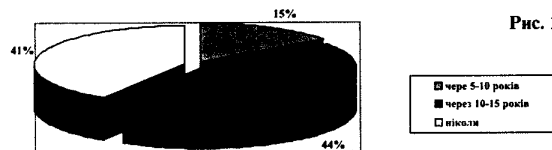
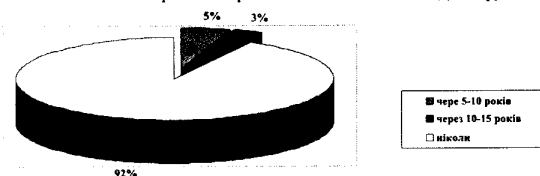
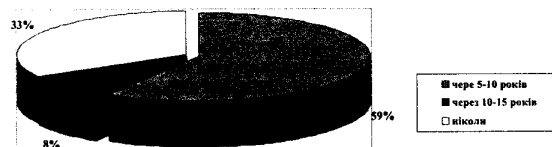

Рис. 2

Україна має приєднатися до Ташкентського Договору

Україна має бути позаблоковою державою

Всім років української незалежності показали, що на практиці така політика викликає недовіру як із боку “західних”, так і “східних” сусідів, що ставляться до української держави як ненадійного і непередбаченого партнера. І чим більше Україна буде демонструвати свій “позаблоковий” статус, тим більш вірогідне вона попаде у ту саму “сіру” зону, яку ми хочемо уникнути. Крім того, позаблоковий статус передбачає відмову України від членства не тільки в НАТО, але й в інших військово-політичних угрупованнях, що існують (ЗЄС) або формуються у Європі (процес виробітки спільної зовнішньої політики і політики безпеки в рамках ЄС – далі CFSP).

Водночас, на думку експертів UCISS, Україна могла б зайняти більш однозначну й активну позицію, сформульовану з урахуванням зовнішньо- і внутрішньополітичних реалій на основі внутрішньополітичного консенсусу. Таким чином зовнішня політика України стала би фактором об'єднання, а не розколу українського суспільства, зміцнила б внутрішньополітичну складову національної безпеки нашої країни, перетворила б Україну в передбаченого учасника міжнародних відносин.

Така точка зору заснована на наступних послідках.

Ми вважаємо перебільшенням широко розповсюджену думку про розбіжність і навіть протилежність інтересів Росії і Заходу у цілому. Скоріше, можна говорити про розбіжність на даному історичному етапі інтересів Росії і Сполучених Штатів. Реалізуючи свою Стратегічну концепцію, Вашингтон намагається зберегти на перспективу статус єдиної у світі наддержави, перешкоджаючи формуванню будь-де, у тому числі в Європі, інших рівних США центрів сили. У цьому зв'язку є достатні підстави вважати, що Сполучені Штати зацікавлені в ізоляції Росії від Європи, а також у формуванні серед західно- і центральноєвропейців відчуття “загрози зі сходу”. Поряд з інспіруванням або підтримкою мусульманського сепаратизму у Боснії і Югославії, це дозволяє Вашингтону забезпечити свою військову присутність у Західній Європі в якості головного “захисника” і “миротворця”. Більш того, з врегулюванням конфліктів в Європі чинник надуманої “російської загрози”, швидше за все, буде грати все більш вагомую роль у переліку обґрунтувань домінування США у політиці безпеки країн НАТО.

У той же час, на відміну від США, країни Європи і Росія рівною мірою зацікавлені в збереженні стабільності на континенті.

Москва підтримує процес європейської інтеграції і не виступає проти включення в нього України, Білорусі, Молдови та країн Балтії. Росія у загалі конструктивно підходить і до процесу розробки країнами ЄС спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також до формування європейської ідентичності у сферах оборони і безпеки у рамках НАТО. Більш того, Москва неодноразово підкреслювала свою зацікавленість у співробітництві з країнами Європи, у тому числі у сфері колективної безпеки.

Європейські держави, повною мірою, також повинні бути об'єктивно зацікавлені у перетворенні Росії на свого стабільного економічного, політичного і військового партнера, без чого навіряд чи взагалі можлива їх власна гарантована безпека. певні розбіжності у підході більшості провідних країн ЄС від американської політики стосовно Росії підтверджують це.

Таким чином, існує значний нерезалізований потенціал зміцнення загальноєвропейської безпеки за рахунок запобігання ізоляції Росії від Європи і залучення її до загальноєвропейських, у тому числі інтеграційних, процесів. Інтерес України в даному аспекті складається в тому, що формування клімату довіри і партнерських відношень між Європою і Росією дає нашої державі більшу свободу зовнішньополітичного вибору, як за рахунок зменшення протидії йому з боку Росії або Заходу, так і в силу винесення зовнішньої політики України за межі внутрішньополітичної боротьби (оскільки в очах українських громадян Європа і Росія перестануть сприйматися як антагоністи).

Українське керівництво може покласти в основу своєї зовнішньої політики не просто приєднання до тої або іншої структури в Європі або Євразії (у її політичному змісті), а формування загальноєвропейської системи колективної безпеки. шляхом поступового об'єднання інтеграційних процесів на “заході” і “сході” вона об'єднувала б і Європу, і Росію, і – у більш віддаленій перспективі – держави Закавказзя, Казахстан і навіть країни Центральної Азії. Однак, щоб уникнути двозначного тлумачення такої політики зарубіжними партнерами і власним населенням, офіційний Київ повинен зробити однозначний вибір зовнішньополітичної стратегії і зрозуміло для усіх її сформулювати.

Ідея єдиної Європи приваблива настільки, що, як показують соціологічні опитування, значна частина українських громадян – прихильників відновлення союзу з Росією і Білоруссю одно-

часно не проти і приєднання України до ЄС (на відміну від НАТО).

Тому українська зовнішньополітична стратегія створення загальноєвропейського простору безпеки може бути заснована на трьох паралельно діючих складових:

- політика інтеграції України в ЄС/ЗЄС і підключення до процесу формування спільної європейської зовнішньої політики і політики безпеки (CFSP);

- політика "європеїзації" інтеграційного процесу на євразійському просторі;

- політика зближення, а потім і об'єднання інтеграційних процесів на "заході" і "сході" в одне ціле.

Експерти UCISS вважають, що такі довгострокові цілі України навряд чи викличуть серйозні заперечення у наших іноземних партнерів на заході і сході. Вони можуть стати об'єднуючим фактором і для внутрішньополітичного життя українського суспільства.

¹ Роберт Евзеров. НАУЧНАЯ НЕКОРРЕКТНОСТЬ ИЛИ?... «НГ», 08. 04. 99.

² Журнал ПІК, 18-24 лютого 2000р. №6, Інститут соціології НАНУ у межах проекту "українське суспільство на межі ХХІ століття".

³ Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. НІСД. Київ. 1999. с. 27-28.

⁴ А.Гриценко, Л.Поляков, М.Сунгуровський, Военная реформа в Украине: опитування експертів, Национальная безпека і оборона, №2, 2000р.

O. PARFYONOV

The problem of working out the consistent national strategy according to the new geopolitical priorities is regarded as one of the main tasks of Ukraine nowadays. According to author's concept, the main long-term components of Ukrainian foreign policy strategy are as follows: policy of integration with EU/WEU and joining up with the process of formation of common European foreign and security policy (CFSP); policy of "europeization" of the integration process on Eurasian territory; policy of rapprochement and subsequent consolidation of integration processes in "West" and "East" in one whole.

Alexander Duleba

Погляд зі Словаччини

ÚVOD

Chcem vyjadriť veľké poďakovanie našim ukrajinským partnerom a organizátorom tohto podujatia - Ukrajinskému centru pre výskum medzinárodnej bezpečnosti, Národnému inštitútu strategických štúdií a Nadácii Friedricha Eberta za to, že slovensko-ukrajinský bilaterálny dialóg na neformálnej mimovládnej úrovni má svoje ďalšie pokračovanie. Naše stretnutie nadväzuje na medzinárodnú konferenciu, ktorú usporiadala Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku v októbri 1997 v Bratislave a medzinárodný seminár v októbri 1999 v Prešove. Pevne verím, že budeme schopní usporiadať ďalší seminár v budúcom roku na Slovensku a pokračovať v otvorenom expertnom dialógu, ktorý umožňuje výmenu názorov, identifikuje problémy, otvorené miesta vo vzájomných vzťahoch a v konečnom dôsledku pomáha nachádzať pozitívne riešenia. Slovensko-ukrajinské vzťahy majú svoju sedemročnú históriu a naše spoločné podujatia štvorročnú. Myslím si, že majú svoj zmysel a zohrávajú pozitívnu úlohu v slovensko-ukrajinských vzťahoch.

Vo svojom vystúpení chcem veľmi stručne poukázať na najdôležitejšie otázky slovensko-ukrajinských vzťahov v kontexte priorit zahraničnej a bezpečnostnej politiky oboch krajín, a najmä na oblasti, v ktorých nie je potenciál týchto vzťahov dostatočne využitý.

Ako som uviedol, slovensko-ukrajinské vzťahy majú už svoju sedemročnú históriu. Z pohľadu dejín nie je to dlhé obdobie, avšak je už dosť dlhé na to, aby sme mohli urobiť niektoré závery. Som presvedčený, že v našich vzťahoch nastúpilo obdobie, keď musíme prejsť iba od jednoduchého mapovania ich agendy k hodnoteniu spolupráce, resp. miery koordinácie zahraničnej politiky Ukrajiny a Slovenska. Myslím si, že je veľmi dôležité venovať sa otázke miery koordinácie postupu pri presadzovaní záujmov oboch krajín voči sebe navzájom, ale i vo vzťahu k tretím stranám alebo medzinárodným organizáciám. Inými slovami, majú obidve krajiny spoločné záujmy? Ak áno, koordinujú svoje kroky tak, aby ich skôr a ľahšie dosiahli? Ak nie, aké sú príčiny tohto stavu a ako ho možno zmeniť? Chcel by som, aby týmto smerom sa uberala naša diskusia a nielen v tejto prvej sekcii.

Prípúšťam, že niektoré z nasledujúcich úvah a myšlienok sa Vám budú zdať provokatívne, avšak nie je veľa slovensko-ukrajinských odborných

podujati, kde by sme mali možnosť o nich diskutovať. Nestreli sme sa na to, aby sme si vymenili vzájomné komplimenty a povedali si, ako to všetko vo vzájomných vzťahoch výborne funguje, ale na to, aby sme pomenovali problémy a pokúsili sa nájsť ich riešenie. V každom prípade, sám mám viac otázok ako odpovedí.

1. Zmena slovenského prístupu voči Ukrajine v rokoch 1999-2000

- v priebehu rokov 1999-2000, v porovnaní s uplynulým obdobím došlo k pozitívnej zmene v slovensko-ukrajinských vzťahoch, minimálne z pohľadu Slovenska (po parlamentných voľbách v roku 1998): vo volebných programoch politických strán, ktoré vytvorili vládnú koalíciu je citeľne odlišné iné hodnotenie Ukrajiny i jej miesta v zahraničnej politike SR, než tomu bolo v prípade predchádzajúcej koalície z rokov 1994-1998. Prejavilo sa to i v programe vlády SR z novembra 1998.

- boli obsadené veľvyslancké posty v Kyjeve i v Bratislave, čo zásadným spôsobom zmenilo úroveň a kvalitu oficiálnej komunikácie a odstránilo anomáliu z uplynulého obdobia.

- zintenzivnili sa návštevy oficiálnych slovenských predstaviteľov na Ukrajine i naopak, čo je nový a veľmi pozitívny prvok slovenského prístupu, napriek tomu, že bilaterálne rokovanie vlád sa konalo posledný krát ešte v marci 1997 v Užhorode a neuskutočnila sa plánovaná cesta ukrajinského premiéra na Slovensku v apríli 2000. V každom prípade, ide už iba o technické otázky týkajúce sa vhodnosti termínov, nie o principiálnu otázku ochoty, resp. neochoty rokovať.

- je možné badať stúpajúci záujem verejnej mienky v SR o dianie v Ukrajine (i v súvislosti s prezidentskými voľbami v roku 1999, ale i kauzou OSN, otázkou zavedenia viz a pod.), čo nachádza pomaly i odraz v slovenskej tlači. V súvislosti s prezidentskými voľbami na Ukrajinu a nedávnym referendom sa v slovenskej tlači objavilo nepomerne viac informácií o Ukrajine, než tomu bolo v uplynulom období. Média už neinformovali iba o „ukrajinskej mafii na Slovensku“ a pod., ale i o politických a ekonomických problémoch, ktorým čelí Ukrajina, čo je bezpochyby pozitívna zmena oproti minulosti. Očenenie si zaslúži najmä denník Pravda, ktorý ako prvé slovenské centrálné médium má svojho stáleho spravodajcu v Kyjeve a o vývine na Ukrajine informuje systematicky a pravidelne.

- napriek týmto pozitívnym zmenám, nemožno hovoriť o zásadnom prelome v slovensko-ukrajinských vzťahoch a už vôbec nemožno hovoriť o plnom využití potenciálu bilaterálnej spolupráce Ukrajiny a Slovenska v prospech presadenia ich prioritných záujmov.

2. NATO a spolupráca v bezpečnostnej oblasti

V stručných bodoch sa pokúsime o zhnutie spoločných i rozdielných stanovísk Slovenska a Ukrajiny voči NATO a otázkam európskej bezpečnosti.

Spoločné postoje a východiská:

- zhodné hodnotenie oficiálnej zahraničnej politiky Ukrajiny i Slovenska úlohy NATO v európskej bezpečnosti a najmä procesu jeho rozširovania.

- polarizácia verejnej mienky i domácich politických síl v otázke miery spolupráce s NATO a členstva v aliancii (nie je rovnaká v obidvoch krajinách, avšak je to nespochybniteľný fakt). V obidvoch krajinách existujú viac alebo menej relevantné politické sily, ktoré presadzujú neutralitu.

- napriek domácej diskusii, obidve krajiny sa snažia o zblíženie a prehĺbenie spolupráce s NATO, čo hodnotia ako jeden z kľúčových smerov svojej bezpečnostnej politiky.

- prvá vlna rozšírenia NATO o ČR, Poľsko a Maďarsko je faktorom, ktorý má vplyv na zmenu bezpečnostnej situácie v regióne strednej Európe a dotýka sa záujmov i bezpečnostného postavenia obidvoch krajín. Ani Slovensko, ani Ukrajina nie sú členmi aliancie.

Rozdiely:

- existujú objektívne dané rozdiely v geopolitickom postavení obidvoch krajín a ich významu pre stabilitu a bezpečnosť Európy (populácia, veľkosť územia, potenciál ozbrojených síl a pod.) z čoho vyplýva i rozdielna úroveň vzťahov s NATO. Vzťahy NATO s Ukrajinou majú charakter osobitného partnerstva (Charta z roku 1997), zatiaľ čo vzťahy NATO so Slovenskom upravujú dokumenty Washingtonského summitu z roku 1999, týkajúce sa kandidujúcich krajín a upravujú ich v takej miere v akej sa Slovensko chce stať členom NATO.

- je možné konštatovať, že prvá vlna rozšírenia NATO o tri stredoeurópske krajiny má rozdielne dopady na Ukrajinu a Slovensko. Zatiaľ čo z pohľadu Ukrajiny je kľúčový predovšetkým vstup Poľska, z pohľadu Slovenska je kľúčový vstup všetkých troch našich visegrádskych susedov, čo má priame následky pre obranné plánovanie a bezpečnostnú stratégiu.

Potenciál spolupráce, otázky a výzvy:

- z pohľadu záujmov Slovenska je veľmi dôležité, či a v akej miere je Ukrajina zainteresovaná na ďalšom rozširovaní aliancie, či chce byť iba pasívnym aktérom procesu, alebo naopak, rozšírenie NATO považuje za natoľko dôležitú vec, že ju bude viesť nepodporovať. Vzťahy kandidátskych krajín s Ukrajinou a Ruskom sú predmetom zvýšenej pozornosti NATO. Má Ukrajina taký záujem na rozšírení NATO - presnejšie povedané, - na vstupe Slovenska do NATO, že je, alebo bude, pripravená zintenzívniť

spoluprácu v bezpečnostnej oblasti so Slovenskom v špecifických formách, napr. podľa vzoru spolupráce s Poľskom z prvej etapy rozširovania (napr. vytvorenie spoločného mierového práporu, alebo pristúpenie SR k už existujúcemu poľsko-ukrajinskému práporu?).

- otázky bezpečnosti v regióne strednej Európy späté so svojím úsilím o vstup do NATO, Slovensko konzultuje a koordinuje s členskými krajinami NATO a prirodzene, so svojimi visehradskými susedmi. Otázka znie, je slovenská diplomacia pripravená zintenzívniť svoj dialóg a koordinovať svoje úsilie o vstup do NATO s Ukrajinou, - čo sa nemôže nedotýkať jej záujmov, - tak, aby získala jej plnú podporu? Existuje potreba špeciálneho multilaterálneho dialógu visehradských krajín s Ukrajinou, týkajúcich sa bezpečnosti v strednej Európe? Má Ukrajina záujem na takejto forme stredo-európskeho dialógu? Ak áno, je Slovensko pripravené podporiť takúto formu dialógu a získať pre túto myšlienku i ostatné visehradské krajiny?

- ako sme už uviedli, v Ukrajine i na Slovensku existujú relevantné parlamentné politické sily, ktoré presadzujú myšlienku neutrality. Idea pásmu „pozitívnej neutrality“ (Švajčiarsko, Rakúsko, Slovensko a Ukrajina) predstavuje pre tieto sily alternatívnu bezpečnostnú koncepciu k spolupráci s NATO. Zatiaľ čo súčasné oficiálne reprezentácie Ukrajiny i Slovenska zdieľajú spoločné stanoviská pri hodnotení úlohy NATO, vytvára sa priestor pre spoluprácu opozičných síl v obidvoch krajinách pri presadzovaní koncepcie neutrality v strednej Európe. To, čo je v súčasnosti v zárodku a na úrovni pravdepodobnostných úvah, môže sa v budúcnosti a za určitých okolností stať oficiálnou politikou. V každom prípade, myslím si, že tento faktor predstavuje výzvu pre súčasnú zahraničnú politiku vlád Ukrajiny i Slovenska.

- miera spolupráce v oblasti vnútornej bezpečnosti sa nemusí vždy a priamo dotýkať zahraničnej a bezpečnostnej politiky, avšak určite spoluplytvá atmosféru a klimu vo vzájomných vzťahoch. Existuje veľa príkladov dobrej spolupráce v tejto oblasti, najmä čo sa týka spoločného postupu pri eliminovaní kriminality spojenej so spoločnou štátnou hranicou. Na strane druhej je potrebné poukázať i na záporný príklad, resp. nedorozumenie v prípade vyšetrovania vraždy bývalého ministra hospodárstva SR Jána Dúckeho, z ktorej je podozrievaný občan Ukrajiny. Nie veľmi šťastná formulácia ministra vnútra SR Ladislava Pittnera v tejto súvislosti o tom, že „na ukrajinskom veľvyslanectve v Kanade pracuje otec jedného z bossov slovenského podsvetia ukrajinského pôvodu“ bola námestníkom ministra zahraničných vecí Ukrajiny Alexandrom Majdaniukom hodnotená ako „pokus o poškodenie obrazu Ukrajiny v zahraničí a slovensko-ukrajinských vzťahov“¹; a dodajme, že v čase, keď sa Ukrajina i Slovensko súťažili o miesto nestáleho člena BR OSN. Celá kauza sa neskôr vysvetlila, avšak napriek tomu je potrebné si ju pripomenúť práve

preto, aby bola varovným príkladom zlyhania vzájomnej komunikácie a aby sa viac neopakovala.

3. Európska únia a otázka shengenského typu hraníc

V stručnosti zhmieme najdôležitejšie otázky, týkajúce sa vzťahov Slovenska a Ukrajiny voči Európskej únii a integračnému procesu.

Spoločné záujmy:

- Ukrajina i Slovensko deklarujú rovnaký strategický cieľ: dosiahnutie členstva v Európskej únii.

- tento oficiálne deklarovaný cieľ má dostatočnú verejnú i politickú podporu v obidvoch krajinách.

Rozdiely:

- v postavení Ukrajiny a Slovenska vo vzťahu k EÚ vyplývajú rovnako z objektívnych faktorov, akými sú predovšetkým rozdielna úroveň pokroku v politických a ekonomických reformách. Slovensko má štatút asociovaného člena a na základe rozhodnutia Helsinského summitu EÚ v decembri 1999 začalo prístupové rokovania. Vzťahy Ukrajiny s EÚ sú regulované Zmluvou o partnerstve a spolupráci a Spoločnou stratégiou EÚ voči Ukrajine (dokument EÚ schválený rovnako na Helsinskom summite v decembri 1999). Ukrajina sa snaží o získanie štatutu asociovanej krajiny EÚ.

Potenciál spolupráce, otázky a výzvy:

- Spoločná stratégia EÚ voči Ukrajine z decembra 1999 je kľúčovým dokumentom z pohľadu záujmov Ukrajiny v zmysle perspektívy dosiahnutia štatutu asociovaného člena, na strane druhej, núti SR prispôbovať svoju politiku voči Ukrajine stratégii EÚ. Je v záujme obidvoch krajín, aby koordinovali svoju politiku a vzájomné vzťahy tak, aby si – minimálne – uľahčili dosiahnutie členstva v EÚ.

- Ukrajina prejavila vážne obavy z negatívnych ekonomických dopadov v prípade rozšírenia EÚ o Poľsko, Českú republiku a Maďarsko. Z ukrajinskej iniciatívy sa v novembri 1998 v Kyjeve uskutočnilo rokovanie predstaviteľov Ukrajiny, Poľska, Maďarska a Českej republiky za prítomnosti pozorovateľov Európskej komisie, na ktorom Ukrajina upozornila na potrebu viesť rokovania o problémoch spätých s rozšírením EÚ a najmä v súvislosti so zavedením vízového režimu a v perspektíve shengenského typu hraníc.² Slovenská strana na rokovania nebola pozvaná, hoci otázky, o ktorých sa rokovalo sa bezprostredne dotýkajú i Slovenska. Bez ohľadu na to, že Slovensko v novembri 1998 nebolo súčasťou prvej skupiny krajín, ktoré už začali rokovania o vstupe s EÚ, existuje malý diplomatický akcent, ktorý by bezpochyby prispel k zlepšeniu vzájomných vzťahov. Slovensko sa považuje za súčasť visehradskej skupiny, bez ohľadu na odstup od svojich susedov vo vzťahu k NATO i EÚ, ako také je rešpektované vise-

grádkskými krajínami a ako také chce byť vnímané všetkými ostatnými partnermi.

- ak je v záujme Ukrajiny participovať na multilaterálnych fórach v strednej Európe za účasti vísegrádkskych krajín, prípadne iniciovať vznik ďalších fór venujúcich sa otázkam spolupráce v regióne v kontexte vzťahov s EÚ, koordinácia postupu so Slovenskom by bola bezpochyby prínosom pre Ukrajinu, rovnako ako i pre Slovensko. Inými slovami, podobne ako Ukrajina by mohla byť prínosom pre Slovensko v kontexte členstva SR v NATO, Slovensko by mohlo byť prínosom pre Ukrajinu v kontexte regionálnej spolupráce v strednej Európe i v kontexte dosiahnutia cieľov Ukrajiny vo vzťahu k EÚ.

- v súvislosti s rozširovaním EÚ existuje veľmi citlivá otázka, týkajúca sa záujmov obidvoch krajín. Ide o perspektívu shengenského typu hraníc a rozhodnutie vlády SR zaviesť vízový režim voči občanom Ukrajiny od 28. júna 2000. Niet pochýb o tom, že ani Slovensko, ani Ukrajina, nepovýšia význam svojich bilaterálnych vzťahov nad význam svojich vzťahov s EÚ. Toto je realita a zároveň limit pre správanie sa obidvoch krajín v tejto otázke. Slovenská strana argumentuje potrebou prispôbiť svoju vízovú politiku politike EÚ, nelegálnou ekonomickou migráciou z Ukrajiny, ktorá spôsobuje vyhrcovanie konkurencie na trhu práce (nezamestnanosť v SR patrí k najvyšším spomedzi krajín SVE), relatívne vysokým podielom občanov Ukrajiny na kriminalite páchanej cudzincami na území v SR. V neposlednej rade argumentuje potrebou koordinácie postupu s ČR, kvôli udržaniu voľného režimu na slovensko-českej hranici a hospodárskymi záujmami v ČR, ktorá je najväčším obchodným partnerom SR. Obavy z ukrajinskej strany sa týkajú predovšetkým negatívnych dopadov na prihraničné oblasti Ukrajiny.³

- počas návštevy ministra zahraničných vecí SR v Kyjeve na začiatku septembra 1999 bolo dohodnuté vytvorenie expertnej skupiny pre otázku vízového režimu. Je možné prinajmenšom vyčítať slovenskej diplomacii skutočnosť, že nerokovala s Ukrajinou o tejto otázke ešte pred tým, než verejne oznámila svoj zámer zaviesť vízový režim s Ukrajinou na konci roku 1998. Rovnako je možné slovenskej strane vyčítať, že nerokovala dostatočne s Ukrajinou i pred oficiálnym oznámením o rozhodnutí zaviesť víza v marci 2000. O možných dôsledkoch zavedenia vízovej povinnosti budeme rokovať v ďalších sekciách nášho seminára. Na tomto mieste chcem iba upozorniť na prípad opätovného zlyhania politického dialógu, ku ktorému došlo napriek deklarovanému zmene v slovenskom prístupe voči Ukrajine vo vládnom programe z roku 1998. Považujem to za chybu slovenskej diplomacie, ktorá by sa už nemala opakovať. Na druhej strane, myslím si, že „slovenská chyba“ v tejto otázke z rokov 1999-2000 je pokračovaním „ukrajinskej chyby“ z konca roku 1998. Poukazujem na

tieto veci otvorene práve preto, aby sa viac neopakovali.

4. Regionálna spolupráca (SEI, CEFTA, BSECO)

V stručnosti chcem zhrnúť spoločné záujmy i rozdiely v záujmoch a prístupoch Ukrajiny a Slovenska voči regionálnym štruktúram, takým akými sú SEI, CEFTA a BSECO.

Spoločné záujmy:

- Ukrajina i Slovensko majú záujem o prehlbovanie regionálnej spolupráce a svojej účasti v multilaterálnych fórach a organizáciách, združujúcich stredoeurópske krajiny, pričom obidve krajiny vnímajú svoju účasť v týchto štruktúrach ako súčasť stratégie približenia sa k EÚ i stabilizácie stredoeurópskeho priestoru v postbipolárnom období.

- je v záujme obidvoch krajín, koordinovať svoj postup v týchto regionálnych štruktúrach natoľko, nakoľko je to možné a nakoľko to slúži dosiahnutiu ich strategických záujmov.

Rozdiely:

- Ukrajina deklarovala svoj záujem o definitívne utvrdenie štatútu stredoeurópskej krajiny, ktorý vníma i prostredníctvom svojej účasti v stredoeurópskych fórach. Je členom SEI, BSECO a za významný faktor v tomto smere považuje získanie členstva v CEFTA (Stredoeurópska dohoda o voľnom obchode). Na strane druhej, medzi predstaviteľmi ukrajinskej odbornej i politickej verejnosti je citiť určitú skepsu o otázke „stredoeuropeizácie“ Ukrajiny, ktorá je považovaná za podcenenie potenciálu a významu Ukrajiny na medzinárodnej scéne.

- Slovensko je členom SEI i CEFTA, zatiaľ čo v BSECO má štatút pozorovateľa. Záujem o participáciu na Baltsko-čiernomorskej spolupráci Slovensko demonštrovalo na najvyššej úrovni, keď malo vrcholné zastúpenie na summitte prezidentov krajín v Jalte na Kryme v prvej polovici septembra 1999. Je potrebné zdôrazniť, že v prípade slovenskej diplomacie ide o nový prvok, ktorý nemá analógiu v predchádzajúcom období.

Potenciál spolupráce, otázky a výzvy:

- podmienkami členstva v CEFTA sú: 1. členstvo vo WTO; 2. štatút asociovaného člena EÚ; 3. bilaterálne dohody o liberalizácii obchodu s členskými krajinami CEFTA; 4. súhlas všetkých členských krajín so vstupom. Splnenie dvoch z vyššie uvedených podmienok pre členstvo Ukrajiny v CEFTA závisí od vzájomných rokovaní a koordinácie postupu medzi Ukrajinou s Slovenskom. V tomto smere môže Slovensko, z pohľadu záujmov Ukrajiny, zohrať pozitívnu úlohu.

- podobný pozitívny potenciál pre Slovensko má Ukrajina v prípade Baltsko-čiernomorskej spolupráce a predovšetkým, čo sa týka výstavby tranzitného koridoru spájajúceho oblasť Kaspického mora s Európou. Nie

v poslednej miere je reč o tranzite kaspických energetických surovín (ropa a plyn) na európske trhy. Slovensko má záujem o diferizifikáciu dovozov strategických surovín, rovnako ako i ich ďalší tranzit do Európy. Ukrajinská trasa prepravy ropy, vzhľadom na existujúcu produktovodnú infraštruktúru (Odesa – Brody – Družba), je pre Slovensko najvýhodnejšia. V tomto smere sú záujmy Ukrajiny a Slovenska totožné, avšak paradoxne málo využité na koordináciu krokov smerom k tretím stranám. Ukrajina už rozvíja konkrétnu bilaterálnu spoluprácu v tejto otázke s Poľskom, Slovensko by malo mať záujem pripojiť sa.

- nielen vzhľadom na ekonomickú výhodnosť, ale i vzhľadom na svoje vzťahy smerom k EÚ, sa pre Slovensko stáva stále aktuálnejšou účasť na projektoch EÚ INOGATE a TRACECA. Ukrajina patrí ku kľúčovým aktérom obidvoch projektov a spolupráca s ňou v tejto otázke by mohla byť pre Slovensko maximálne užitočná.

- podobný strategický rozmer má i koordinácia krokov medzi Ukrajinou a Slovenskom v otázke tranzitu energetických surovín z Ruskej federácie na európske trhy. Spoločná tranzitná infraštruktúra doslova predurčuje k takejto spolupráci, avšak jej potenciál je prakticky nevyužitý. Čerstvým príkladom je absencia slovensko-ukrajinskej koordinácie v prípade nedávneho návrhu ruskej spoločnosti Gazprom na výstavbu novej línie plynovodu obchádzajúceho Ukrajinu. Myslím si, že tento prípad patrí k najvypuklejším príkladom pretrvávania problémov v slovensko-ukrajinskej komunikácii.

5. Kauza „priateľské súperenie“ na pôde OSN

- v posledných viac než troch rokoch došlo medzi Ukrajinou a Slovenskom k stretu záujmov a „priateľskému súpereniu“ na pôde OSN. Táto otázka má svoje pozitívne i negatívne efekty. Medzi pozitíva je možné zaradiť zvýšenie pozornosti odbornej i laickej verejnosti o dianie v druhej krajine a svojim spôsobom prelomenie informačnej bariéry, ktorá vytvárala negatívne predpoklady pre rozvoj vzájomných vzťahov. V slovenskej tlači sa končene začala objavovať i informácia iného druhu, než len o aktivitách tzv. „ukrajinskej mafie“ na Slovensku, čo je bezpochyby prínosom. Mierne oživenie záujmu o Slovensko bolo možné pozorovať i v ukrajinskej tlači.

- nech už pridáme k podstatnému menu „súťaž“ adjektívum „priateľská“ alebo akákoľvek iná, faktom zostáva, že došlo k stretu záujmov medzi SR a Ukrajinou na pôde OSN, ktoré malo a má dopad i na bilaterálne vzťahy. V roku 1997 Slovensko pri kandidatúre na predsedníctvo 52. VZ OSN, ktorú zdedilo po bývalej československej federácii, ustúpilo v prospech Ukrajiny s cieľom nekomplikovať zvolenie ukrajinského kandidáta. Podľa vyjadrenia štátneho tajomníka MZV SR Jaroslava Chleba, Slovensko očakávalo, že to isté urobí Ukrajina v prípade zvolenia SR za nového nestáleho

člena BR OSN na obdobie nasledujúcich rokov za skupinu stredo-európskych krajín, apeluje na morálny rozmer kroku, ktorý učinilo v roku 1997.⁴ Nakoniec došlo k súťaži, z ktorej hoci tesne ale predsa zvíťazila Ukrajina.

- v každom prípade, súperenie na pôde OSN z posledných troch rokov je jasným a ďalším svedectvom nekoordinácie zahraničnopolitického postupu medzi Ukrajinou a Slovenskom.

6. Menšiny vo vzájomných vzťahoch

Spolupráca:

- ukrajinská strana sa obrátila v roku 1994 na Bratislavu s návrhom vytvorenia spoločnej Komisie pre otázky národnostných menšín. Vo februári 1994 sa uskutočnila vôbec prvá návšteva ukrajinského ministra zahraničných vecí Anatolija Zlenka v Bratislave, počas ktorej sa „na margo vecí“ vyjadril nasledovne: „... separatizmus je hrozbou. Viem, že analogické problémy jestvujú aj na Slovensku. Preto som toho názoru, že spolupráca a koordinácia krokov našich krajín pri neutralizácii týchto procesov by vytvorila základy pre prehlbenie plodných dobrosedských vzťahov medzi Ukrajinou a Slovenskom a zabezpečila by stabilitu v celom regióne“⁵.

- bilaterálna ukrajinsko-slovenská komisia pre otázky národnostných menšín, vzdelávanie a kultúru začala svoju činnosť na prvom stretnutí, ktoré sa konalo v Kyjeve 8-9. februára 1995. Do konca roku 1998 sa uskutočnili stretnutia komisie v Bratislave v októbri 1996, Užhorode v decembri 1997 a Prešove v decembri 1998. Napriek tomu, že naplánované rokovanie komisie sa v roku 1999 neuskutočnilo, v tejto oblasti je možné zaznamenať obrovský pokrok vo vzájomnej spolupráci.

Rozdiely:

- existuje však minimálne jedna otázka v tejto oblasti, v ktorej existujú minimálne rozdielne prístupy. Máme na myslí prístup k otázke tzv. „rusinskej menšiny“, na ktorú sú rozdielne názory v Ukrajine i na Slovensku. Je to vnútorná záležitosť každej z obidvoch krajín, avšak zostáva faktom, že organizácie, ktoré reprezentujú približne polovicu obyvateľstva na Slovensku hlásiaceho sa k rusinskej národnosti, zostávajú mimo oficiálnej bilaterálnej spolupráce medzi SR a Ukrajinou v menšinovej oblasti, napriek tomu, že nikto nepochybuje o tom, že z etnického hľadiska tí, ktorí sa hlásia k rusinskej a ukrajinskej národnosti na Slovensku tvoria jednu a tú istú etnickú skupinu.

ZHRNUTIE

V slovensko-ukrajinských vzťahoch v priebehu rokov 1999 v porovnaní s uplynulým obdobím došlo k pozitívnej zmene. Avšak napriek tomu, že

sa zvýšila intenzita vzájomnej komunikácie, je možné konštatovať, že nedošlo k jej kvalitatívnej zmene.

Bohužiaľ, do centra pozornosti sa dostali dve otázky, ktoré prekryli význam všetkých ostatných: diplomatické súperenie na pôde OSN a zavedenie vízového režimu, pričom obidva prípady sú dôkazom veľmi slabšej miery koordinácie zahraničnej a bezpečnostnej politiky na škodu obidvoch strán.

Vo všetkých prioritných oblastiach pre Ukrajinu i Slovensko – vzťahy s NATO, EÚ a rozvoj regionálnej spolupráce sú značné nevyužité rezervy spolupráce a koordinácie aktivít smerom k tretím stranám. Snaha o nápravu tejto situácie môže byť len na prospech Ukrajiny i Slovenska.

¹ Zerkalo nedeli, 41/1999.

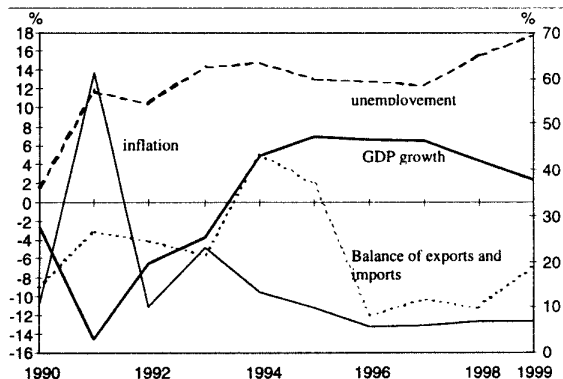
² O'Rourke, B.: Ukraine: Government Concerned About Isolation As EU Expands. RFE/RL, 3 March 1999.

³ Interview ministra zahraničných vecí Ukrajiny Borysa Tarasjuka – Pravda, 4. septembra 1999.

⁴ Interview štátneho tajomníka MZV SR Jaroslava Chleba – Pravda, 20. septembra 1999.

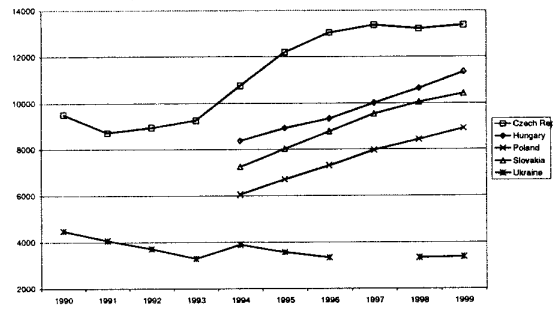
⁵ Pravda, 22. februára 1994.

Chart 1. Main macroeconomic indicators of the Slovak economy.

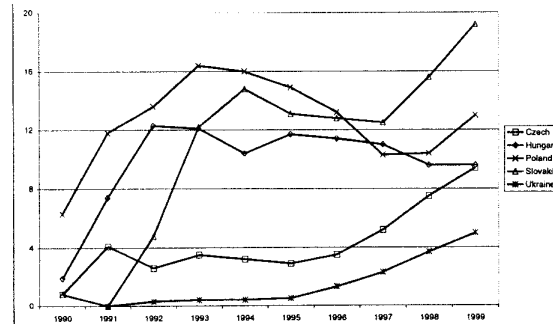
Notes: Trend of the inflation rate is represented by the right axis and the rest of indicators are represented by the left axis. Year 1999 – half of the year. Source: Morvay (2000).

Chart 2. GDP per person PPP\$.

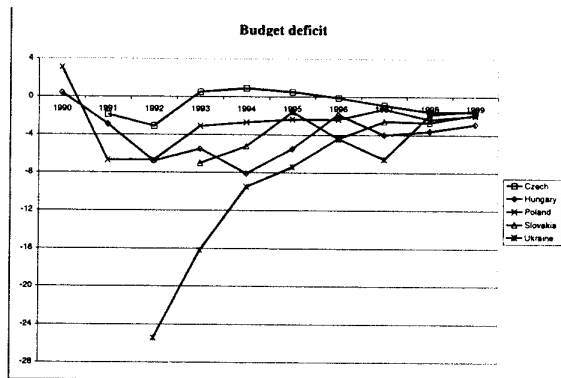
Source: Business Central Europe, May 2000.

Chart 3. Unemployment rate, %.

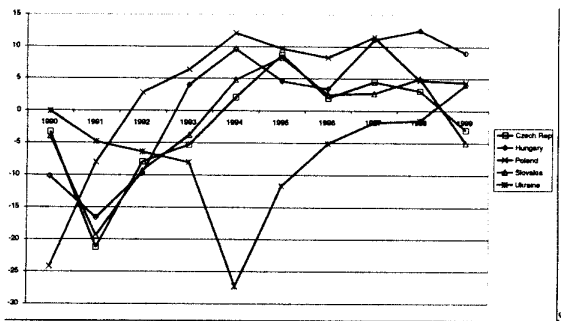
Source: Business Central Europe, May 2000.

Chart 4. Budget deficit as % of GDP.

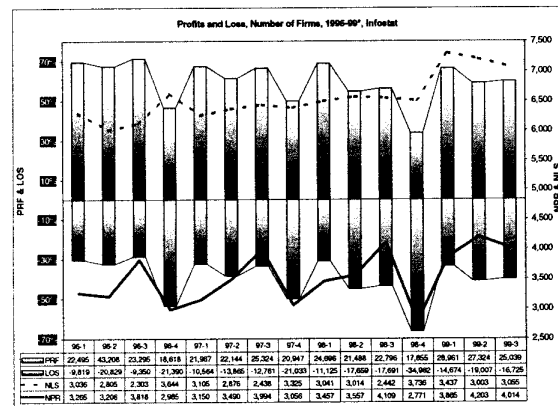
Source: Business Central Europe, May 2000.

Chart 5. Change of industrial production, %.

Source: Business Central Europe, May 2000.

Chart 6. Gross income and the number of firms.

Source: Infostat.

A.DULEBA

The problem under consideration is attitude of Ukraine and Slovakia to NATO and EU, as well as to regional co-operation, its common and distinctive features. The insufficient coordination of the foreign policy of both countries is justified, and as example of it the diplomatic disagreement in UNO and introducing the visa regime are represented.

I. II.

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

Олександр Дергачов

Досвід України

За умов поглиблення процесів інтернаціоналізації як ніколи важливими для визначення міжнародного становища держави стають її досягнення у демократизації внутрішнього життя, утвердженні верховенства права, створенні ефективної економіки і соціальної сфери. Ці показники виконують роль перепустки до цивілізованої міжнародної спільноти і все більшою мірою перевершують за своєю вагою традиційні геополітичні параметри при визначенні місця країни у системі міжнародних відносин. У європейській спільноті принципова спорідненість суспільних цінностей та пріоритетів стала нормою. У повній відповідності до цього Президент Кучма в інавгураційній промові 30 листопада 1999 р. зазначив: "На даному етапі результативність зовнішньополітичного курсу України, її міжнародний авторитет та імідж визначатимуть два основні чинники. Перший – як ми розв'яжемо внутрішні проблеми. Другий – наскільки активно й осмислено, з урахуванням національних інтересів адаптуємося до реалій сучасного світу". Дійсно, ці показники за кілька останніх місяців внаслідок реалізації "нового курсу реформ" цілком однозначно окреслили, що собою являє сучасна Україна.

Кучма і після переобрання та обіцянок стати "новим президентом" залишається державним керівником без визначених і зрозумілих як для українців, так і міжнародної спільноти поглядів і переконань. За умов синкретичності українського політикуму невизначеність позицій державного керівництва є функціонально ефективною, адже зберігає рівновагу, забезпечує своєрідну стабільність. Дається визнаки і звикання до ситуації: шість років невизначеності – це вже форма визначеності. Українська політика все більш наочно обривається з одного

боку піарівськими засобами, з іншого – тінювими механізмами урядування. Останні ж за своєю природою можуть бути прихованими, але аж ніяк не невизначеними. Масштаби тінювої політики, її вплив на стан справ в країні постійно зростають і на сучасному етапі виразно окреслюють спрямованість політичних перетворень.

Фронт вірогідного реформування в Україні став набагато вужчим. Фактично втрачено перспективи демократичних перетворень у політичній сфері. Національний політикум набув цілком усталеного характеру. Насамперед відбулась консолідація влади, відпрацьовані псевдodemократичні механізми її самовідтворення та легітимації.

Завдання широких загальнодемократичних перетворень було відсунуто на другий план ідеєю розбудови держави, а остання, врешті була привласнена кланово-бюрократичними силами. Зміст посткомуністичних перетворень, шлях національного розвитку був визначений за результатом змагання між окремими елітними групами. Перемогли ті, хто в період незалежності зберіг контроль над владними механізмами. Специфіка України полягає у тому, що ця перемога фактично припинила процес відкритого змагання за владу. Вже парламентські вибори 1998 р. засвідчили брак дієздатної контролі, яка не знаходилась достатньої підтримки знизу. Морально-психологічна пригніченість, політична інфантильність більшості населення, успадковані від радянських часів не були подолані у перші роки незалежності у період декомунізації, коли національно-демократичні сили набули значної популярності. Сьогодні ця ситуація свідомо консервується і широко використовується владою. Відверті спроби встановлення монополії на патріотизм стає ще однією формою контролю над елітою.

Практично склалася нова квазіідеологія – державотворення в інтерпретації партії влади. Вона об'єднує гасла національного відродження, демократії та просякнута українською специфікою, яка виправдовує складності відродження та становлення демократії. Квазіідеологією вона є передовсім з огляду на її фрагментарність та незавершеність (у порівнянні із своєю попередницею – комуністичною ідеологією) і з урахуванням загальної зміни соціальних і політичних умов, що унеможлиблює повернення високої ідеологізованості. Українське державотворення цілком відповідає потребі легітимації влади. Воно

спирається на радянські традиції етатизму і, таким чином, перехоплює у масовій свідомості частину постулатів і аргументів комуністичної ідеології, установлює, хай і м'яку, монополію на патріотизм. Але їй бракує по справжньому широкого визнання та здатності виконувати мобілізуючу функцію і виправдовувати (нівелювати) незадовільні наслідки освячених нею практичних дій. Саме це спонукає офіційних ідеологів продовжувати пошуки української національної ідеї, причому в руслі часткової адаптації і часткової підміни загальнодемократичних ідей і убезпечення правлячої еліти від загрози викриття цілковитої невідповідності її дій європейським стандартам.

Сьогодні в країні в цілому склалась нова, але багато в чому подібна до радянської система ставлення населення до держави. Подібність полягає у загальній орієнтації на пристосування, а не на опір, свідомо відмова від активної позиції, нездатність до самоорганізації. Прогнози стосовно еволюційного потенціалу посткомуністичної України можуть будуватись на відповіді на питання про характер тої згоди з діями влади, яку демонструє суспільство.

Руйнування нелівої опозиції, а, таким чином, – прийнятних альтернатив існуючій владі спрацює у і в зовнішньополітичній сфері. Якщо з боку профільних іноземних міжнародних неурядових організацій Україна постійно отримує критичні оцінки стосовно розвитку демократії, а ближча до громадянських структур представницька влада, як правило, скептично ставиться до перспектив співпраці з Києвом, уряди країн Заходу змушені миритись з реальністю. Вони, хоча і здійснюють певний тиск на українське керівництво, заохочуючи послідовні реформи, фактично підтримують його як єдину силу, що здатна забезпечити стабільність.

Квітневий референдум створив унікальну ситуацію у стосунках між владою і населенням. Ще ніколи не існувало такої кричущої і практично для всіх очевидної невідповідності між офіційною інтерпретацією подій та реальністю. Йдеться про дещо більше, ніж засвідчене ПАРЕ та Венеціанською комісією недотримання демократичних норм. Тотальна цинічна неправда, до якої вдалася влада, свідчить про свідоме нехтування нормами демократії, утвердження свавілля при цілковитій неповазі до громадян. Влада, цілком логічно, і навіть з певним запізненням розповсюдила практику безкарного масованого утискання економічних

і соціальних прав громадян на політичну сферу. У порівнянні з тогорічними президентськими виборами, де мав місце масовий незаконний тиск на виборців з боку державних установ, влада застосовувала досконаліший метод відправлення за народ його прав та обов'язків, пов'язаних з системою народовладдя. На протязі останніх років суспільство не висунуло зі своїх рядів нових авторитетних лідерів, котрі спроможні оцінити і направити суспільні настрої, згуртувати навколо себе професіоналів, запропонувати і реалістичний і привабливий шлях розвитку країни. Виникає суспільний вакуум, який закономірно заповнюється владою, що прагне убезпечити себе і максимально просилитися. Її надмірна присутність у бізнесі, інформаційному просторі, що і дотепер було переконливим свідченням слабості демократії, ще збільшилась. Президентські вибори дали старт масованій експансії влади в гуманітарну сферу й у громадське життя. Більш того, владі удалось фактично привласнити собі значну частину функцій опозиції на свій розсуд, регулюючи фінансові й інформаційні ресурси основних конкурентів і підміняючи їх на пропагандистському полі.

Водночас і виборці, поряд з вже традиційними патріотичною наївністю, сервілізмом та покірністю продемонстрували байдужість, пасивне неприйняття чи, навіть, презирство до брутальних дій влади. Останні прояви, набувши масового характеру, перетворюються на основні форми опозиційності. Склалась майже ідилічна, проте небезпечна картина. Зокрема, надзвичайно сумнівною стає роль національної еліти, укоріненість суспільна апатія, остаточно дискредитується демократія як така. Втрачає значення моральний авторитет, принциповість політичних лідерів. Політичний успіх дедалі більше залежить не від суспільно корисних якостей, а від логіки тіньової політики, що загрожує інволюцією еліти. Обраний спосіб підвищення ефективності влади полягає у зменшенні спротиву суспільно-політичного середовища і загалом рівня самоорганізації суспільства. Дедалі більше позначається брак соціальних і ментальних передумов виникнення реальної опозиції. Усе це надає політичному процесу в Україні ефемерного характеру, створює загрозу дезорганізації та послаблення політичних інституцій, що додатково знижуватиме неформальний партнерський рейтинг держави. У стратегічному плані найбільшу небезпеку становить накопичення відставання у якості організації суспільства і загалом рівня

розвитку українського соціуму. Подібні дії влади можуть призвести до спотворення державності як такої. За умов пригнічення всіх елементів громадянського суспільства владні структури не можуть визначати та здійснювати повноцінну державну політику, здійснювати державні функції. На перший план висувуються суто корпоративні інтереси, що негативно впливає і на політичний зміст і на професійність ведення зовнішньої політики.

На фоні соціально-політичного регресу певні шанси на перетворення зберігає економічна сфера. Однак економічні реформи сьогодні теж мають чимало обмежувачів, пов'язаних з їх декларованою соціальною спрямованістю та задачами зміцнення економічного суверенітету. Після кількох років коливань обрано таку їх модель, яка не передбачає глибоких зрушень у соціальній структурі суспільства, становлення економічного базису громадянського суспільства, принципових змін у стосунках між суспільством і державою. Відмова від ліберальної моделі економічного розвитку фактично відкинута не стільки у зв'язку з її невідповідністю завданням розвитку соціальної сфери, а, передовсім тому, що вона передбачає суворе дотримання цивілізованих правил фінансово-економічної діяльності, мінімізацію державного і загалом чиновницького втручання, розведення економіки і політики. Таким чином в Україні збереглися можливості тільки таких економічних реформ, які не створюватимуть передумов для оновлення політичного режиму, гарантують збереження або навіть розширення ніші для олігархів та корупціонерів.

Суто економічні проблеми, яким б серйозними вони не були, складають скоріше фон, ніж предмет діяльності уряду. Остання обставина є симптоматичною. За умов сформованої в Україні системи державного управління уряд не став центром виробітки економічної політики і фактично ніколи не мав свого політичного обличчя і своїх принципових підходів до вирішення економічних проблем. Більше того, склад Кабінету Міністрів безпосередньо ніколи не залежав від обраної економічної стратегії або конкретних декларованих завдань. Уряд Ющенка не став принципово новим явищем. Як і раніше, домінує логіка зберігання, перерозподілу і використання влади.

Інституційно слабкий і несамостійний уряд не має у своєму розпорядженні реальних можливостей ефективно працювати в

умовах кризи і тим більше переломити негативні тенденції в економіці і фінансах. Очевидно, що ситуація в економічній і соціальній сфері потребує принципових і непопулярних політичних рішень. Навіть за наявності парламентської більшості такі кроки можуть бути початі тільки президентом. Специфіка ситуації в Україні полягає в тому, що президент, постійно декларуючи прихильність реформам, не бере на себе політичної відповідальності за їхнє проведення, обмежується пізходами і намагається дистанціюватися від незадовільних результатів діяльності виконавчої влади.

Суперечливість положення і ролі уряду пов'язано і з відсутністю ясності щодо ідеології і моделі національного розвитку. Достатньо згадати дискусію, що триває про роль держави в керуванні економікою, придатності закордонного досвіду і пошук свого особливого шляху. За словами Леоніда Кучми, Україні "варто відмовитися від односторонніх підходів і крайнощів в уявленнях про роль і функції держави в перехідний період. Це означає однакову неприйнятність як повернення до адміністративно-командної системи, так і безмежної лібералізації...". Такий половинчатий підхід при відсутності реальних реформ фактично означає консервацію істотних елементів старої неефективної системи керування.

Потужним консервативним чинником, що визначає соціальний портрет і стиль роботи виконавчої влади, є українська бюрократія. Армія управління, створена ще при комуністичному режимі, в основному, зберегла свої позиції і навіть демонструє спроможність до самовідтворення. Вона в сучасних умовах залишилася практично поза суспільним контролем і демонструє тенденцію до перетворення в ізолювану від суспільства надкорпорацію.

За умов «ручного керування» і довільного застосування чинних законів роль чиновництва багаторазово зростає. Різноманітні пільги поглинають до 20% прибутків консолідованого бюджету. Їхнє накопичення безпосередньо пов'язане з особливостями прийняття рішень і здійснення господарської політики в цілому. Структури виконавчої влади на національному регіональному і місцевому рівні реально визначають умови підприємницької діяльності, створюючи власні тіньові механізми регулювання. Досвід останніх років свідчить, що такі взаємовідносини влади і бізнесу не є лише побічним проявом

об'єктивних труднощів перехідного періоду. Скоріше можна говорити про стійку систему, яка багато в чому є визначальною не тільки соціально-економічного, а й політичного розвитку країни.

В Україні склалася специфічна модель поступового дозованого реформування. Воно здійснюється згори, під детальним адміністративним контролем, у масштабах і формах, що не розмивають сформовану систему влади. Хитливе політичне положення уряду і персональної уразливості його членів повною мірою компенсується наданими їм можливостями меркантильного характеру. Воно залишається основним безпосереднім і майже безконтрольним розпорядником фінансових і матеріальних ресурсів. Поза залежністю від політичної кон'юнктури уряд незмінно зберігає особливу привабливість і для фахових політиків і для підприємців, а також для тіньового і кримінального бізнесу. Перебування в тіні до 40% економіки, швидше за все, достатньо точно визначає пропорції між офіційною і не офіційною діяльністю структур виконавчої влади.

У парламентській більшості та навіть у найближчому оточенні президента активно розгортається підготовка до нових парламентських виборів і, як це не дивовижно, до періоду "після Кучми". Очевидно, що при цьому ніхто всерйоз не робить ставку на досягнення успіхів в економіці. Набагато більш раціональним є акумуляція фінансових, інформаційних і, особливо, адміністративних ресурсів, усунення конкурентів, змагання за головний плацдарм – позицію офіційного спадкоємця чинного президента. За цих умов багато хто є об'єктивно зацікавленими в тому, щоб у схватці Юшенка з економічними проблемами перемогли останні. Внутрішнє співвідношення сил передбачає можливість конкуренції тільки в межах партії влади і не створює реальних альтернатив суспільного розвитку. Якісні режими залишатимуться серйозним обмежувачем для розвитку міжнародної економічної співпраці на найближчі роки.

Специфічну проблему України складає те, що вона, з огляду на європейські норми, не має у міжнародних відносинах повноцінного неурядового представництва: її громадянські інститути надто слабкі і не можуть претендувати на повноцінне визнання. Українські олігархи з їх значним політичним та економічним впливом фактично не тільки спотворюють систему урядування і надають сумнівних характеристик самій владі, а й замішують

верхівку політичної та бізнес-еліти. Це не є перешкодою хіба що у стосунках з Росією, що має подібну конфігурацію владного істеблішменту, але загалом призводить до ізоляції держави на міжнародній арені. На протязі останнього року це безпосередньо позначається на українсько-американських відносинах.

Епізод з оцінкою ПАРЕ всеукраїнського квітневого референдуму та різкою і хворобливою реакцією на неї офіційного Києва демонструє, що там, де серйозно зачіпаються інтереси влади, навіть важливі міжнародні завдання приносяться у жертву. Демократичні політичні реформи є загрозою сучасному режиму.

Внутрішня ситуація за усієї соціально-економічної напруженості набула значної політичної усталеності. Таким чином, одна з вигідних ознак української зовнішньої політики – її "прогнозованість і стабільність" буде гарантована. Проблема полягає у тому, що реальний зміст та спрямованість прогнозованої і стабільної політики вже кілька років працює і надалі працюватиме на зниження міжнародного авторитету держави. Особливості такої ситуації полягають у тому, що вона не є просто наслідком хибної стратегії. Вона – природна похідна від стану і логіки розвитку національного розвитку.

Ресурси міжнародної співпраці переважно концентруються на Заході, але вони, як і решта більш традиційних цінних ресурсів, виборюються у конкурентній боротьбі. Інтенсивність останньої, врешті і сприяла становленню найбільш привабливого міжнародного формування – Європейського Союзу та самого явища інтеграції. Саме ця інтенсивність створює поки що нездолані перешкоди на шляху України до Європи. Ці перешкоди не обмежуються об'єктивними показниками відставання у розвитку і ускладнюються недостатньо адекватним розумінням проблеми. Серед українських політиків розповсюджений хибний погляд на умови співпраці, що висуваються високорозвиненими країнами до нових східноєвропейських партнерів, передовсім як на штучний витвір урядів, прояв егоїзму багатих, прагнення диктувати власні правила гри і здійснювати експансію. Подібне ж ставлення і взагалі до процесів глобалізації та інтер-націоналізації, за якими не визнається їх об'єктивна природа – результат розвитку міжнародної спільноти. Високорозвинені держави уособлюють і найповніше використовують ці процеси, але не здатні ігнорувати їх. Щільні європейські міждержавні стосунки, здійснювані за високими стандартами, створюють

ситуацію примусу до розвитку, у якій неструктуроване суспільство і неефективна держава почувають себе невпевнено. В Україні це позначається, по-перше, у підтриманні антизахідницьких настроїв як серед частини еліти, так і серед населення, по-друге, у перебільшенні значення політико-дипломатичних зусиль і здатності укладених угод змінити реальне становище держави на міжнародній арені.

Якщо оцінювати практичні кроки офіційного Києва, то тут більш вірогідним є не нерозуміння сутності явища, чи небажання припускати зайву відвертість у делікатних питаннях стратегії, а скоріше свідоме ухилення від надто складних реальних проблем, вирішення яких жорстко пов'язане з небезпечними для влади перетвореннями.

O. DERGACHOV

According to author's concept, there is a considerable contraction of reform front and a lack of perspectives of democratic transformations in political sphere in Ukraine nowadays. The priority of corporate interests has a negative influence on political content and professionalism of Ukrainian foreign policy.

Grigorij Mesežnikov

Досвід Словаччини

Rozdelenie Československej federatívnej republiky a vznik v roku 1993 dvoch samostatných nástupníckych štátov – Českej republiky a Slovenskej republiky – bolo vyústením prvej (tzv. federálnej) etapy transformácie v otázke štátoprávneho usporiadania, ktorá predstavovala jednu z najdôležitejších oblastí spoločenského vývoja v Československu po kolapse komunistického režimu v roku 1989. Hlavnou politickou príčinou rozdelenia ČSFR boli zásadné rozdiely v predstavách o formách spoluzití Čechov a Slovákov v rámci spoločného štátu, ktoré po voľbách 1992 prezentovali ich víťazi v ČR (Občianska demokratická strana) a v SR (Hnutie za demokratické Slovensko). V priebehu pomerne krátkeho obdobia po oznámení výsledkov parlamentných volieb 1992 dospeli predstavitelia ODS a HZDS k dohode o rozdelení československej federácie na dva samostatné štáty.

Základnou príčinou volebného víťazstva tých politických síl, ktoré sa na Slovensku stali v roku 1992 protagonistami rozdelenia spoločného štátu, bola skutočnosť, že „nová“ („národná“) politická elita sa presadila prostredníctvom odlišných (od Českej republiky) sociokultúrnych a sociálno-politických orientácií obyvateľstva (nedôvera v presadzovanú československú „federálnu“ reformu, viera v sľuby ľahšej cesty a v konfúzne štátoprávne predstavy, nekritický obdiv voči charismatickej, ale kontroverznej vodcovskej postave).¹

Rozdelenie Československa postavilo slovenskú spoločnosť, najmä jej politickú elitu, pred riešenie úlohy budovania vlastnej štátnosti, určenia jej charakteru, formovania predpokladov pre pokračovanie transformačných procesov vo všetkých oblastiach verejného života. Budovanie inštitucionálnych základov nového štátu bolo spojené s otázkou zachovania úrovne liberalizácie a demokratizácie z obdobia spoločného štátu (1990-1992). Vnútropolitické, sociálno-ekonomické a zahranično-politické dôsledky rozdelenia ČSFR pre vývoj Slovenskej republiky sa najzreteľnejšie prejaviли po uplynutí piatich rokov od osamostatnenia SR. Vo všeobecnej rovine je možné konštatovať, že po vzniku samostatnej Slovenskej republiky došlo v jej vývoji k „zalomeniu“ dovtedajších reformných trendov, čo viedlo analytikov k úvahám o deviantnej forme tranzície.

Vo vnútro politickej oblasti v období po rozdelení spoločného štátu a vzniku samostatnej SR boli zjavné:

- výrazné posílení konfliktnosti vo vztáchoch medzi hlavnými politickými aktérmí;
- snahy koncentrovať moc v rukách dominantných politických síl;
- nedostatočná stabilita inštitúcií;
- mocensko-inštitucionálna konfrontácia;
- celková politická polarizácia.

Základným spoločenským problémom sa stal zápas o charakter politického režimu. V prvopočiatocnom období po vzniku SR (1993-1994) sa najsilnejší politický subjekt – Hnutie za demokratické Slovensko – snažil využiť svoje mocenské postavenie na vytvorenie podmienok pre reprodukciu vlastných pozícií aj v nasledujúcom volebnom období. Tomuto cieľu podriadiť stratégiu tak voči oponentom, ako aj potenciálnym politickým spojencom. Pokusy nastartovať vo vývoji stranického systému SR trendy, ktoré by vyústili do vytvorenia konfigurácie, umožňujúcej HZDS zaujať výlučné postavenie v systéme moci, však zlyhali, hlavne kvôli dezintegračným procesom vnútri samotného HZDS. Preskupovanie politických síl viedlo k predčasným parlamentným voľbám v roku 1994. Vytvorená po voľbách 1994 vládna koalícia HZDS-ZRS-SNS prehlbila deviantné trendy vo vnútropolitickom vývoji. Jej činnosť smerovala k formovaniu semi-autoritárneho režimu s prvkami neliberálnej demokracie. Pre vnútropolitický vývoj SR boli v rokoch 1994-1998 príznačné početné „demokratické deficity“, ktoré diskvalifikovali krajinu v úsilí vstúpiť do NATO a EÚ.

V čom spočívali príčiny oneskorenia procesu demokratickej konsolidácie v SR oproti niektorým iným postkomunistickým krajinám, napríklad krajinám V-4? Keď SR po počiatkovej etape demokratizácie vstupovala do fázy demokratickej konsolidácie, existoval v krajine súbor inštitúcií a procedúr, potrebných na fungovanie demokratického režimu. V tom sa SR ako pridružený člen EÚ neodlišovala od susedných štátov. Ťažkosti, ktoré nastali v politickom vývoji v nasledujúcom období, a ktoré dočasne diskvalifikovali krajinu v procese integrácie do EÚ a NATO, spôsobilo uplatnenie moci. Pripad Slovenska v 90. rokoch potvrdil zásadu, že charakter režimu väčšmi určujú nie formálne (inštitucionálne) rámce a pravidlá, ale spôsob fungovania mocenských mechanizmov, ovplyvnený postupmi jednotlivých politických aktérov. Odlišujúcimi faktormi boli pre SR v porovnaní s okolitými stredo európskymi štátmi kultúrne heterogénna spoločnosť s viacerými líniami štiepenia (etnická, urbánno-rurálna, regionálna), subkultúrna pluralita, existencia konfliktnej politickej kultúry.² To všetko prispelo k formovaniu takej konfigurácie politických elít, ktorá sa vyznačovala nekonsenzuálnymi až konfliktnými vzťahmi, keď určitá

časť elít odmietla dodržiavanie stanovených pravidiel parlamentnej demokracie. Špecifikom Slovenska bolo aj to, že diskusie okolo štátoprávneho usporiadania v rokoch 1991-1992 a vznik samostatného štátu v roku 1993 vniesli silný prvok polarizácie do vzťahov medzi dvoma skupinami elít. Pre časť politických elít, ktorá odmietala akceptovať stanovené pravidlá, bola príznačná oddanosť autoritárskemu typu politickej kultúry, rýdzo populistickým mobilizačným stratégiám, zvýšená miera nacionalizmu a izolacionizmu.

Dôležitým faktorom procesu demokratickej konsolidácie SR bolo a je rozdelenie systému politických strán na dve základné skupiny. Osou, okolo ktorej sa odvíja toto delenie, je vzťah k normám modernej parlamentnej demokracie, konštitucionalizmu, k princípom právneho štátu a hodnotám demokratickej politickej kultúry. Rozdiely medzi stranami sú osobitne viditeľné v rovine ich odlišného až konfliktného chápania demokracie (autoritarizmus vs. liberalizmus, konfliktualita vs. konsenzualita, preferovanie hodnot jednotlivca vs. vyzdvihovanie záujmov kolektívnych entít). Rozdielnosť vnútorného charakteru politických strán a hnutí na Slovensku pritom úzko súvisí so sociokultúrnou a etnickou diverzitou obyvateľstva Slovenska a v značnej miere sa prekrýva so základnými líniami štiepenia, existujúcimi v slovenskej spoločnosti: etnickou líniou (Slováci vs. Maďari), líniou urbánno-rurálnou a vzdelanosťou, a líniou, oddeľujúcou prívržencov autoritarizmu a štátneho paternalizmu od zástancov liberálnych a pro-trhových hodnôt.³ Dnešné opozičné subjekty (HZDS a SNS) sú napríklad väčšmi zakotvené v prostredí rurálnom a menej vzdelanom, majú elektorát s nadpriemerným výskytom autoritárskych a štátno-paternalistických postojov. Pre tieto politické subjekty je príznačná zvýšená miera tradicionalizmu a izolacionizmu (čo o. i. súvisí s absenciou väzieb na medzinárodné stranické združenia), oddanosť populistickým mobilizačným stratégiám. Práve tieto politické subjekty počas účinkovania vo vláde sa snažili využiť existujúci ústavný systém na upevnenie vlastných mocenských pozícií.⁴

Hoci makroekonomický vývoj Slovenska po rozdelení ČSFR sa vyznačoval relatívnu stabilitou, pričinením HZDS sa súčasťou vývoja ekonomiky SR stali prvky, prinášajúce značné riziká pre nasledujúci vývoj. HZDS, viťaz voľieb 1992, mobilizovalo svojich priaznivcov v predvolebnej kampani predovšetkým prostredníctvom kritiky „federálneho“ modelu ekonomickej reformy ako nevhodného pre Slovensko. V tejto kritike vychádzala HZDS z nepriaznivých sprievodných javov ekonomickej reformy, ktoré sa v SR prejavovali oveľa zreteľnejšie ako v ČR (hlbší ekonomický pokles, vyššia nezamestnanosť, menší prílev zahraničných

investicií). HZDS tvrdilo, že tieto negatívne javy spôsobila práve ekonomická reforma, a nie zvláštnosti slovenskej ekonomiky, zdeformovanej v komunistickom období (veľký podiel zbrojárskej výroby, závislosť od trhov RVHP, technologické zaostávanie). Napriek tejto kritike pokračovalo HZDS v rokoch 1993-1994 v ekonomickej politike, ktorá sa v základných trendoch zhodovala s reformnou stratégiou z rokov 1991-1992, najmä v rozpočtovej a menovej oblasti. Rovnako postupovala aj vláda J. Moravčika v roku 1994. Aj ďalšia vláda V. Mečiara prijala v roku 1995 program, ktorý v zásade vychádzal z kontinuity dovtedajšieho transformačného procesu v ekonomike. V praxi sa však čoskoro začali uplatňovať snahy o nastolenie klientelistického systému s výraznými prvkami etatizmu. Išlo o rôzne legislatívne a administratívne opatrenia, odporujúce pôvodnej transformačnej stratégii. Netransparentný proces privatizácie prevádzala v rokoch 1995-1998 politika hospodárskeho rastu, ktorá nezohľadňovala reálne možnosti krajiny a bola z dlhodobého hľadiska neudržateľná. Už v roku 1996 sa začali prejavovať príznaky vnútornej a vonkajšej nerovnováhy. Od roku 1996 deficit obchodnej bilancie SR neklesol pod 10% HDP, zahraničné zadlženie krajiny sa takmer strojnásobilo. Výrazné zmeny nastali na Slovensku po roku 1993 v procese privatizácie. Zákon o „veľkej“ privatizácii bol takmer 20-krát novelizovaný, často boli novelizované aj iné zákony, súvisiace s privatizáciou. V rokoch 1993-1995 sa tieto zákony novelizovali v priemere každých 51 dní, čo svedčilo o nedostatočnej stabilite právneho rámca privatizačného procesu. V rokoch 1991-1993 sa v SR uskutočnila prvá vlna kupónovej privatizácie, do ktorej sa zapojilo 2,59 mil. občanov, t.j. dve tretiny dospelé populácie. Po parlamentných voľbách 1994 však rozhodnutím novej vlády na čele s V. Mečiarom bola druhá vlna kupónovej privatizácie zrušená (napriek tomu, že občania už mali zaregistrované kupónové knižky) a nahradená dlhopisovým „odškodnením“, keď každý zaregistrovaný občan dostal dlhopis FNM vo výške 10 000 Sk s dobou splatnosti v roku 2001. Zrušenie kupónovej metódy privatizácie a jej nahradenie metódou priamych predajov súviselo so zámerom HZDS vytvoriť podmienky pre nadpriemernú koncentráciu ekonomickej a politickej moci prostredníctvom vytvorenia klientelistického a protekcionistického systému. V rokoch 1995-1998 uskutočnila vláda V. Mečiara neprehľadnú privatizáciu v prospech vlastných priaznivcov s negatívnym dopadom pre celkový ekonomický vývoj. Táto privatizácia bola evidentne nevýhodná pre štát: majetok privatizovaných podnikov sa predával za ceny oveľa nižšie ako trhové. Protihodnotou za takto ľahco nadobudnutý majetok sa mala stať politická lojalita nových vlastníkov voči vláde.

K základným trendom vnútropolitického vývoja Slovenska v období 1994-1998 patrili:

- konflikt najvyšších ústavných činiteľov - predsedu vlády SR V. Mečiara a prezidenta SR M. Kováča. Tento konflikt v značnej miere vyplýval z rozdielného chápania demokracie u oboch politikov;
- konfrontácia medzi stranami vládnej koalície HZDS-ZRS-SNS a opozičnými politickými subjektmi. V rámci tejto konfrontácie sa vládna koalícia snažila všemožne oslabiť opozičné strany prostredníctvom mechanizmov štátnej moci, používajúc diskriminačné opatrenia, prakticky vylučujúce možnosť dosiahnutia koalično-opozičného konsenzu v zásadných otázkach vnútropolitického vývoja;
- príprava, prijatie a presadenie na praxi legislatívnych opatrení, vytvárajúcich komfortné prostredie pre koncentráciu politickej moci v rukách vládnej koalície, najmä jej najsilnejšieho subjektu. Politika vládnej koalície prispievala k sústavnému oslabovaniu kontrolnej funkcie parlamentu voči výkonnej moci;
- posilnenie prvkov autoritarizmu v činnosti vládnej koalície, ktoré sa najvýraznejšie prejavovalo pri riešení odohrávajúcich sa spoločenských konfliktov. Vládna koalícia dávala prednosť použitiu väčšinového princípu v podobe formuly «víťaz berie všetko»;
- pokračovanie procesov formovania systému ekonomickeho a politického klientelizmu, vytváranie spoločenských podmienok pre jeho reprodukciu v budúcnosti;
- prejavujúce sa v činnosti strán vládnej koalície spochybňovanie princípov ústavnosti. Táto tendencia zvyšovala úroveň politického napätia v spoločnosti a posilňovala riziko potenciálnej politickej destabilizácie;
- prehľubujúca sa polarizácia spoločnosti, ktorú aktívne využívali jednotlivé politické strany a hnutia vo svojich mobilizačných stratégiách;
- posilnenie rozporov medzi štátnymi orgánmi a inštitútmi občianskej spoločnosti;
- úsilie dominantných politických síl vytvoriť jednotný mediálnopropagandistický komplex, zahrňujúci niektoré verejnoprávne a súkromné médiá, agentúry a profesné združenia, spolupracujúce so štátnymi orgánmi, vrátane spravodajských služieb. Cieľom tohto komplexu bola apológia vládnej politiky, diskreditácia vtedajšieho prezidenta M. Kováča, predstaviteľov opozičných strán a občianskych iniciatív, vystupujúcich s kritikou vlády;
- napätie vo vzťahoch medzi predstaviteľmi štátnej moci a zástupcami národnostných menšín a etnických skupín.⁵

Určujúci vplyv na formovanie inštitucionálneho systému mala na

Slovensku v rokoch 1993-1999 konstelácia politických síl. Pomer síl medzi rozhodujúcimi politickými aktérmi zasiahol najmä fungovanie systému del'by moci. Vzhľadom na charakter zmien, ktoré sa dominantné politické zoskupenie v období 1994-1998 usilovalo presadzovať, nešlo o klasický zápas medzi vládou a opozíciou, ktorý sa vedie podľa všeobecne akceptovaných pravidiel, ale o zápas, týkajúci sa samotných týchto pravidiel. Išlo vlastne o to, podľa akých pravidiel politická súťaž bude prebiehať.

Ústavný systém Slovenskej republiky zostal v rokoch 1993-1999 pomerne stabilný. Ústava ako základný právny predpis s najvyššou právnou silou v štáte zostávala pomerne účinnou a silnou zárukou zachovania demokratických slobôd a zásad právneho štátu SR. K základným princípom ústavy patrí demokratický a republikánsky princíp, princíp právneho štátu, neexistencia štátnej ideológie a náboženstva, rešpektovanie ľudských práv, princíp del'by moci, princíp brzd a protiváh, kontrola ústavnosti. Vývoj však názorne potvrdil, že ústava má viaceré nedostatky vo formuláciách a riešeníach vzájomných vzťahov medzi najvyššími štátnymi orgánmi. Spomínané ústavné princípy sa nenaplnili adekvátnym spôsobom, jestvovali nedostatky v uplatňovaní zastupiteľskej a priamej demokracie, nesprávne sa chápal obsah slobodného poslaneckého mandátu, menšiny nedostatočne participovali na výkone moci, vznikalo nezdravé prepojenie štátu a politických strán, otvorene sa porušoval princíp del'by moci. Podľa názoru expertov bola v období 1993-1998 znižená najmä integračná funkcia ústavy, ktorá spočíva v schopnosti podporovať jednotu štátu a občanov. Odborníci poukazovali na nedostatočnú schopnosť Ústavy plniť stabilizačnú funkciu (prispievať k pokojnému riešeniu spoločenských konfliktov), racionalizačnú funkciu (vytvárať predpoklady na predvídateľnosť a zrozumiteľnosť konania štátnych orgánov) a funkciu obmedzenia výkonu štátnej moci (zabezpečovať obmedzovanie štátnej moci). V tejto súvislosti vznikali dokonca úvahy o tom, či Ústava SR „zabezpečuje obmedzenia vlády do takej miery, že počas jedného volebného obdobia táto nemôže urobiť také závažné kroky, ktoré by spoločnosť nemohla napraviť“.⁶

Hoci čiastočne príčina uvedených ťažkostí súvisela s koncepcnými nejasnosťami a formuláciami jednotlivých ustanovení textu ústavy, hlavný dôvod problémov spočíval v úsilí vládnucej politickej reprezentácie využívať text ústavy na dosiahnutie politických a mocenských cieľov. Zatiaľ čo znižovaná schopnosť ústavy plniť integračnú funkciu sa znásobovala nedostatočnou identifikáciou občanov s vlastným štátom (čo súviselo s procesom rozdelenia ČSFR bez referenda), deklaratívny charakter

ústavných článkov o zárukách základných práv a slobôd sa posilňoval v dôsledku neprijatia tzv. vykonávacích zákonov, ktoré ústavný text predpokladá. V dôsledku tohto stavu nebolo možné niektoré ústavné články priamo aplikovať. Príkladom bola dlhoročná absencia zákonov, týkajúcich sa uplatňovania práv príslušníkov národnostných menšín a etnických skupín (napr. osobitného zákona o používaní menšinových jazykov).

Hoci ústava ako celok poskytovala svojou úpravou dostatočné zabezpečenie pre fungovanie pluralitného systému, založeného na princípoch reprezentatívnej demokracie, neobsahovala účinné záruky proti zneužitiu možnosti účelových zmien volebných zákonov na dosiahnutie mocenských cieľov jednotlivých politických strán. Ústava SR napr. priamo nezakotvuje typ volebného systému, neustanovuje nijaké časové obmedzenia pre zmenu volebného zákona. Volebný zákon nepatrí do kategórie ústavných zákonov, na jeho schválenie stačí súhlas nadpolovičnej väčšiny poslancov prítomných na rokovaní NR SR. Príkladom využitia možnosti zásadne zmeniť volebné pravidlá v prospech konkrétnych politických síl tesne pred voľbami, napriek nesúhlasu inej časti politickeho spektra, bola novelizácia zákona o voľbách do NR SR vládnuou koalíciou HZDS-ZRS-SNS v máji 1998. Napriek ústavnému zákazu imperatívneho poslaneckého mandátu často dochádzalo k spochybňovaniu tohto princípu, v roku 1996 aj priamo k jeho hrubému porušeniu (prípád F. Gaulieder). Na druhej strane inštitút slobodného poslaneckého mandátu bol vládnuou koalíciou HZDS-ZRS-SNS využívaný ako argument, ospravedlňujúci nerešpektovanie poslancami tejto koalície niektorých rozhodnutí Ústavného súdu.

Ukazovateľom zakotvenia demokratických pravidiel je reálne zapojenie rôznych spoločenských skupín do rozhodovacieho procesu. Na Slovensku to má dve dimenzie – inštitucionálny rámec, opierajúci sa o existujúcu právnú úpravu a politickú prax, súvisiacu s pomerom síl medzi hlavnými politickými aktérmi a charakterom tých strán, ktoré majú dominantné postavenie v mocenskom systéme. Z hľadiska platnej právnej úpravy môžeme konštatovať, že Ústava SR a na ňu nadväzujúce zákony vytvárajú dostatočný rámec na primerané zapojenie rôznych spoločenských skupín do politického procesu, vrátane rozhodovania o otázkach tak celospoločenského, ako aj partikulárneho významu. Reálne uplatnenie princípu inklúzie však v rokoch 1993-1999 bezprostredne súviselo s tým, aké politické sily mali dominantné postavenie – či tie, ktoré sa orientovali na konsenzuálny model alebo tie, ktoré presadzovali model, založený na vylučovaní.

Pokiaľ ide o politickú reprezentáciu národnostných menšín a etnických

skupin, ani Ústava SR, ani iné zákony neobsahujú ustanovenia smerujúce k uplatneniu princípu tzv. pozitívnej diskriminácie (afirmatívnej akcie), napríklad osobitné kvórum na vstup do parlamentu pre menšinové politické subjekty. Vysoká politická mobilizácia maďarskej menšiny a aktívne pôsobenie vlastnej politickej elity zabezpečujú reprezentáciu záujmov tejto časti obyvateľstva Slovenska na parlamentnej úrovni nepretržite od prvých slobodných volieb v roku 1990. Princíp exklúzie, ktorý vládna koalícia HZDS-ZRS-SNS uplatňovala v rokoch 1994-1998 voči opozičným stranám, vrátane strán Maďarskej koalície, sa osobitne dotkol maďarskej menšiny a jej zapojenia do rozhodovacích procesov.

Vláda V. Mečiara obmedzovala reálne zapojenie etnických menšín do riešenia ich vlastných problémov tým, ako kreovala orgány so zastúpením menšín. Napríklad v Rade vlády pre národnosti (poradný orgán vlády) tvorili nadpolovičnú väčšinu predstavitelia vládnych inštitúcií. Tým fakticky bolo znemožnené zaujatie stanoviska Rady ako celku, ktoré by nebolo v súlade s oficiálnym stanoviskom vlády.

Organizované záujmy sú v SR zapojené do politického procesu predovšetkým prostredníctvom zákona o kolektívnom vyjednávaní a vďaka vytvoreniu Rady hospodárskej a sociálnej dohody ako tripartitného orgánu na celoštátnej úrovni (vláda-odborníci-zamestnávateľi). Nekoopratívny postoj vlády V. Mečiara spôsobil, že v roku 1997 sociálny dialóg bol prerušený a Generálna dohoda medzi vládou, odborními a zamestnávateľmi nebola podpísaná ani v roku 1997, ani v roku 1998. Konkrétnou príčinou bolo presadenie zákona o mzdovej regulácii, keď vláda ignorovala nesúhlasný postoj sociálnych partnerov, najmä Konfederácie odborových zväzov SR. Vláda V. Mečiara sa správala nekoopratívne až odmietavo aj voči predstaviteľom mimovládneho (tzv. tretieho) sektoru, namiesto dialógu medzi vládou a rozhodujúcimi aktérmi občianskej spoločnosti vládla silná konfrontácia a vylúčenie zástupcov Grémia tretieho sektoru, najreprezentatívnejšieho združenia organizácií mimovládneho sektoru, z akýchkoľvek rozhodovacích procesov, týkajúcich sa postavenia a fungovania mimovládnych organizácií.

Inštitucionálna konfigurácia v SR nebola hlavnou nepriaznivou príčinou, ktorá skomplikovala proces demokratickej konsolidácie na Slovensku po roku 1993. Hoci v období 1993-1998 boli v SR zaznamenané ťažkosti súvisiace s problematickou úpravou niektorých inštitúcií, celkovo možno konštatovať, že inštitucionálny systém SR (parlamentná forma vlády, pomerný volebný systém, nezávislé postavenie Ústavného súdu apod.) vytváral vhodný rámec pre demokratickú konsolidáciu. Práve pokusy autoritársky orientovaných politických síl zmeniť niektoré prvky tohto

rámca (napríklad volebné pravidlá) nepriamo tento fakt potvrdzovali. Poruchy vo fungovaní inštitucionálneho systému spôsobovalo predovšetkým uplatnenie moci dominantnými politickými aktérmi. Existujúci inštitucionálny rámec neumožnil autoritárskym silám zmeniť charakter režimu v priebehu krátkeho obdobia, stal sa určitou prekážkou pre definitívne presadenie trendov, odporujúcich procesom konsolidácie demokracie. Praktické skúsenosti však odhalili aj viaceré „kritické“ miesta ústavnej a právnej úpravy inštitucionálnej konfigurácie SR, ktoré sa v nasledujúcom období pravdepodobne stanú predmetom novelizácie.

Parlamentné voľby v roku 1998 sa stali vyvrcholením zápasu o charakter politického režimu. Na výsledkoch volieb sa nepochybne odrazili zmeny, ktoré slovenská spoločnosť zaznamenala vo svojom novembrovom vývoji. Slovensko poskytlo v roku 1998 príklad vysokej miery politickej mobilizácie prodemokraticky zmýšľajúcich občanov, predovšetkým v urbánnom, vzdelanejšom a vekovo mladšom prostredí (celková volebná účasť bola 84%), príklad účinných koalíčných stratégií demokratických politických síl, príklad vytvorenia širokých demokratických aliancií s cieľom zabrániť etablovaniu autoritárskoho režimu, príklad aktivizácie aktérov občianskej spoločnosti efektívne kombinujúcej spontánnu a organizovanú činnosť, príklad vysokej schopnosti využitia odborného potenciálu, naakumulovaného v mimovládnom („tretom“) sektore, na celkové posilnenie sociálneho kapitálu krajiny.

Výsledky parlamentných volieb znamenali zásadnú zmenu v pomere síl medzi hlavnými politickými aktérmi. Vláda štyroch politických formácií, ktorá vznikla po voľbách, je vládou „veľkej koalície“, v ktorej sú zastúpené všetky významné segmenty slovenskej spoločnosti, vrátane národnostných menšín. Bez ohľadu na programové rozdiely medzi týmito politickými formáciami, ktoré komplikujú presadzovanie reformných krokov a znižujú efektivitu pri rozhodovaní, význam pôsobenia tejto vlády z hľadiska celkovej demokratickej konsolidácie je obrovský.

Po parlamentných voľbách 1998 došlo na Slovensku k stabilizácii politického systému, obnoveniu fungovania mechanizmov parlamentnej demokracie, k uskutočneniu potrebných ústavných zmien a iných legislatívnych úprav. Počiatočné obdobie pôsobenia Národnej rady SR v novom zložení bolo poznačené urýchlenným prijatím legislatívnych úprav, zameraných na odstránenie dôsledkov vládnutia predchádzajúcej vlády. Tieto úpravy vládna koalícia SDK-SDL-SMK-SOP presadila napriek nesúhlasu opozičných poslancov, ktorí sa snažili spochybniť nevyhnutnosť ich prijatia a obviňovali novú vládnu koalíciu z politiky politickej pomsty.

V januári 1999 NR SR schválila ústavný zákon o priamej voľbe prezidenta. Išlo o spoločný návrh SDK, SDL, SMK a SOP, ktorý upravuje spôsob voľby hlavy štátu a rozsah jeho právomocí. Prijatím tohto zákona sa vytvorili vhodné predpoklady pre stabilizáciu systému štátnych inštitúcií, ktorého fungovanie bolo v roku 1998 negatívne ovplyvnené absenciou politického konsenzu v otázke o všeobecne prijateľnom kandidátovi na funkciu hlavy štátu a nevyhovujúcou úpravou spôsobu voľby prezidenta, v dôsledku čoho SR nemala zvoleného najvyššieho štátneho predstaviteľa od marca 1998.

V máji 1999 sa konali historicky prvé priame voľby hlavy štátu. Voľby nadobudli plebiscitárny charakter voľby vstupom do volebnej súťaže predsedu HZDS a bývalého premiéra V. Mečiara. Vzhľadom na postoje prezentované v predvolebnej kampani R. Schusterom (pokračovanie zmien, odštartovaných po parlamentných voľbách 1998) a V. Mečiarom (nesúhlas s týmito zmenami, „zmena zmeny“) bolo možné považovať hlasovanie občanov za plebiscit „za“ resp. „proti“ návratu k nedávny autoritárskym praktikám a za potvrdenie nastúpeného trendu demokratizácie. Prevažná väčšina voličov vládných strán podporila v prvom kole spoločného kandidáta vládnej koalície R. Schustera, zatiaľ čo drvivá väčšina voličov opozičných strán hlasovala za V. Mečiara.

V júli 1999 parlament schválil zákon o používaní jazykov národnostných menšín, čím sa naplnilo ustanovenie Ústavy SR o úprave používania menšinových jazykov osobitným zákonom, zlepšila sa praktická realizácia menšinových práv a odstránil sa zdroj napätia vo vzťahoch medzi štátnou mocou a príslušníkmi národnostných menšín.

Po voľbách 1998 úroveň inklúzie rôznych spoločenských skupín do rozhodovacích procesov sa výrazne zvýšila, a to najmä vďaka ústretovejšej politike zo strany dominantných politických síl. Strana maďarskej koalície sa stala súčasťou zoskupenia vládných strán. Nová vláda obnovila sociálny dialóg s odborními, v marci 2000 po intenzívnom a dlhotrvajúcom vyjednávaní bola po troch rokoch podpísaná Generálna dohoda. Bola zriadená funkcia podpredsedu vlády pre ľudské práva a menšiny, vláda uskutočňuje rokovania so zástupcami rómskej menšiny. Rozhodnutím vlády bola ustanovená funkcia splnomocnenca pre riešenie otázok rómskeho občianstva, ktorý sám pochádza z radov tejto menšiny. V novovymenovanej Rade vlády pre národnosti získali menšiny nadpolovičnú väčšinu. Vznikla zmiešaná legislatívna komisia pre otázky tretieho sektora, zložená zo zástupcov vlády a predstaviteľov Grémia tretieho sektora. Intenzívne sú kontakty vlády s organizáciami, združujúcimi predstaviteľov miestnych samospráv pri príprave koncepcie reformy

verejnej správy. Spomínané pozitívne zmeny sa udiali bez toho, aby došlo k zásadnej zmene inštitucionálneho rámca, čo iba potvrdzuje tézu, že rozhodujúcim faktorom aj v prípade reálneho zapojenia rôznych spoločenských skupín do rozhodovacieho procesu je praktické uplatnenie moci. Vďaka povolebným demokratizačným zmenám hodnotila Európska komisia vo svojom posudku vývoj na Slovensku vysoko pozitívne, summit EÚ v Helsinkách rozhodol o prizvaní SR na rozhovory o vstupe.

Vývoj po voľbách 1998, pochopiteľne, vôbec nie je bezproblémový. Nesplnené veľké - v určitom zmysle nerealistické - povolebné očakávania vyvolávajú u časti občanov pocit sklamania až frustrácie, odrážajúci sa na poklese dôvery vláde a stranám vládnej koalície. Prvky partitokracie, prejavy otvoreného stranického egoizmu vo vláde, predstavujúcej „koalíciu koalícií“, snahy reprodukovat klientelistické väzby - to všetko prináša riziká destabilizácie vlády. Tak ako predtým, aj dnes čelia demokratické politické sily výzve vytvoriť v priebehu nadvládajúcich rokov také spoločenské prostredie, v rámci ktorého by legitímne povolebné striedanie vládných reprezentácií znamenalo nahradenie jednej časti politickej elity jej inou časťou a neobsahovalo by hrozbu striedania politického režimu.

¹ Krivý, V.: *Sociokultúrne pozadie transformačných procesov na Slovensku* In: *Slovensko. Kroky k Európskemu spoločenstvu. Scenár sociálno-politických súvislostí do roku 2005*. Sociologický ústav SAV, Bratislava 1993, s. 15.

² Szomolányi, S.: *Aký režim sa vynára na Slovensku* In: Szomolányi, S. (ed.): *Slovensko: Problémy konsolidácie demokracie. Spor o „pravidlá hry“ pokračuje*. Slovenské združenie pre politické vedy – Nadácia Friedricha Eberta, Bratislava 1997, s. 16.

³ Krivý, V. - Feglová, V. - Balko, D.: *Slovensko a jeho regióny. Sociokultúrne súvislosti volebného správania*. Nadácia Média, Bratislava 1996, s. 151-152.

⁴ Viac o vývoji stranického systému SR pozri: Mesežnikov, G.: *Štruktúrácia systému politických strán: stav a trendy* In: Szomolányi, S. (ed.): *Slovensko: problémy konsolidácie demokracie. Spor o „pravidlá hry“ pokračuje*. Slovenské združenie pre politické vedy – Nadácia Friedricha Eberta, Bratislava 1997, s. 27-46; Mesežnikov, G.: *Voľby 1998 a vývoj systému politických strán* In: Bütora, M. - Mesežnikov, G. - Bütora, Z. (ed.): *Slovenské voľby '98. Kto? Prečo? Ako?* Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999, s. 37-49.

⁵ O vnútropolitickom vývoji na Slovensku v rokoch 1995-1998 pozri viac: Mesežnikov, G.: *Vnútropolitický vývoja a politická scéna SR v r. 1995*. In: Bütora, M. - Hunčík, P. (ed.): *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Nadácia Sándora Máraiho, Bratislava 1996, s. 11-25; Mesežnikov, G.: *Vnútropolitický vývoja a politická scéna*. In: Bütora, M. (ed.): *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1997,

s. 15-37; Mesežnikov, G.: *Vnútropolitický vývoj a systém politických strán*. In: Bútora, M. - Ivantýšyn, M. (ed.): *Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1998, s. 19-98; Mesežnikov, G.: *Vnútropolitický vývoj a systém politických strán*. In: Mesežnikov, G. - Ivantýšyn, M. (ed.): *Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999, s. 17-115.

*Zavacká, K.: *Vývoj konštitucionalizmu a právneho štátu*. In: Szomolányi, Soňa (ed.): *Slovensko: Problémy konsolidácie demokracie. Spor o „pravidlá hry“ pokračuje*. Slovenské združenie pre politické vedy – Nadácia Friedricha Eberta, Bratislava 1997, s. 144.

G. MESEZHNIKOV

The main trends of Slovak domestic policy development in 1993-1999 are discussed, such as the conflict between ruling coalition parties (HZDS-ZRS-SNS) and opposition political subjects, the growth of polarization of society, intensification of disagreement between state executive bodies and social institutions.

I. III.

РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ НАПРЯМКУ

Володимир Цибулькін

Досвід України

Разом з проголошенням незалежності Україна визначила свій європейський вибір. Однак, наповнення його конкретним змістом передбачає здійснення практичних кроків і конкретної відповіді на питання про те, якими повинні бути оптимальні форми, етапи, моделі інтеграції в економічні єв्रोструктури.

Наша держава виходить на геоекономічний простір в умовах, коли він радикально змінюється під впливом тенденцій глобалізації (за формою процесів) та постіндустріальної трансформації (за їх змістом).

Розвиток міжнародного розподілу праці якісно змінює уявлення щодо економічних інтересів будь-якої держави та її національної безпеки, діапазону управлінських рішень та їх можливих наслідків. Збільшується відрив глобального центру від світового інформаційного села. Актуалізується потреба в забезпеченні інформаційної безпеки кожної національної держави, збереженні та використанні інтелектуального потенціалу країни, захисту від розміщення на її території "брудних" виробництв і монополізації товаропотоків.

Існує також ймовірність появи загрози, пов'язаної з різними темпами, завданнями й можливостями здійснення інтеграційних планів стосовно єв्रोструктур з боку України та її сусідів. Зокрема, певні кола європейських держав висловлюють пріоритетну зацікавленість у розвитку стосунків з найбільш впливовим актором постсоціалістичного простору – РФ, тоді як деякі серйозні сили Росії прагнуть до посилення тиску на своїх сусідів. Таким чином, питання якості інтеграції в регіональні об'єднання набуває явного аспекту захисту корінних інтересів країни.

Драматизму в оцінці ситуації додає та обставина, що саме в

цей час світ входить в нову еру господарювання. Тенденції, що створюються в процесі глобальної трансформації, впливають потім впродовж багатьох років. І головна можлива помилка – невміння своєчасно відреагувати на зміни, працювати “на випередження”. Чи встигне Україна посісти відповідне їй місце в світовому господарстві залежить, передусім, від успіху інтеграції нашої держави в європейські економічні структури.

Європейська інтеграція є довготерміновим процесом формування єдиного економічного і політичного простору в Європі. Основними тенденціями розвитку ЄС можна вважати:

- Формування “спільного економічного і фінансового простору” *продовжується в Європі вже більш ніж 40 років (від закінчення “плану Маршалла”), за які накопичено значний інтеграційний досвід (відсутній на євразійському просторі в межах СНД, де ще домінують переважно дезінтеграційні тенденції).*

- *Процес інтеграції в межах ЄС має економіко-прагматичне підґрунтя, ініційований господарською доцільністю і, як правило, не виходить за її межі. Політичні ж принципи застосовуються для забезпечення вже існуючих чи запланованих економічних реалій. Політичні питання привертають увагу лише в обмеженому контексті (ОБСЄ, НАТО, Європол тощо).*

Маастрихтський договір, який укладено у лютому 1992 року і впроваджено в листопаді 1992 року, став технологією реалізації найбільшого проекту 20 століття. Більш того, договором передбачено урахування “різних швидкостей” євроінтеграції.

Існує два рівні підвищення синхронізації економічних відносин в Європі:

- *інтернаціоналізація продуктивних сил;*
- *економічна інтеграція.*

Економічна інтеграція відбувається *поетапно* і носить переважно складний характер.

Під час розвитку інтеграційного процесу ЄС виникла низка проблем. *По-перше*, з'ясувалося, що повністю співвіднести й “денационалізувати” інструменти економічної політики не вдається, – мова може йти лише про максимальне їх зближення і координацію економічних зусиль, бо, у будь-якому випадку, елементи національної політики господарювання залишаються; *по-друге*, проблематична сама єдність розвитку внаслідок структурних розбіжностей економік (наприклад, про це свідчить порівняльний аналіз господарства Великої Британії та Іспанії,

Франції й Португалії тощо); *по-третє*, зараз виникає певне протиріччя між принципом федералізму й загрозою втратити національний суверенітет, – передання ряду повноважень новому ЄС робить його нетрадиційною структурою; *по-четверте*, в межах самого ЄС утворюється “зона євро”. Як результат, Північна й Західна Європа будуть виглядати як багатоповерхова конструкція зі складною системою міждержавних стосунків – продукт інтеграції “на різних швидкостях”.

Зараз різні швидкості можуть мати наслідком певне поглиблення розриву на рівнях економічного розвитку між країнами, і, таким чином, протистоятимуть політиці господарчої конвергенції.

Відкриття ринків, особливо за рахунок передбачуваного зняття квот і тарифних обмежень на ввезення товарів з найбідніших країн, не повинно призводити до закриття виробництва в державах, що розвиваються. Вони поки що технічно відстають від “сімки”, але тепер локалізовані на периферії світового інвестиційного потоку, перерозподіленого на користь динамічної економіки США. Все це відбувається паралельно з опрацюванням світовими фінансовими інститутами проектів списання боргів слаборозвиненим країнам, в той час як держави Латинської Америки, Південно-Східної Азії та Азійсько-Тихоокеанського регіону, за винятком Китаю, після низки фінансових криз відчують певний брак коштів і посилення боргового навантаження на економіку.

В країнах, що послідовно розвиваються та успішно інтегруються до ЄС, найпомітнішими тенденціями є:

1. Гармонізація факторів глобалізації й успішного розвитку власної економіки. Послідовний ріст ВВП відбувається за рахунок торгівлі та експорту продукції. Країни, що мають успіх, виходять на експортні ринки, які розвиваються швидше, ніж місцеві.

2. Забезпечення участі різних суб'єктів підприємництва діяльності в процесах роздержавлення господарства. Розвиток малого і середнього бізнесу, що сприяє утворенню нових робочих місць і залученню додаткових інвестицій за рахунок інтернаціоналізації бізнесових структур.

3. Лібералізація господарчої діяльності, підвищення конкурентоспроможності підприємств. За рахунок досвіду внутрішньої конкуренції виробники відпрацьовують алгоритми виходу на світові ринки і досягають значних успіхів.

4. Опора на власні сили й ресурси задля збалансованого розвитку внутрішнього економічного середовища.

Доцільно виділяти індустріальну та постіндустріальну базові моделі інтеграції.

Все активніше заявляє про себе в світі процес постіндустріальної трансформації, що передбачає співіснування, перехрещення і резонування різноманітних тенденцій розвитку, серед яких (на відміну від індустріального способу виробництва) жодна не може претендувати на виключне значення.

Для транзитивних суспільств вкрай важливою є та обставина, що нині на глобальному рівні змінюються не тільки окремі соціальні інститути, але й все культурне середовище, якість відносин, ієрархії структур. В цій ситуації неминучий ріст невизначеності, взаємопроникання фрагментів різних систем, пересування кордонів господарських укладів, кардинальне зміщення зіставлення норм і аномалій.

Постіндустріалізація господарства – це й процес переходу до постіндустріальних анклавів й індустріалізація, що враховує свою власну неспроможність у чистому, класичному, вигляді. Тобто при оцінці трансформації, що відбувається, було б помилкою розшифрувати префікс “пост-” простим перекладом “після”. Отже, за оцінками іноземних експертів, постіндустріальні відносини, що виникають в її процесі, – зовсім не повторення думки про господарювання після подолання ринку. Мова про інше: *поглиблюються процеси сумірності один з одним зовнішньо протилежних підходів, на зміну чистим формам (чиста конкуренція, ринок, приватна власність, вестернізована держава) приходять перетворені, що приймають в себе елементи зовсім іншої історії. У цих умовах саме форсований перехід до чистого ринкового господарства і стає правильним кроком до соціально-політичної катастрофи, бо час класичної індустріалізації з її єдністю оптимальної моделі розвитку вже позаду.*

На глобальному рівні визначаються такі чинники, які сприяють саме постіндустріальному вектору розвитку зовнішньоекономічної активності України:

- відсутність ринків для збуту продукції основних індустріальних підприємств;
- суттєва глобалізація суспільного розподілу праці;
- перехід основних ресурсів комерційного успіху в сферу інформаційної роботи та операцій на фондових ринках.

Виділяють дві моделі євроінтеграції: перша притаманна державам, що мали безперервний розвиток національної ринкової економіки, друга – пострадянським країнам РЕВ, тому існує два типи взаємодії в процесі розбудови ЄС:

а) взаємодія держав, які завжди орієнтувалися на Західну Європу чи були її складовою частиною;

б) відносини з країнами, що раніше входили в РЕВ.

Якщо в контексті першої моделі мова йде про держави, що складають переважно “ядро” системи євроінтеграції, в контексті другої – про держави “периферії”.

Ідея поширення ЄС в східному напрямку має перспективи для колишніх соціалістичних країн Європи. Втілення цієї концепції було:

- передумовою запобігання деградації економіки і соціальних відносин, правового безладдя, що вдарили по країнах СНД;
- фактором прискорення економічних, соціальних і політичних реформ;
- базою переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків у західному напрямку і поступового підвищення міжнародної конкурентоспроможності.

Ситуація глобальної трансформації всієї системи господарських зв'язків у світі потребує нового ставлення до осмислення концептуальних підвалин євроінтеграції України, які мають наявний прикладний аспект.

Європейські ринки агропродукції перенасичені; на них пропозиція перевершує попит, що призводить до торговельних війн навіть між найвпливовішими європейськими державами.

Продукцію вітчизняної індустрії (як важкої, так і легкої) також очікують умови жорстокої конкуренції.

Для України збіглися в часі дві різні тенденції змін:

- *пострадянське оновлення суспільного (у першу чергу, господарського) життя;*
- *постіндустріальна трансформація.*

Гармонізація їх форм стає визначним чинником ціни інтеграції до економічних структур Європи – до того ж для обох сторін.

Загальні проблеми не привели до усвідомлення спільних інтересів і дій. Культурна та історична різноманітність світу не змінювалась. Поліструктура світогосподарських зв'язків, що базується на нормативних відносинах, а не блок з упорядкованих атомів-елементів – об'єктивна картина постіндустріальної дійсності.

Сьогодні перспектива поширення ЄС пов'язана з пошуком позитивних кроків у сфері оцінок:

- яку Україну зробили б своїм повноправним членом економічної інституції нової Європи;

- яка інтеграція оптимально відповідала б докорінним економічним інтересам нашої держави.

На жаль, в політиці нашої країни щодо інтеграції в європейські економічні структури на сьогодні значно більше декларативних гасел, ніж конкретних економічних передумов, без створення яких бажання інтегруватися в ЄС виглядає не дуже реалістичним.

На початку 2000 року ЄС визнав європейський вибір України і наголосив на своїй повній повазі до цього вибору. Але в Україні ще потрібно створити відповідні умови:

1. Керівництво повинно взяти курс на стабільну і виважену економічну політику. ЄС повинен бути впевнений, що управління економікою, в яку він вкладає гроші, є компетентним і передбачуваним, і що "правила гри" залишаються незмінними.

2. Розмір і можливість збільшення внутрішнього ринку країни повинні забезпечуватися купівельною спроможністю населення.

3. Ефективний захист майнових прав.

4. Наявність розумного регулятивного режиму, тобто такого, який не обтяжує надмірно підприємницьку діяльність і не заважає її росту та створенню нових можливостей.

5. Наявність надійної інфраструктури (транспортної системи, виробництва електроенергії, послуг зі страхування та бухгалтерського обліку, компетентної фінансової системи тощо).

Зважаючи на зазначене вище, проблема інтеграції суттєво впливає на стан і пріоритети національної безпеки.

Для прийняття ефективних рішень нашої державі слід розривувати на поетапну модель входження до ЄС, запрограмовану на тривалий період поступової адаптації та інтеграції в європейські економічні структури. Політика нашої країни має поєднувати двосторонні відносини як з окремими державами ЄС і країнами-кандидатами, так і з окремими економічними організаціями: чим більше зв'язків на різних рівнях Україна матиме з державами-членами ЄС і окремими впливовими європейськими економічними інституціями, тим буде міцнішим фундамент її інтеграції.

На шляху до інтеграції в ЄС Україні доцільно встановлювати й двосторонні взаємовигідні відносини з країнами ЦСЄ. Так, наприклад, широкі можливості для всебічної взаємовигідної

співпраці між Україною та Словачською Республікою зумовлені багатьма об'єктивними факторами: наявністю спільних кордонів; глибокими історичними та культурними зв'язками народів; відсутністю будь-яких взаємних територіальних претензій; традиційними господарськими зв'язками, взаємодоповнюючим характером національних економік; існуванням досить чисельної української національної меншини в Словаччині та словацької – в Україні.

Обидві постсоціалістичні країни обрали шлях розбудови ринкової економіки, а також прагнуть інтегруватися в європейські економічні структури. Ці зусилля варто було б скоординувати шляхом розширення форматів взаємних зустрічей, консультацій, конференцій тощо.

Цілі України для інтенсивної інтеграції в ЄС, зважаючи на зазначене вище, виглядатимуть так:

- створення нових елементів та вдосконалення існуючих інституційних основ взаємовигідного економічного, фінансового і науково-технічного співробітництва, що сприяло б динамізації та диверсифікації взаємної торгівлі, кооперації та залученню інвестицій;

- поступове налагодження взаємних зв'язків з перспективою прогресуючого підключення України до загальноєвропейського інтеграційного процесу, одним з центрів якого має виступати ЄС;

- якнайкраще використання можливостей ЄС та його країн-членів для сприяння проведення Україною прогресивних перетворень і створення соціально орієнтованого ринкового господарства;

- створення передумов для зміцнення економічної безпеки нашої держави в умовах значної залежності національної економіки від зовнішньоекономічного середовища;

- своєчасне і комплексне здійснення економічних і політичних заходів, які є необхідними для початку переговорів з ЄС щодо створення в перспективі зони вільної торгівлі.

Таким чином, інтеграція в європейські економічні структури з аграрно-індустріальним чи індустріально-аграрним ухилом сьогодні для України ускладнена.

Разом з тим у сучасній системі господарських зв'язків вакантними залишаються скоріше позиції донора – поставальника сировини, робочої сили. А це має наслідком і відхід кваліфікованих фахівців, і спеціалізація країни на екологічно "брудних" виробництвах, і перетворення держави на "господарську резервацію".

Найбільш ефективним повинно бути рішення, що пов'язане зі свідомою культивуванням рис постіндустріального суспільства.

І цей висновок є не черговою утопією на тему "світлого майбутнього", а результатом вивчення позитивних і негативних моментів реалізації сценаріїв, що ґрунтуються на відривних моделях вибору економічного курсу України, аналізу відповідності господарського потенціалу товарним нішам і стану світової кон'юнктури, урахування думок іноземних експертів.

До того ж потенційно найбільш ефективною переважна більшість рис постіндустріальної організації господарського життя суспільства може бути саме для держав транзитивного становища, а не для країн з класичним ринком.

Звідси – нова постановка проблеми якості інтеграції України в умовах світу, що швидко змінюється; його економічного центру, напівпериферії та периферії.

Для успішного розвитку держави в Україні існують на цей час і внутрішні підстави, зокрема, збереження достатньо високого освітнього цензу; наявність високої трудової активності та дисципліни населення; орієнтація на нематеріальне (в т.ч. інформаційне) виробництво.

Таким чином, основний інтерес України в процесі європейської економічної інтеграції може бути реалізацією шляхом використання характерних рис свого сучасного стану:

- як складової у контексті перехідного моменту (від індустріального до постіндустріального) розвитку всього світу;
- як характеристики транзитивного періоду свого розвитку.

Проте існує дві основні загрози під час участі у інтеграції до європейських економічних структур:

1) *спроби відтворення характеристик і параметрів минулого, індустріального устрою і відповідної структури національного господарства;*

2) *заходи щодо некритичного запозичення сучасного іноземного досвіду.*

Україні та її народногосподарському комплексу зараз і легше, і перспективніше не стільки забезпечувати відновлення рис "повоюїнного" індустріального суспільства, скільки створювати умови суспільства постіндустріального, що спирається і на традиційні цінності та господарчі устрої, і на власні індустріальні виробництва.

З урахуванням оцінок іноземних експертів, у практичному

плані постіндустріальний вибір України потребує особливої уваги до:

- *стану фінансових потоків (у т.ч. фондів операцій);*
- *якості інформаційного потенціалу і його використання;*
- *створення якісної господарської інфраструктури;*
- *забезпечення страхових та кредитних функцій;*
- *розвитку відносин власності (у першу чергу, у сфері іпотеки та інтелектуальної власності);*
- *стабільності базових господарських "правил гри", включаючи екологічне законодавство;*
- *умов існування венчурних фірм.*

Необхідно враховувати, що небезпечно у нинішній ситуації є недооцінка труднощів і довготривалості трансформаційного розвитку. Потрібне усвідомлення того, що перед державою стоїть не завдання звичайної стабілізації, а проблема всеохоплюючих системних інституціональних і соціокультурних перетворень.

Потужним рушієм утворення "середнього класу" та внутрішнього економічного розвитку в контексті європейської інтеграції є приватний сектор економіки, особливо малі та середні підприємства переважно "постіндустріального типу".

Це дозволить здійснювати пошук нових ніш у сфері переводних, переважно інформаційних, технологій.

Для успішного вступу нашої держави до ЄС також необхідно:

- модернізувати промисловість;
 - лібералізувати режим господарювання шляхом проведення адміністративної реформи з метою зменшення кількості контролюючих інстанцій;
 - забезпечити збереження базових цінностей суспільства.
- Досягання цієї мети передбачає, зокрема, розвиток:
- освітнього комплексу (в т.ч. – за рахунок утворення систем "підприємство – вищий навчальний заклад – школа", бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів тощо);
 - соціально-економічної інфраструктури.

Постіндустріальні підходи, що поширені зараз у провідних державах світу, не перекреслюють, а актуалізують потенціал індустріальної моделі розвитку. Але, разом з тим, вони відкривають і нові можливості, пов'язані з більш активним використанням традицій і звичаїв, колективних відносин і взаємодій, неформальних комунікацій і соціальних мереж, з синтезом керуваності та некерованості та некерованості.

Ігнорування процесів трансформації, орієнтація соціального управління виключно на лінійний характер розвитку економічних відносин, спроби некритичного запозичення західних управлінських шаблонів, сформованих у межах індустріального світосприйняття і таких, що акцентують виключно попередню організацію соціальних відносин, – все це може посилити тенденції дезорганізації посткомуністичного суспільного життя, його виробничого апарату у ході загальноєвропейської інтеграції.

Набагато перспективнішою є розробка форм і механізмів управління, що ґрунтуються на врахуванні постійноіндустріального характеру змін, роблять наголос на соціокультурній організації господарських відносин, дозволяють застосовувати широкі резерви промислової демократії і створити умови для розвитку творчості, забезпечити гідне місце у новій Європі.

В перспективі, налагоджуючи поетапне співробітництво з робочими органами ЄС, Україна може стимулювати процес і фактичної інтеграції з Євросоюзом, зокрема, шляхом:

1) участі в роботі Управління з вдосконалення внутрішнього ринку (УВВР) в сфері забезпечення ефективного захисту товарних знаків, зразків, моделей виробництва держав ЄС на території України. З УВВР доцільно проводити постійні консультації щодо захисту аналогічного українського інтелектуального продукту на території країн ЄС;

2) співпраці з Європейським управлінням з контролю і розподілення наркотиків, бо територія України вважається експертами ЄС небезпечною як транзитна для транспортування наркотиків на територію Європи;

3) інтенсифікації проведення спільних операцій з Європолем для запобігання інтернаціоналізації організованої злочинності. Таке співробітництво сприятиме підвищенню довіри до України з боку держав ЄС;

4) участі українських громадян у програмах Європейського фонду освіти і Європейського центру розвитку професійної освіти;

5) утворення спільних програм з Європейським бюро ветеринарної й фітосанітарної інспекції, а також Європейською агенцією з експертизи медичних препаратів задля запобігання насиченню українського ринку недоброякісними товарами виробництва окремих фірм з країн ЄС.

Перспективи зв'язків між Україною та ЄС залежать як від значення процесів всередині самого ЄС, так і від зовнішньо-

політичного курсу України. За умови, коли стратегічним курсом України є наближення до європейських та євроатлантичних структур, особливого значення набуває також прискорення процесів економічного та соціального розвитку та дотримання взаємних зобов'язань. ЄС неодноразово підкреслював визначту роль України в системі європейської безпеки та своє позитивне ставлення до інтенсифікації відносин з Україною, що дуже важливо на сучасному етапі міжнародних відносин.

Для інтеграції нашої держави в європейські економічні структури є всі перспективи, але шлях до реалізації цього буде тривалим. Шлях до інтеграції України в європейські економічні структури проходить через узгодження господарських відносин нашої держави з Росією.

При цьому головним чинником для прийняття Україною найбільш вигідних рішень вважається постіндустріальна трансформація. Саме розвиток інформаційних технологій створюватиме найбільш сприятливі умови для успіху інтеграції в економічні, фінансові та господарські інституції Європи.

V. TSYBULKIN

The postindustrial vector of economic development of Ukraine is caused by objective factors at the global level. Ukrainian integration model should be based on the long-termed gradual adaptation and integration with European economic structures. The author points out the necessity of co-ordination of economic relations with Russia and development of information technologies on the way to successful integration with European economic and financial institutions.

Anton Marcinčin, Vladimír Benč**Досвід Словаччини****1. Úvod**

Tranzitivný proces sa podľa odhadov dotýka asi 1,65 miliardy ľudí a svojim významom a zložitou sa stal jednou z najdôležitejších ekonomických udalostí dvadsiateho storočia. Dotýka sa dvoch oblastí otázok:

1) Vztahu stimulov a trhov, stimulov a vlastníckych práv, právnych predpisov a spoločenských noriem, vlády a ekonomických agentov a politického systému a ekonomických záujmových skupín. Napríklad, ako zabezpečiť, aby vláda nebola príliš silná, ale zároveň ani tak slabá, aby nedokázala čeliť organizovanému zločinu a neodvážala ekonomických agentov od produktívnych aktivít k vyhľadávaniu rent?

2) Faktorov ekonomického prostredia a dynamiky politických hier, ktoré zapríčínajú veľké inštitucionálne zmeny alebo im, naopak, bránia.

Ekonomovia neboli pripravení pomáhať pri transformácii ekonomik. Aj najviac prijímané teórie o makroekonomickej stabilizácii totiž predpokladali trhové prostredie. Okrem stabilizácie sa však bolo treba zamerať aj na vytvorenie a rozvoj trhov, vrátane finančných trhov, inštitútu a vymáhania vlastníckych práv, na zmeny zákonov aj politiky, na privatizáciu a reštrukturalizáciu. Tieto komplementárne zmeny mali vyvolať čím menej ekonomických porúch a udržať si politickú podporu. Je zrejme, že väčšina poznatkov o tranzícii vznikla *ex post*, po neočakávanom prepade výroby, privatizácii *insidermi* namiesto vonkajšími investormi, náraste organizovanej kriminality, rozpade krajín a v niektorých krajinách aj zvrátení reformiem.

Cieľmi reformy bolo:

1. zlepšenie alokačnej efektívnosti zavedením flexibilných cien a vytvorením konkurenčného otvoreného trhu,

2. stabilizácia makroekonomiky vďaka správne fungovaniu cenového systému,

3. stimulácia podnikov, aby reagovali na trhové signály, čo predpokladalo privatizáciu a vytvorenie systému správy obchodných spoločností (*corporate governance*), a

4. vytvorenie vládných inštitúcií nevyhnutných pre fungovanie trhu. Medzi vládne inštitúcie je treba rátať politickú a inštitucionálnu stabilitu, ochranu súkromných vlastníckych práv nielen pred vládou, ale aj pred mafiou, a ochrana daňových poplatníkov pred vplyvom záujmových skupín a ich vyhľadávania rent u vlády.

© A. Marcinčin, V. Benč, 2000

Bariérami reformy boli:

1. neurčitost' výsledku, ktorá ovplyvňuje správanie sa ekonomických agentov,

2. komplementárnost' a interakcie medzi reformami a

3. politické záujmy strán a záujmových skupín.

Výsledky privatizácie prejavene v nedostatočnej reštrukturalizácii boli pre mnohých sklamaním. Privatizácia sice mala za cieľ v konečnom dôsledku zvýšiť efektívnosť podnikov umiestnením lepších manažérov a ich lepšej stimulácie, ale reálne to mohla byť iba zmena vlastníctva v určitom rámci obmedzení. Tie zahŕňali nedostatočnú výšku domácich úspor, nedostatočné zahraničné zdroje kvôli nedostatkom medzinárodného kapitálového trhu, kurzovým rizikám a neurčitosti a potrebu vyvážania strát daňových príjmov, ale hlavne politickú príležitosť získania moci. Samotný nedostatok reštrukturalizácie je zapríčinený viac podcenením rámca správy obchodných spoločností než výberom privatizačných metód. Pretrvávajúce mäkčích rozpočtových obmedzení bankovými či medzipodnikovými úvermi vedie k morálnemu hazardu, keď agenti očakávajú štátne odkúpenie pohľadávok a je zlučiteľné so správaním maximalizujúcim zisk agenta.

Podľa nášho názoru súvisia niektoré sklamanie z tranzitívneho procesu s jeho celkovým chápaním, ako aj chápaním fungovania ekonomiky. Po prvé, počiatočné chápanie nebralo do úvahy ciele a úlohu jednotlivých záujmových skupín v tranzitívnom procese, akoby reformu ekonomiky bolo možné oddeliť od sveta politiky. Ekonomické modely trochu paradoxne považovali postkomunistické vlády za jednoliate celky maximalizujúce národné bohatstvá, ktoré by sa dobrovoľne a bez náhrady zbavovali svojej pozície v ekonomike krajiny. Predpokladali, že nomenklatúri manažéri by dobrovoľne odovzdávali riadené podniky novým súkromným vlastníkom. Modely zanedbali na jednej strane náklady spojené s reformou, na druhej nedocenili výnosy z jednorazovej privatizačnej príležitosti. Po druhé, príliš veľa pozornosti bolo venovanej makroekonomickým indexom vychádzajúc z implicitného predpokladu perfektnej korelácie s mikroekonomickým vývojom. Práve slovenský príklad ukázal, že to bola vážna chyba. Pokiaľ sa nezmenia stimuly správania ekonomických agentov, akékoľvek makroekonomické úspechy sú len dočasné a signalizujú odkladanie reforiem vo svojom dôsledku nákladné pre ekonomiku.

V tomto príspevku sa najprv budeme stručne zaoberať niekoľkými charakteristikami vývoja slovenskej ekonomiky, popísať príslušné hospodárske politiky a načrtneme, v čom slovenská reformná skúsenosť môže byť prínosom pre iné tranzitívne krajiny.

2. Vybrané makroekonomické ukazovatele

V roku 1999 dosiahol objem vytvoreného hrubého domáceho produktu (HDP) úroveň roku 1989, teda pred začiatim reforiem (tabuľka 1). Fakt, že tento proces trval až desať rokov je rozčarovaním a niečim, s čím sa pri štarte reforiem nerátalo. Pozitívom je, že vytvorený objem HDP má v roku 1999 inú štruktúru z hľadiska podielu odvetví a vlastníctva, kým negatívom ostáva nízka efektívnosť ekonomiky z hľadiska nízkeho podielu pridanej hodnoty na hrubej produkcii v porovnaní s medzisľpotrebou.

Proces obnovenia výkonnosti bol sprevádzaný chronickými poruchami makroekonomickej rovnováhy. Pretrvávala vysoká miera nezamestnanosti, zastavilo sa spomaľovanie inflácie a vyostřili sa problémy so záporným saldom exportu a importu (graf 1).

Pozitívny hospodársky rast, dosahovaný na Slovensku od roku 1994 (tabuľka 2), bol zo strany dopytu ovplyvňovaný rôznorodo. Kým v roku 1993 ešte doznievala transformačná recesia, v roku 1994 sa začalo oživenie hospodárskeho rastu spojené so zväčšením objemu vývozu výrobkov a služieb.

V roku 1995 sa prvý raz dostavil pozitívny prírastok u všetkých zložiek domáceho dopytu, obzvlášť u investičného dopytu, keď tvorba hrubého kapitálu vzrástla reálne o 37,4% (z toho však tvorba hrubého fixného kapitálu iba o 5,3%).

V roku 1996 čistý export nadobudol výrazne zápornú hodnotu kvôli výraznému nárastu dovozu (o 20,3%), vďaka rekordnému nárastu domáceho dopytu (19,6%) sa však vysoká dynamika rastu HDP zachovala.

V roku 1997 mal čistý export stále zápornú hodnotu (67,5 mld. Sk čiže 10,3% HDP). V roku 1998 bol rast takmer výlučne ťahaný domácim dopytom; záporná hodnota čistého exportu ostala takmer na úrovni roku 1997.

V roku 1999 zmena hospodárskej politiky spolu s naakumulovanými problémami priniesli obmedzovanie domáceho dopytu a tým aj výrazné spomaľenie rastu HDP. Proti výraznejšiemu poklesu tempa rastu však pôsobil rast exportu výrobkov a služieb.

Nezamestnanosť na začiatku transformačného procesu vznikla ako logický sprievodný jav depresie. Kumulatívny pokles zamestnanosti v rokoch depresie bol však výrazne nižší ako kumulatívny pokles HDP (tabuľka 3), takže v prvých rokoch transformácie nadzamestnanosť pretrvala. Po obnovení ekonomického rastu preto nie je možné automaticky rátať so znížením existujúcej nezamestnanosti.

3. Medzinárodné porovnania

V tejto časti sa zameriame na porovnanie štyroch ukazovateľov medzi Českou republikou, Maďarskom, Poľskom, Slovenskom a Ukrajinou. Prameňom údajov je časopis Business Central Europe.

HDP na osobu podľa parity kúpnej sily (graf 2) poukazuje hlavne na kladný vývoj v štátoch V4 a zaostávanie Ukrajiny. Štáty, ktoré odštartovali reformy a rôznou intenzitou v nich pokračovali sú z hľadiska porovnateľnej výkonnosti ekonomiky na tom lepšie ako tie, ktoré reformy odkladajú.

V štyroch štátoch zaznamenali rast nezamestnanosti (graf 3), pričom najhoršia situácia je na Slovensku. Maďarsku sa darí znižovať nezamestnanosť od roku 1992 a Poľsku od roku 1993 (s výnimkou roku 1999). Česká republika dlho odkladala potrebné reformy, čo jej krátkodobu umožňovalo držať nezamestnanosť na nízkej úrovni, po niekoľkých rokoch sa to však prejavilo v jej náraste.

Všetky štáty vykazujú deficitné hospodárenie (graf 4), pričom v posledných dvoch rokoch sa miera deficitu pohybuje v prijateľnom rozmedzí. Problematickou je definícia deficitu, pretože často nezahrňuje rôzne „mimorozpočtové“ fondy vlády prípadne dlhy implicitne garantované vládou. Vysoký deficit rozpočtu má za následok vytlačenie súkromných investícií a oslabovanie vonkajšej pozície krajiny.

Krivka indexu priemyselnej výroby (graf 5) má zhruba rovnaký tvar pre štáty V4, so spomaľením rastu v roku 1999 pre Slovensko a Českú republiku. Ukrajina sa až v roku 1999 dostala do kladných čísel.

4. Mikroekonomický obraz - zahraničné investície a podnikateľské prostredie

Transformujúce sa ekonomiky s nedostatkom domácich zdrojov (nízke úspory obyvateľstva) sa musia spoliehať na zahraničné zdroje, či už vo forme pôžičiek, portfóliových alebo priamych investícií. Riziko zahraničných pôžičiek spočíva v ich denominácii a častom explicitnom alebo implicitnom garantovaní vládou. Portfóliové investície predstavujú formu krátkodobého kapitálu a preto sa spájajú s rizikom rýchleho odlivu a prípadným zhoršením vonkajšej pozície krajiny cez platobnú bilanciu a dramatické oslabenie meny. Priame investície predstavujú dlhodobý kapitál ktorý sa spája s transferom know-how a záujmom o reštrukturalizáciu podniku a nárast výroby.

Nízky príliv zahraničných investícií môžeme považovať aj za určité ohodnotenie kvality podnikateľského prostredia a politickej stability v danej krajine. Slovensko je na poslednom mieste v kumulovanom príleve zahraničných investícií na obyvateľa z jedenástich transformujúcich sa

štátov (tabuľka 4). To je považované za veľký problém z hľadiska nedostatku kapitálu pre reštrukturalizáciu podnikov a hospodársky rast. Príčinami sú zahraničné vzťahy Slovenska a neúčast' v dôležitých organizáciách či spomalenie rokovani (NATO, OECD a EÚ), spôsob privatizácie (uprednostnenie politických priaznivcov pred strategickými investormi, tvorbou nových pracovných miest a príjmami do štátnej pokladne) a nekvalitné podnikateľské prostredie.

Príkladom úspešnej privatizácie solídnej zahraničnej firmy je Volkswagen (tabuľka 5). Podnik zvýšil zamestnanosť z 1400 na 4700 v priebehu troch rokov. Tržby vzrástli z 1,6mld SK v roku 1993 na 57mld. SK v roku 1998, hrubý zisk zo straty 200 miliónov SK na zisk 600 miliónov SK, a vývozy z 1,4mld SK na 56mld. SK. Podnik sa ďalej rozvíja, buduje nové výrobné kapacity a má vybudovanú sieť slovenských subdodávateľov, pre ktorých je spolupráca so zahraničným gigantom školou obchodu.

5. Mikroekonomický obraz - hrubý zisk v ekonomike

Zmyslom existencie podnikateľských jednotiek je vyrábanie zisku. Pokiaľ má podnik záporný cash flow, neprináša vlastníkovi ani ekonomike úžitok. Naopak, ak nefungujú nástroje na odchod takéhoto podniku z trhu, potom sa pôvodný problém jedného podniku prenáša na všetky ostatné a na zamestnancov: Podnik prestáva platiť odvody štátu (sociálne a zdravotné poistenie, fond zamestnanosti, dane), prestáva platiť dodávateľom za dodaný tovar a služby (pre malých dodávateľov to môže znamenať rýchly krach), prestáva splácať úvery bankám (tie potom musia vykrývať stratu zvyšovaním úrokovej miery a opatnosťou; znižuje sa objem nových úverov v ekonomike) a prestáva vyplácať mzdy. Z pôvodného problému odkladania reštrukturalizácie v jednom podniku, vrátane prepúšťania nadbytočnej pracovnej sily, sa potom stáva problém regionálny a celoštátny v náraste celkovej nezamestnanosti. Hromadenie problémov na Slovensku viedlo až k vytvoreniu vyše 100mld. SK zlych úverov v troch najväčších štátnych bankách, ktoré budú daňový poplatník splácať desať rokov, nedostupnosti nových úverov pre fungovanie a rozvoj životaschopných podnikov, rozkradnutiu podnikov, ktoré inak mohli byť reštrukturalizované a mohli vyrábať, a vysokej miere nezamestnanosti.

V grafe 6 uvádzame vývoj hospodárskeho výsledku podnikateľských subjektov na Slovensku na ľavej osi a počet subjektov na pravej osi. Od roku 1996 30 až 50% hospodárskeho výsledku tvorili straty. V poslednom kvartáli 1998 strata 35mld. SK dokonca prevýšila vyrobený zisk 18mld. SK. Počet stratových subjektov bol takmer vždy vyšší, ako počet ziskových. Je zrejmé, že takýto stav nie je udržateľný.

6. Záver

Slovensko je príkladom toho, ako krátkodobá politika umelého vysokého rastu a ochrany domácich podnikov vedie k hromadeniu problémov, ktoré potom vyúsťujú do vysokej nezamestnanosti a zaostávania krajiny. Je zrejmé, že ekonomická reforma musí mať svojich ekonomických aj politických garantov - za takých je dnes možné považovať Ivana Mikloša a Michala Dzurindu, a musí získať dôveru domácich a zahraničných inštitúcií a investorov.

Slovenská vláda urobila niekoľko pozitívnych krokov, najvýznamnejším je zníženie dane z príjmu právnických osôb zo 40 na 29%, začatie ozdravovania bankového sektora a otvorenie monopolov a ich privatizácia. Zlepšenia sú nevyhnutné v nasledujúcich oblastiach:

- vymáhateľnosť práva
- zefektívnenie a zrýchlenie práce súdneho systému
- boj s korupciou
- zjednodušenie a skvalitnenie daňových zákonov
- skvalitnenie právnej úpravy činnosti obchodných spoločností
- zefektívnenie fungovania trhu s nehnuteľnosťami
- zjednodušenie procesu vzniku nových podnikateľských subjektov
- zjednodušenie vydávania živnostenských oprávnení
- zjednodušenie vydávania víz a pracovných povolení pre zahraničných pracovníkov
- úpravu záložného práva
- posilnenie rozhodcovských súdov
- zefektívnenie pracovného práva
- zjednodušenie procedúr pri výstavbe a rekonštrukcii výrobných objektov

Bez vytvorenia formálnych pravidiel trhu a zabezpečenia ich dodržiavania nemôže krajina prosperovať. Preto sa Slovensko snaží krok po kroku naprávať zlé hospodárske politiky. Začiatkom je privatizácia štátnych bánk a zlepšenie zákona o konkurze a vyrovnaní, ktorý v doterajšej podobe bol neúčinný a viedol takmer vždy k likvidácii podniku preto, lebo neumožňoval jeho rýchlu reštrukturalizáciu. Krajinu očakávajú zložité reformy verejnoprospešných podnikov (prírodných monopolov) a penzijného poistenia. Zároveň musia prebiehať reformy v zdravotníctve a školstve. Istí je, že odkladanie reforiem nič nerieši a v konečnom dôsledku vedie k nespravodlivému obohacovaniu jedných na úkor ožebračovania celej krajiny.

Tabuľka 1. Index objemu HDP v stálych cenách (rok 1989 = 100)

Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Index HDP	100	97,5	83,3	77,9	75,0	78,7	84,1	89,7	95,5	99,7	102,4

Poznámka: údaje za rok 1999 podľa prognózy ŠÚ SR. Prameň: Morvay (2000).

Tabuľka 2. Prehľad makroekonomických ukazovateľov v rokoch 1990-99

ukazovateľ	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Rast HDP ¹	-2,5	-14,6	-6,5	-3,7	4,9	6,9	6,6	6,5	4,4	1,8
Nezamestnanosť ²	1,6	11,8	10,4	14,4	14,8	13,1	12,8	12,5	15,6	17,7
Miera inflácie ³	10,4	61,2	10,0	23,2	13,4	9,9	5,8	6,1	6,7	9,4
Čistý export ⁴	-9,0	-3,0	-4,0	-5,5	5,2	1,8	-12	-10,3	-11,2	-4,9

V roku 1999 ide o 1. až 3. štvrtrok okrem¹ prvé dva štvrtroky. ¹Tempo rastu v %, v stálych cenách. ² Podľa evidovanej nezamestnanosti, v %. ³ Percentuálna zmena oproti predchádzajúcemu roku. Inflácia je počítaná z indexu spotrebiteľských cien. ⁴ Saldo vývozu a dovozu výrobkov a služieb, ako % z HDP. Prameň: Morvay (2000).

Tabuľka 3. Súvislosti vývoja HDP a zamestnanosti

Ukazovateľ	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Rast HDP (%)	-3,7	4,9	6,9	6,6	6,5	4,4	2,4
Rast zamestnanosti * (%)	-0,1	-1,8	1,7	3,6	-0,9	-0,3	-3,7

* podľa zmeny počtu pracujúcich. Za rok 1999 ide o prvý polrok. Prameň: Morvay (2000).

Tabuľka 4. Čistý prílev priamych zahraničných investícií do transformujúcich sa štátov

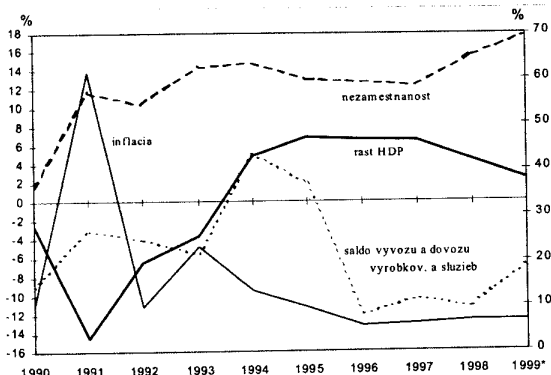
Krajina	Prílev PZI v rokoch 1994-1999 (mil. USD)	Prílev PZI na obyv. (v USD)
Maďarsko	12 530	1 253
Česká republika	12 425	1 206
Lotyšsko	1 915	766
Estónsko	1 033	688
Chorvátsko	2 869	637
Slovensko	1 260	630
Poľsko	19 923	515
Litva	1 627	440
Rumunsko	5 638	253
Bulharsko	1 762	212
Slovensko	1 078	200

Jednotná metodika pre všetky porovnávané krajiny, za rok 1999 odhad. Prameň: MMF, ING Barings.

Tabuľka 5. Volkswagen Bratislava, vybrané údaje.

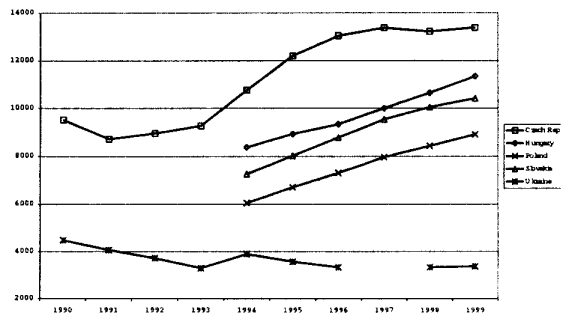
	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Tržby	1 566 374	3 974 851	13 688 807	18 186 912	21 721 474	56 712 739
Zisk	-183 496	33 288	324 780	500 501	343 080	607 992
Vývozy	1 395 355	3 726 970	13 298 561	17 479 138	21 482 794	56 461 734
Počet zamestn.	na	na	1 421	1 992	2 745	4 704

Prameň: Trend Top.

Graf 1. Vývoj základných parametrov výkonnosti a rovnováhy v ekonomike SR

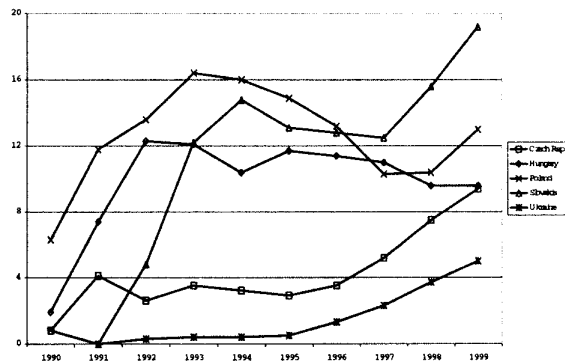
Poznámky: Vývoj inflácie meraný indexom spotrebiteľských cien je zachytený na pravej osi, vývoj ostatných ukazovateľov je na ľavej osi. Za rok 1999 ide o údaje za prvý polrok. Prameň: Morvay (2000).

Graf 2. HDP na osobu PPP\$.

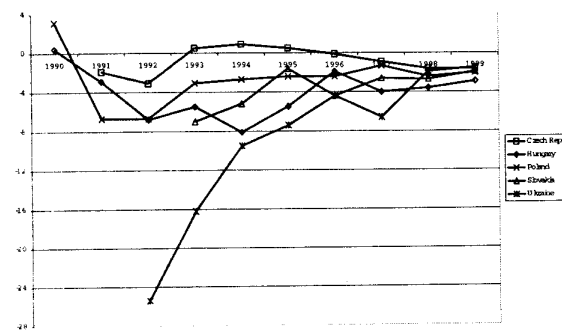
Prameň: Business Central Europe, máj 2000.

Graf 3. Miera nezamestnanosti %.

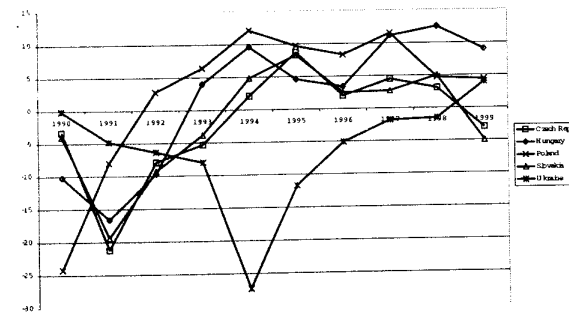
Prameň: Business Central Europe, máj 2000.

Graf 4. Deficit rozpočtu ako % HDP.

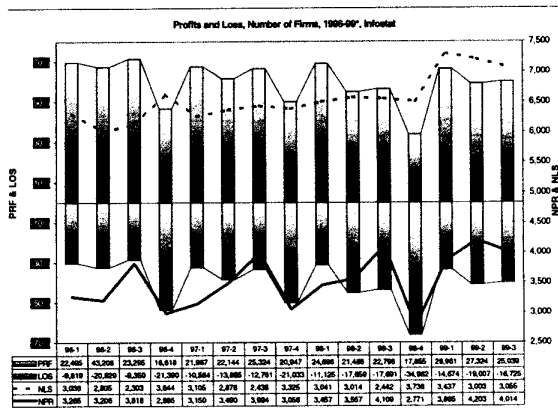

Prameň: Business Central Europe, máj 2000.

Graf 5. Zmena priemyselnej výroby, %

Гraf 6. Hrubý zisk a počet podnikateľských jednotiek

Prameň: Infostat.

A. MARCINCHIN, V. BENCH

Expert analysis of economic transformation in Slovakia, its main directions, merits and demerits are given. The authors stress that economic reforms should be accompanied with political ones, development of democratic institutions and improvement of Slovak legislation as well.

I. IV.**СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА З ЄС****Олександр Власюк****Погляд з України**

1. Європейський Союз (ЄС) бере свій початок від Європейського Об'єднання вугілля та сталі (Паризька угода 1951 р.), яке разом з Європейським економічним співтовариством та Європейською комісією з атомної енергії у 1957 р. (Римська угода) утворили Європейські Співтовариства. На сьогодні ЄС налічує 15 країн-членів (Німеччина, Франція, Італія, Великобританія, Іспанія, Бельгія, Греція, Нідерланди, Люксембург, Данія, Ірландія, Португалія, Австрія, Швеція та Фінляндія), на території яких з 1 січня 1993 р. функціонує єдиний внутрішній ринок з вільним рухом товарів, послуг, капіталів та людей. В рамках ЄС послідовно формується єдиний економічний та валютний простір і забезпечується координація дій країн-членів у сферах зовнішньої політики, безпеки і оборони. Фундамент правової основи ЄС складають Римська угода (1957 р.), Єдиний Європейський Акт (1986), Маастрихтський договір (1992) та рішення Амстердамського самміту (1997 р.).

Маастрихтський договір 1992 р. заклав юридичні можливості поступового розширення ЄС, в тому числі і за рахунок країн колишнього соціалістичного табору. Інституційні основи вступу та критерії відповідності країн-претендентів вимогам повноправного членства в ЄС визначені рішеннями Амстердамського самміту 1997 р. Зазначені критерії зокрема передбачають:

- стабільність інститутів демократичного розвитку країни, верховенство закону та захист прав людини;
- існування розвиненої ринкової економіки, яка дозволяє витримувати конкуренцію на ринку ЄС;
- відповідність вимогам політичного, економічного та монетарного Союзу, здатність виконувати в повному обсязі зобов'язання члена ЄС.

Перші країни-кандидати на вступ до ЄС були названі у 1997 р. на самміті ЄС в Люксембурзі, де була заснована Європейська Конференція країн-членів та кандидатів у члени ЄС. Згідно з рішеннями цього самміту з березня 1998 р. ЄС веде політичні консультації та переговори про вступ з Естонією, Кіпром, Польщею, Словенією, Угорщиною та Чеською Республікою. Питання про повноправне членство зазначених країн у ЄС може бути вирішене до 2005 року.

Рішення про настання розширення ЄС було прийняте під час Гельсінкського самміту у грудні 1999 р. Переговори про приєднання до Євросоюзу вирішено розпочати з Болгарією, Латвією, Литвою, Мальтою, Румунією і Словацькою. Одночасно Туреччині наданий статус країни-кандидата до вступу в ЄС. Таким чином, протягом найближчих десяти років з високою ймовірністю можна очікувати формування у Європі нового інтеграційного простору за участю 28 країн. Разом з забезпеченням прискореного прогресу для його учасників, це зумовить певну дискримінацію держав, які не увійдуть до такого простору. Особливо це актуально для України, оскільки наша держава на західних та значній частині південних кордонів безпосередньо межує з ЄС.

У політичному аспекті розширення ЄС може призвести до появи нової лінії розподілу в Європі, яка залишить Україну на узбіччі європейських інтеграційних процесів, у так званій «буферній зоні». У економічному аспекті зміна режиму торгівлі загрожуватиме Україні погіршенням умов збуту промислових товарів, оскільки сировина й так зараз має допуск до європейських країн, як правило, без мита та кількісних обмежень. Іншими словами, утрудниться зростання українського експорту у найнеобхіднішому для країни секторі ринку – експорті напівфабрикатів та готових виробів. Для нейтралізації зазначених загроз, практично з часу набуття незалежності, Україна веде активний переговорний процес з стратегічною метою набуття повноправного членства в ЄС.

2. Визначивши одним з головних геополітичних пріоритетів відродження європейської ідентичності Україна послідовно реалізує курс на інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури. Прагнення України до здобуття повноправного членства в ЄС вперше зафіксоване в Основних напрямках зовнішньої політики України, схвалених Верховною Радою України у липні 1993 р. На міжнародному рівні це було

проголошено Президентом України Л.Кравчуком 14 червня 1994 р. в м. Люксембурзі під час підписання Угоди про партнерство і співробітництво (УПС) між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами.

Зазначена Угода заклала правову основу для розвитку двосторонніх відносин України з ЄС. У політичному аспекті УПС зафіксувала підтримку з боку ЄС суверенітету і територіальної цілісності України та української позиції щодо кримського питання, наміри сприяти вирішенню проблем членства України у багатосторонніх європейських організаціях та форумах (ЗЕС, Рада Європи, СОТ та ін.), а також створення механізмів зустрічей і консультацій на всіх рівнях для ухвалення конкретних рішень з питань співробітництва. Інституційними органами реалізації Угоди визначені Рада з питань співробітництва, Комітет з питань співробітництва (робочий орган Ради), а також Парламентський Комітет з питань співробітництва.

Підписанню УСП передувала ініціатива Європейської комісії (квітень 1994 р.) по розробці Стратегії ЄС щодо України. Слід зазначити, що Україна виявилася першою з держав Центральної та Східної Європи для якої вироблено Стратегію відносин. Процес реалізації цієї Стратегії був започаткований вже після підписання УСП шляхом прийняття Радою Міністрів ЄС Спеціальної резолюції (31 жовтня 1994 р.) та рішення про Спільну позицію щодо України (28 листопада 1994 р.).

Подальше офіційне підтвердження прагнення України до інтеграції в ЄС відбулося у січні 1996 р., коли на засіданні Європейської Ради у Страсбурзі Президент України Л.Кучма зробив заяву про рішення України здійснювати заходи з метою набуття членства у ЄС. Вагомою відповіддю з боку ЄС стала Заява про визнання Європейським Союзом за Україною статусу країни з перехідною економікою (червень 1996 р.) та План дій щодо України, прийнятий Радою Міністрів ЄС 6 грудня 1996 р., в якому було підтверджено готовність Євросоюзу розвивати політичні та економічні відносини з Україною.

Підводячи підсумки переговорного процесу між Україною та ЄС протягом 1994-1996 років слід зазначити, що активна спрямованість нашої держави на інтеграцію до Євросоюзу наштовхнулася на досить обережну відповідь ЄС, головним змістом якої стала формальна підтримка зазначеного курсу України та відмова від дискримінаційних обмежень і антидемпінгових процедур, які застосовувалися по відношенню

до СРСР. Таку ситуацію не варто вважати значним прогресом, оскільки це була певною мірою вимушена реакція Заходу з метою позначити для України можливість руху до Європи, на противагу зближенню з РФ.

3. Початком більш активного етапу співробітництва України з ЄС слід вважати набуття 1 березня 1998 р. УСП чинності. Наступним кроком у напрямку інтенсифікації співробітництва України з ЄС став Указ Президента України Л.Кучми від 11 червня 1998 р. №615/98 «Стратегія інтеграції України до ЄС», який визначив основні напрямки національної стратегії європейської інтеграції. Після цього відбулося засідання Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС (5 листопада 1998 р.) де були створені шість Підкомітетів, метою функціонування яких стало напрацювання реальних рішень з основних напрямків співробітництва в рамках УСП, а саме: з питань торгівлі і інвестицій; економіки, фінансів та статистики; енергетики, ядерних питань та навколишнього природного середовища; митного, прикордонного співробітництва, боротьби з «відмиванням» грошей і наркобізнесом; транспорту, телекомунікацій, науки та технологій, освіти та навчання; вугілля, сталі, гірничої промисловості та сировинних матеріалів.

На Гельсінському самміті, який відбувся 10 грудня 1999 р., Європейська Рада схвалила Спільну стратегію Європейського Союзу щодо України, яка зберігатиме свою дію протягом наступних чотирьох років і може бути продовжена, переглянута чи адаптована відповідно до рекомендацій цього органу ЄС. В зазначеному документі ЄС зафіксував своє бачення партнерства з Україною та взяв зобов'язання продовжити співпрацю з нашою країною на міжнародному, регіональному і місцевому рівнях з метою сприяння успішному проведенню політичних та економічних перетворень, що полегшать їй подальше зближення з Євросоюзом.

Головними цілями Спільної стратегії проголошені:

- підтримка демократичних і економічних перетворень в Україні;
- вирішення спільних проблем забезпечення стабільності і безпеки у Європі, зокрема співробітництво у галузі охорони навколишнього середовища, енергетики та ядерної безпеки;
- підтримка співробітництва між ЄС та Україною у контексті розширення ЄС, в тому числі у галузі права і внутрішніх справ.

Стратегією передбачена також реалізація спеціальних ініціатив, які включають вивчення можливостей надання технічної підтримки для проведення реформ у системі соціального забезпечення, сприяння у досягненні вимог СОТ, започаткування діалогу з цивільних та кримінальних питань, технічної модернізації кордонів України тощо.

Згідно рішення Європейської Ради, прийнятого в процесі обговорення Спільної стратегії, кожна Головуюча країна повинна готувати Робочий план для її реалізації. На виконання цього рішення Головуюча зараз в Європейській Раді Португалія підготувала Робочий план, який передбачає наступні заходи.

У сфері здійснення демократії, верховенства права та прав людини:

- підвищення уваги до важливості інституту Уповноваженого України з прав людини;
 - обмін інформацією та досвідом з метою перегляду проектів Цивільного та Цивільно-процесуального кодексів;
 - підтримку через проект ТАСІС «Українського центру по підготовці суддів»;
 - з'ясування можливості започаткування за програмою ТАСІС спільних проектів ЄС та ОБСЄ щодо виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері демократії та прав людини;
 - розширення співпраці між журналістами, розвиток незалежних засобів масової інформації, вивчення можливості допомоги у трансляванні по українському телебаченню Europe news.
- У сфері співробітництва з метою зміцнення стабільності та безпеки у Європі:

- посилення політичного діалогу у сферах «роззброєння», «нерозповсюдження» та «експорт звичайних озброєнь»;
- надання можливості одностороннього приєднання України до заяв ЄС в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики;
- визначення засобів допомоги Україні у виконанні зобов'язань за Конвенцією про заборону застосування, накопичення, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення.

У сфері підтримки інтеграції України до Європейської та світової економіки:

- надання допомоги за програмою ТАСІС для вступу України до СОТ;
- вивчення необхідних заходів, які на додаток до СОТ,

дозволять у майбутньому створити зону вільної торгівлі між Україною і ЄС;

- розгляд можливостей допомоги у впровадженні системи визначення країни походження товару;
- вивчення шляхів поглиблення у рамках відповідних структур УПС інвестиційного діалогу з Україною;
- продовження допомоги через програму ТАСІС Європейської Асоціації Бізнесу, яка функціонує у Києві з метою заохочення діалогу європейських ділових кіл з органами влади.

У сфері юстиції та внутрішніх справ:

- направлення місії експертів для аналізу механізмів боротьби з нелегальною міграцією;
- започаткування техніко-економічного дослідження для підготовки проєкту у сфері боротьби з «відмиванням» грошей.

Спільна стратегія і Робочий план містять також положення щодо підтримки процесу економічних перетворень в Україні, які будуть проаналізовані далі. Що ж стосується питання про перспективи набуття Україною членства в ЄС, то тут відчувається явний дисонанс між формальною підтримкою намірів України до європейської інтеграції та відсутністю у зазначених документах офіційного визнання кінцевою метою діалогу з Україною набуття нею статусу повноправного члена Євросоюзу.

Проте не слід оцінювати Спільну стратегію як декларативний документ, що визначає лише загальні засади співробітництва України з ЄС. Він фактично є реакцією Євросоюзу на невизначеність перспектив розвитку в Україні економіки ринкового типу та невідповідність наших інтеграційних побажань економічним можливостям. Як наслідок, зазначений документ відображає особливу форму взаємовідносин між Україною і ЄС, та засвідчує більше номінальну ніж реальну участь нашої країни в панєвропейських і євро-атлантичних інтеграційних процесах. Проте сама наявність Спільної стратегії дає достатні підстави стверджувати, що це наступна, поряд з Програмою «Партнерство заради миру», складова механізму майбутньої інтеграції України у Євроатлантичний простір.

4. Вхідження України до світової економічної системи є необхідною умовою її подальшого становлення як демократичної країни з ринковим господарством. Для цього Україна, як рівноправний учасник міжнародних економічних відносин, повинна брати участь у міжнародному економічному співробітництві та

міжнародному ринку розподілу праці. Значною мірою ці задачі належить вирішувати у відносинах з країнами ЄС.

Протягом перших років самостійності Україна провела значну роботу по налагодженню торгово-економічного співробітництва з ЄС. Основою цього співробітництва, як і співробітництва у політичній та гуманітарній сфері, є Угода про партнерства і співробітництво (УПС) підписана 14 червня 1994 р. в м. Люксембурзі (набула чинності 1 березня 1998 р.).

Згідно УПС Україні надається режим найбільшого сприяння у торгівлі з ЄС, тобто рівні з третіми країнами умови; знімаються кількісні обмеження на експорт до країн-членів ЄС промислових виробів українського походження; надається рівний з третіми країнами режим щодо створення компаній на територіях країн-членів ЄС; передбачаються форми взаємодії у сферах науково-технічного, економічного, промислового та фінансового співробітництва; дещо спрощується механізм вирішення антидемпінгових претензій з боку ЄС до українських товарів; поліпшуються можливості для торгівлі «чутливими» товарами (сталь, продукція сільського господарства, ядерні матеріали, текстиль), які передбачається регулювати спеціальними угодами; вирішуються питання соціального забезпечення громадян України, які на законних засадах працюють на територіях країн-членів ЄС; передбачається вивчення можливості розпочати переговори щодо приєднання України до зони вільної торгівлі ЄС.

Ще до ратифікації УСП між Україною і ЄС в економічній сфері було укладено:

- Угоду про торгівлю текстильною продукцією (5 березня 1993 р.);
 - Тимчасову угоду про торгівлю між Україною та ЄС (чинна з лютого 1996 р.);
 - Угоду про торгівлю деякими сталеливарними виробами (15 червня 1997 р.).
- У 1999 р., до зазначених угод економічної спрямованості додалися:
- Рамкова Угода про інституційні засади створення міждержавної системи транспортування нафти та газу (22 липня 1999 р.);
 - Угода про співробітництво в галузі термоядерного синтезу (23 липня 1999 р.);

• Угода про співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Європейським Співтовариством з атомної енергії в галузі ядерної безпеки (23 липня 1999 р.).

Зазначені угоди практично окреслюють коло інтересів ЄС у сфері економічного співробітництва з Україною. Фактично ЄС турбує тиск на свій ринок з боку українських текстилю і сталі, хвилюють питання забезпечення стабільності постачання енергоносіїв та ядерної безпеки (особливо в контексті закриття ЧАЕС), а також цікавлять стан, здобутки і перспективи України в галузі термоядерного синтезу. Отже має місце досить жорстка і прагматична позиція ЄС у сфері економічного співробітництва з Україною.

5. Економіка України не готова до масового проникнення на нові ринки зі своєю кінцевою продукцією. Недостатній технологічний рівень виробничого потенціалу не дозволяє національним товаровиробникам забезпечити випуск готової продукції, яка б змогла ефективно конкурувати на ринках ЄС. В свою чергу, співробітництво західних фірм з Україною, як правило, обмежується придбанням дешевої сировини чи низькотехнологічної продукції, виробництво якої є енергоємним та екологічнонебезпечним.

Потенційні можливості України у сфері виробництва продукції чорної металургії, хімії, окремих видів легкої і харчової промисловості, а також сільського господарства надзвичайно високі, оскільки виробничі потужності у зазначених галузях економіки були орієнтовані на потреби всього СРСР. Отже, за умови певної модернізації виробництва, вільний доступ на європейські ринки продукції цих галузей створить серйозні проблеми для внутрішніх виробників в країнах ЄС. Як наслідок, реструктуризація нашої економіки розглядається країнами ЄС як передумова для посилення тиску на їх спільний ринковий економічний простір, де і так зараз діє жорстка конкуренція. Тому Україні не слід очікувати преференцій на внутрішньому ринку ЄС чи сприяння реструктуризації національної економіки.

Підтвердженням цього висновку може слугувати відображення економічних аспектів співробітництва України і ЄС у вже згаданих Спільній стратегії та Робочому плані, який був переданий Україні Головуючою в ЄС Португалією під час зустрічі Україна-Трійка ЄС на рівні Міністрів закордонних справ 25 січня 2000 р.

Підтримка інтеграції України в європейську та світову

економіку в Спільній стратегії зводиться до заклику нарощування зусиль з метою виконання вимог членства у СОТ, вивчення з боку ЄС умов, які на додаток до вступу в СОТ, дозволять у майбутньому заснувати зону вільної торгівлі ЄС-Україна (що вже передбачено УПС) та закликати розпочати переговорний процес і ратифікувати угоди двостороннього захисту інвестицій з країнами-членами ЄС для покращання у перспективі інвестиційного клімату.

В свою чергу, фрагмент Робочого плану, який стосується підтримки процесу економічних перетворень в Україні, передбачає реалізацію цього завдання шляхом:

- заохочення зближення законодавства України з законодавством ЄС та механізмами його застосування, зокрема у сферах політики конкуренції, фінансових послуг, стандартів та сертифікації, фіскальної політики, а також зайнятості та прав інтелектуальної власності;

- вивчення можливості підтримки в рамках Підкомітету в рамках УПС з питань торгівлі та інвестицій розвитку прозорих і стабільних правових, регуляторних та інституційних норм.

Отже перспектива проникнення українських товарів на європейські ринки є досить невизначеною. У сфері зовнішньоторговельних відносин України з ЄС з високою ймовірністю слід очікувати, що активізація інтеграційних процесів сприятиме закріпленню сировинної орієнтації українського експорту. Також будуть збережені бар'єри для так званої «чутливої» продукції, до якої відносяться сталь, сільськогосподарська продукція, ядерні матеріали, текстиль.

6. При реалізації курсу України на співробітництво з Європейським Союзом необхідно враховувати що:

- єдиний зовнішній митний тариф ЄС значно нижчий, ніж національні тарифи країн, що приєднуються до ЄС;

- країни кандидати у члени ЄС повинні відмовитися від кількісних обмежень імпорту, оскільки в ЄС їх застосування має винятковий характер, навпаки, третім країнам час від часу надаються пільгові квоти на імпорту по знижених митних ставках тих товарів, в яких Євросоюз відчуває тимчасову нестачу;

- має бути запроваджене уніфіковане регулювання транзиту;
- протекціоністська сільськогосподарська політика ЄС закрити його ринки для українського експорту продовольчих товарів;

- виникає потенційна загроза експорту у сфері стандартизації та сертифікації, де будуть запроваджені стандарти ЄС;

- внаслідок приєднання країн-кандидатів до системи преференцій ЄС на користь країн третього світу можливий негативний вплив на експорт деяких національних товарів середньої технологічності, оскільки кількість конкурентів з низькими витратами виробництва у вітчизняних експортерів на цих ринках таких товарів значно зростає.

Тому до питання коригування зовнішньоекономічної політики у контексті активізації інтеграційних процесів України слід відноситися обережно, так як на даному етапі виконання окремих вимог ЄС може суперечити національним інтересам. Зокрема:

- зняття обмежень на імпорт європейських товарів зумовить пригнічення національного виробництва;
- узгодження порядку державних закупівель, знизить дієвість цього важеля економічного регулювання, тоді як його застосування є особливо ефективним в умовах економічної депресії;
- зняття обмежень на закордонні платежі перешкоджатиме активному валютному регулюванню, яке є необхідною умовою забезпечення економічного зростання;
- уніфікація акцизних платежів, не дозволить використовувати їх як засіб регулювання імпорту.

Отже, практичні кроки у сфері економічної інтеграції з ЄС мають відбуватися в Україні поступово, з ретельним вивченням можливих стратегічних наслідків кожного рішення.

7. Важливе значення для інтенсифікації інтеграційних процесів має співробітництво між Україною та ЄС у військово-технічній сфері та участь України у формуванні європейської оборони.

На Гельсінському саміті ЄС було прийняте рішення щодо подальшої реалізації Спільної європейської політики у сфері безпеки і оборони (СЄПБО), яке передбачає створення в ЄС до 2003 р. сил швидкого реагування чисельністю 50-60 тис. чоловік. Співробітництво України з ЄС у сфері СЄПБО безумовно формуватиме нашій країні сприятливий імідж для набуття асоційованого членства в Євросоюзі. Можливість участі країни не членів ЄС в миротворчих операціях під егідою Євросоюзу закладена у підписаній в Гельсінкі Угоді про формування європейської оборони.

У Спільній стратегії зазначено, що ЄС підтримує діалог і посилення практичного співробітництва між ЗЄС та Україною у оборонній сфері через імплементацію укладеного між ними у 1999 р. плану дії. Перспективними напрямками військового співробітництва України з ЄС є:

- залучення України до миротворчих операцій та військових навчань, які проводитимуться під егідою ЄС;
- співробітництво у галузі авіаперевезень, зокрема, шляхом надання Україною військово-транспортної авіації;
- співробітництво у космічній галузі;
- участь у спільних розробках високотехнологічної військової продукції.

Останній напрямок співробітництва особливо актуальний, оскільки, у перспективі, для створення повноцінної європейської оборони, країни-члени ЄС повинні мати можливості для виробництва високотехнологічної зброї. Це відкриває широкі можливості кооперації України з ЄС у військово-технічній сфері, де ми маємо все необхідне (потенціал і технології) для створення самих сучасних зразків озброєнь.

8. Реалізація Спільної стратегії передбачає широке співробітництво між Україною і ЄС у сфері юстиції і внутрішніх справ. Ключовими проблемами цієї сфери є боротьба з організованою злочинністю (незаконний обіг наркотиків, «відмивання» грошей) та нелегальною міграцією. Слід зазначити, що вирішення саме цих проблем турбує ЄС значно більше, ніж питання економічного співробітництва з Україною, і для їх реалізації в рамках УСП створений спеціальний комітет митного, прикордонного співробітництва, боротьби з «відмиванням» грошей і наркобізнесом.

Україна ратифікувала міжнародні акти, які регламентують діяльність системи контролю над наркотиками (Єдина конвенція про наркотичні засоби, 1961 р.; Конвенція про психотропні речовини, 1971 р.; Конвенція щодо боротьби проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, 1988 р.) та розробила потужну національну законодавчу базу по боротьбі з незаконним обігом наркотиків. Її основу складають два Закони України, прийняті у 1995 р., а саме: «Про обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». Перед прийняттям зазначених законів пройшли експертизу в ООН, де дістали високу оцінку, і враховують міжнародний досвід, акумульований у відповідній Конвенції ООН.

Співпраця України з ЄС у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків передбачає налагодження постійного обміну

інформацією, досвідом і спеціальною літературою, удосконалення законодавчої бази у відповідності до міжнародних вимог, встановлення прямих контактів з правоохоронцями інших держав, проведення спільних заходів.

9. Європейський Союз приділяє значну увагу проблемі запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Правову основу її вирішення заклала Конвенція Європейської Ради «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом», прийнята у листопаді 1990 р. у Страсбурзі. Згідно норм цієї Конвенції, ратифікованої Україною у 1997 р., допрацьовувався проєкт Закону України «Про боротьбу з «відмиванням» коштів, отриманих злочинним шляхом».

Робочим планом по реалізації Спільної стратегії передбачена розробка Технічного завдання для підготовки проєкту у сфері боротьби з «відмиванням» грошей, який, крім України, має охоплювати Молдову і Росію. У грудні 1999 р. Європейська комісія узгодила Технічне завдання, проте конкретні строки роботи по проєкту експертів не визначені. Головним змістом проєкту має стати визначення шляхів розв'язання існуючих проблем реалізації чинного українського законодавства у сфері боротьби з «відмиванням» грошей та удосконалення відповідної нормативно-правової бази згідно з міжнародними вимогами. Зараз вивчається питання про можливість фінансування згаданих досліджень через програму TACIS.

Україна зацікавлена отримати допомогу з боку ЄС у поверненні на територію країни незаконно вивезених валютних цінностей, а також у спільній реалізації комплексу організаційно-навчальних заходів для підвищення рівня міжнародного співробітництва у сфері боротьби з «відмиванням» грошей. Серед останніх особливо актуальним уявляються приєднання України до системи інформаційного забезпечення боротьби з легалізацією коштів набутих злочинним шляхом та створення профільних міжнародних аналітичних центрів для обміну досвідом, узагальнення практики і вироблення рекомендації у цій сфері.

10. Ще однією ключовою проблемою співробітництва України і ЄС є протидія нелегальній міграції у країні Європи через українську територію. Геополітичне становище України визначило нашу державу у якості стратегічного перехрестя міграційних потоків між Європою з одного боку, та країнами СНД, Південно-Східної Азії, Близького і Середнього Сходу з іншого. Фактично,

Україна стримує транзитні міграційні потоки в інтересах Східної і Західноєвропейських країн, тому ця проблема виходить за національні рамки нашої держави.

На другому спільному засіданні Комітету з питань співробітництва Україна-ЄС українська сторона підняла питання необхідності спільного вирішення проблем нелегальної міграції, у відповідь на що Європейська комісія дала згоду включити це питання до сфери співпраці. У січні поточного року Україну відвідала група експертів Європейської комісії, яка ознайомилася з існуючими у цій сфері проблемами. За результатами її роботи має бути підготовлений звіт, у якому будуть визначені потреби України та передбачена конкретна цільова допомога для протидії нелегальній міграції.

Головні проблеми, які стоять перед Україною у сфері боротьби з нелегальною міграцією, полягають в наступному:

- не завершене організаційно-правове оформлення та матеріальне облаштування північних (Беларусь) та східних (Росія) кордонів України;
- бюджетом не передбачені кошти на депортацію іноземців;
- відсутні пункти збору та утримання нелегальних мігрантів;
- не створена повноцінна імміграційна служба;
- існує потреба у покращенні технічного обладнання та транспортного забезпечення охорони державного кордону.

Очевидно, що вирішення саме цих проблем має бути покладене в основу співробітництва України з ЄС щодо запобігання нелегальній міграції. Україна зацікавлена у фінансовій підтримці з боку ЄС (можливо знову ж таки через програму TACIS) облаштування східних і північних кордонів та пунктів збору нелегальних мігрантів, залучення експертів ЄС для розбудови системи прикордонного контролю згідно стандартів Євросоюзу, отримання консультацій щодо інформаційного забезпечення протидії нелегальній міграції тощо.

11. Необхідною умовою вступу Польщі, Румунії, Словаччини та Угорщини до ЄС є їх приєднання до Шенгенської угоди. У 1998-1999 роках Україною перед виконавчим органом ЄС – Європейською комісією неодноразово ініціювалося питання поширення принципів Шенгенських угод на візову політику цих країн по відношенню до України, яке, проте, не дістало відгуку. Для комплексного обговорення цього питання наша держава запропонувала створити експертну групу у складі представників

Європейської комісії, країн-кандидатів у члени ЄС та України. Остаточного рішення з цього приводу також немає, проте існує домовленість про продовження діалогу з ЄС щодо візової проблематики на рівні експертів. Зокрема відзначено, що на Амстердамському саміті (1997 р.) був визначений п'ятирічний термін для формування візової політики ЄС, тому Євросоюз ще остаточно не визначився з практичними кроками у цьому напрямку.

З огляду на те, що переговорний процес між Україною і ЄС по візовій проблематиці ще не завершений, а термін приєднання країн-кандидатів до Шенгенської угоди закінчується у 2002 р., пришвидшене запровадження західними сусідами візового режиму негативно сприймається нашою державою, оскільки це може стимулювати виникнення нової лінії поділу у Європі. Очевидно, що для позитивного вирішення зазначеної проблеми, слід вивчити можливість взяття Україною односторонніх зобов'язань по виконанню положень Шенгенської угоди.

12. Багатоверторність української зовнішньої політики – це об'єктивний процес і свідомо оцінка балансу побажань і можливостей України. Окремі політичні чинники, неузгодженість нормативно-правової бази, а головне – різний рівень економічного розвитку не дає підстав говорити про повну інтеграцію України до ЄС у передбачуваному майбутньому. При забезпеченні стабільного економічного зростання значним досягненням слід вважати отримання Україною протягом 5-7 років статусу асоційованого члена ЄС.

У цьому контексті, на середньотермінову (не стратегічну!) перспективу, тезу про безальтернативність інтеграції України до ЄС не можна вважати продуктивною, оскільки це перешкоджатиме активному міжнародному співробітництву на інших напрямках. Слід мати на увазі, що інтеграція України до ЄС в українському суспільстві розглядається як альтернатива інтеграції до Союзу Росія-Беларусь. Тому, у випадку виникнення ускладнень чи відсутності прогресу у взаємовідносинах з Євросоюзом, а це можна прогнозувати з високою ймовірністю, матиме місце значне розчарування українців у європейських цінностях та рух у напрямку до євразійського простору.

В нинішніх умовах Україна не може собі дозволити концентруватися виключно на співробітництві з ЄС, навіть незважаючи на те, що європейський напрям інтеграції набув переваги і дійсно

став домінуючим. Для посилення інтеграційних процесів з ЄС Україні слід послідовно нарощувати співробітництво з НАТО, оскільки це ключовий елемент структури європейської безпеки, і більшість членів ЄС є одночасно його членами. Найбільш перспективними напрямками поглиблення співробітництва України з Євроатлантичною спільнотою зараз є:

- повномасштабне виконання заходів передбачених програмою співробітництва «Партнерство заради миру» та її похідної - «Україна - НАТО: 2000»;
- зміцнення зв'язків з євро-атлантичними структурами на рівні парламентів шляхом активізації діяльності української парламентської групи «Україна - НАТО» у форматі Парламентської Асамблеї НАТО;
- продовження участі України у миротворчих силах KFOR та в інших міжнародних миротворчих операціях, що здійснюються під проводом ООН, ОБСЄ та НАТО.

Належна увага також має надаватися південно-східному напрямку – Кавказ, Центральна Азія (участь України в ГУУАМ), північному – країни Балтії (участь України в Раді держав Балтійського моря) та південному – країни басейну Чорного моря (участь України в ОЧЕС). Не слід також полишати ідею інтегрованого поєднання північного і південного напрямків співробітництва в рамках моделі Балто-Чорноморської Співдружності (БЧС). При реалізації зовнішньополітичної стратегії на «євроінтеграцію» Україна повинна послідовно опиратися на Програму Партнерство заради миру (ПЗМ), Спільну стратегію ЄС щодо України, а також на співробітництво з ГУУАМ та ОЧЕС.

Не відмовляючись від стратегічної мети – інтеграції з ЄС – у близький перспективі слід розширяти взаємовигідне економічне співробітництво з пострадянськими країнами, перш за все з Росією, країнами Центральної Європи та “третього світу”, оскільки рівні економічного розвитку цих країн та України досить близькі, що створює передумови для реалізації продукції національних виробників. Особливо слід наголосити, що не слід розглядати співробітництво з ЄС як протипагу співробітництву з Росією. Росія також має договірну базу з ЄС щодо партнерства і співробітництва, і у реалізації цієї договірної бази пройшла далі України. Тому Україні варто вивчати досвід Росії у цій сфері та шукати, у разі необхідності, спільні підходи до співпраці з ЄС.

Країна	Імпорт					Експорт					Сальдо				
	1995	1996	1997	1998	Середнє за період 1995-1998	1995	1996	1997	1998	Середнє за період 1995-1998	1995	1996	1997	1998	Середнє за період 1995-1998
1 Польща	61829	106064	126077	116415	89087	32533	42645	56211	63148	49590	-54513	-38009	-110093	-34481	-30071
2 Франція	19637	23351	26824	24524	23585	4251	10351	9376	11094	8931	-1566	-12922	-28207	-10439	-13944
3 Італія	29703	32532	36953	36437	34285	41314	33074	36033	39104	40907	19212	12666	9607	13037	19125
4 Бельгійсько-нідерландська	13581	19085	26401	19742	17866	14613	11822	16011	10768	18433	1185	3442	-12460	-3046	-11143
5 Іспанія	2924	4401	4135	6145	4129	3579	7635	6682	11861	10821	1503	2144	3345	4546	3192
6 Бельгія	10250	11095	16262	13081	9566	8513	6765	11511	1649	18454	3976	3842	-3396	-4944	-9496
7 Греція	9833	2427	4736	2107	4017	914	879	9927	4837	7637	1040	3673	3186	2477	2488
8 Португалія	10323	19165	16466	13566	14097	11802	16051	11293	11763	1353	3405	-1814	-1243	-3644	-768
9 Люксембург	311	10407	238	3052	1668	416	176	356	4109	254	141	293	-3237	1134	108
10 Данія	2429	4401	5923	4426	4553	926	6077	959	3718	2290	150	4030	3790	-3055	-1037
11 Ірландія	3593	4664	4782	5992	5064	250	4486	2407	4155	2810	3424	1193	-1163	3260	2168
12 Португалія	151	349	815	338	795	223	782	1472	1853	1436	419	419	1502	1514	1293
13 Австрія	12623	16000	13562	11869	11166	4345	5624	10124	10462	13496	4312	4797	10561	4791	2054
14 Швеція	4479	4536	3303	16480	30727	7602	11726	5260	7169	4364	1627	1610	-13294	13867	10333
15 Фінляндія	1426	936	12013	11795	7942	7936	2185	1434	5297	1810	1538	1540	3423	2431	-4162
Разом	177964	277668	311869	263671	219845	76767	125996	172667	210768	217735	44719	-124097	-184077	-37795	-71407

За даними статистичного бюлетеню «Мітна статистика зовнішньої торгівлі України» за 1995-2000 рр.

O. VLASYUK

The detailed analysis of the state of co-operation of Ukraine with EU contains the evaluation of EU position as the formal support to integration policy of Ukraine that can not be regarded as considerable progress. The author points out the main directions of co-operation development in all spheres and intensification of integration processes taking into consideration the multivector foreign policy of Ukraine.

Своєрідним полігоном для набуття Україною інтеграційного досвіду може стати утворення зони вільної торгівлі в рамках СНД, хоча відвертий опір цьому процесу з боку Росії робить її перспективи невизначеними. Слід враховувати, що певна закритість ринку СНД створює загрозу консервації існуючої структури та технологічного рівня виробництва в Україні. Тому економічну інтеграцію в рамках СНД слід розглядати як засіб зміцнення національної економіки на шляху до європейської інтеграції.

Tomáš Strážay**Погляд зі Словаччини**

Po historických zmenách v roku 1989 vyslovila väčšina krajín strednej a východnej Európy želanie integrovať sa do hospodárskych a bezpečnostných štruktúr Západu. Krajiny, ktoré mali na integráciu najpriaznivejšie politické a hospodárske predpoklady - Poľsko, Maďarsko a Česká a Slovenská federatívna republika - vytvorili skupinu známu pod názvom Visegrádska trojka. Jej hlavným cieľom bola vzájomná koordinácia aktivít súvisiacich s integráciou. Rozdelenie ČSFR a vznik samostatnej Českej a Slovenskej republiky zmenili názov zoskupenia na Visegrádsku štvorku. Po čase začala vzájomná spolupráca viazať. Dôvodom bol prístup českého predsedu vlády Václava Klause, ktorý zakladal svoju integračnú politiku na exkluzivite Českej republiky. ČR sa tak mala integrovať do EÚ a NATO samostatne, bez Visegrádskych susedov. Druhým dôvodom oslabenia spolupráce bola politika tretej vlády slovenského premiéra Vladimíra Mečiara v rokoch 1994-1998. Tá dostávala Slovensko do izolácie nielen pokiaľ ide o partnerov vo Visegrádskej skupine, ale aj z pohľadu Európskej únie a Severoatlantickej aliancie. Obidvoje malo pre Slovensko ďalekosiahle negatívne dôsledky.¹

Ešte počas roka 1993 bolo Slovensko predstaviteľmi západných krajín, ako aj NATO a EÚ zaradované do prvej skupiny najperspektívnejších krajín uchádzajúcich sa o členstvo. Krátko po predčasných parlamentných voľbách v roku 1994 začali vlády západných krajín a predstavitelia EÚ vyjadrovať nad vývojom na Slovensku znepokojenie. Kritika sa týkala celej škály oblastí. Výhrady boli opakované vznesené voči politike vlády k národnostným menšinám, neúčasti opozície v riadiacich orgánoch NR SR, zneužívaniu činnosti tajných služieb na politické ciele či kampani dehonestujúcej prezidenta Slovenskej republiky, ktorý sa na rozdiel od vlády hlásil k demokratickým princípom a vláde zákona. Prvý demars EÚ dostala vláda SR, predseda NR SR a prezident republiky bezprostredne po prvom zasadnutí nového parlamentu. Ďalší bol doručený premiérovi Mečiarovi v októbri 1995, čoskoro na to prijal kritickú rezolúciu Európsky parlament.² Počnúc rokom 1994 sa Slovensko čoraz viac vychýľovalo z trajektórie svojich Visegrádskych susedov. Zatiaľ čo Poľsko, Maďarsko a

Česká republika smerovali k naplneniu atribútov liberálnej demokracie, politický režim na Slovensku vystihoval azda najvýraznejšie termín „iliberálna demokracia“.³

Konfrontačný tón dialógu medzi Slovenskom a Európou pokračoval aj v prvej polovici roka 1998, prakticky až do parlamentných volieb, ktoré sa uskutočnili v septembri. Predstavitelia Európskej únie tlmočili viacerou výhrad voči krokom slovenskej vládnej koalície, k restriktívnym opatreniam voči Slovensku však neprikočili. Politika EÚ voči Slovensku pokračovala v intenciách luxemburského summitu EÚ z roku 1997, na ktorom bolo odsúhlasené začatie rozhovorov o vstupe s Poľskom, Maďarskom, Českou republikou, Slovenskom, Estónskom a Cyplom. Slovensko bolo z prvej skupiny kandidátskych krajín vylúčené kvôli nesplneniu politických kritérií, schválených na summite EÚ v Kodani v roku 1993.⁴ Rozhodnutie luxemburského summitu síce Slovensko z integračného procesu nevyradilo, jasne však bolo zdôraznené, že rozhovory o vstupe nezačnú pred tým, než vláda zmení konfrontačný kurz svojej politiky a praktickými krokmi sa nezaviaže k plneniu Kodanských kritérií. Na fakte, že Slovensko zostalo mimo prvej skupiny kandidátskych krajín, ktoré začali rozhovory o vstupe koncom marca 1998, nezmenil nič ani fakt, že slovenská vláda sa naďalej formálne hlásila k myšlienke integrácie do EÚ a že štátny tajomník Jozef Šesták odovzdal v Bratislave predstaviteľovi Delegácie Európskej komisie v SR Svenovi Kühn von Burgsdorfovi Národný program pre prijatie európskej legislatívy (Acquis Communautaire). Svoj odpor voči politike presadzovanej Mečiarovou vládou vyjadril napríklad predseda EK Jacques Santer vo vyhlásení z mája 1998. Prehlásil, že ak Vladimír Mečiar pricestuje v júni na otvorenie nového sídla Misie SR pri EÚ, tak ho neprijme. Komisár EK pre zahraničné vzťahy Hans van den Broek sa vyjadril, že s Vladimírom Mečiarom síce bude ochotný stretnúť, ale len preto, aby mu pripomenul kritický postoj Únie na politický vývoj v SR.⁵ Rastúca izolácia Slovenska sa prejavovala čoraz sporadickými oficiálnymi návštevami predstaviteľov členských krajín Únie. Jediným významným zahraničným hosťom na najvyššej úrovni, pochádzajúcim z čienskej krajiny Únie, bol taliansky premiér Romano Prodi, ktorý navštívil Bratislavu v júli 1998, teda zhruba dva mesiace pred parlamentnými voľbami. Oveľa živšie boli naproti tomu kontakty predstaviteľov opozičných politických subjektov s partnermi v členských krajinách EÚ, ako aj v susedných krajinách. Jednoznačným zámerom týchto aktivít bolo zdôrazniť, že na Slovensku existuje alternatíva voči vládnej politike, ktorá je po prípadnom víťazstve v parlamentných voľbách schopná aktívnymi činními naplniť kodanské kritériá a vrátiť Slovensko do Visegrádskej skupiny.

VOĽBY 1998 AKO REFERENDUM O INTEGRÁCII

Vo voľbách do NR SR, ktoré sa konali v septembri 1998, síce s tesnou väčšinou hlasov zvíťazilo Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) na čele s Vladimírom Mečiarom, žiadna z opozičných strán však nebola ochotná s ním ísť do koalície a menšinová vláda so Slovenskou národnou stranou (SNS) by vzhľadom na ústavnú väčšinu opozície v parlamente nemohla efektívne pracovať. Krátko po oznámení volebných výsledkov bola vytvorená vláda pozostávajúca zo štyroch dovtedy opozičných subjektov - Slovenskej demokratickej koalície (SDK), Strany demokratickej ľavice (SDL), Strany Maďarskej koalície (SMK) a Strany občianskeho porozumenia (SOP). O tom, že v zahraničnopolitickej oblasti príde ku zmene kurzu a zdynamizovaniu prointegračných procesov, svedčili už i volebné programy jednotlivých strán v oblasti zahraničnej politiky. Všetky zo strán novej vládnej koalície sa hlásili k plnoprávnemu členstvu SR tak v Európskej únii, ako aj v NATO. Integrácia do týchto integračných zoskupení sa stala hlavnou prioritou programu vlády v oblasti zahraničnej politiky. Nová vláda sa zaviazala v čo najkratšom čase splniť Kodanské kritériá, predovšetkým krátkodobé priority stanovené v Partnerstve pre vstup. Prislúbila zabezpečiť proporcionálne zastúpenie politických strán v orgánoch NR SR, zaručiť rešpektovanie práv opozície a v krátkom čase prijať zákon o používaní menšinových jazykov. Zaviazala sa tiež zrušiť, respektíve novelizovať antitrhové právne normy, najmä zákony o revitalizácii podnikov a strategických podnikoch. Úsilím novej vlády bolo pripojiť Slovensko ku prvej skupine kandidátskych krajín, ktoré začali vstupné rokovania. Zo stanoviska Európskej komisie z novembra 1998 však vyplývalo, že ani jeden štát z druhej skupiny uchádzačov o členstvo na summite EÚ vo Viedni v decembri 1998 nedostane odporúčanie na začatie rokovaní o vstupe. Viedenské stretnutie Európskej rady potvrdilo závery Európskej komisie a stanovilo, že o nových hodnotiacich správach sa bude rokovať až koncom roka 1999 na summite v Helsinkách. Rozhodnutie Európskej rady neovplyvnila ani rezolúcia Európskeho parlamentu zo začiatku decembra 1998, ktorej hlavnou náplňou bolo vyjadrenie poľutovania nad tým, že sa Slovensko neocitlo v prvej skupine kandidátskych krajín už v roku 1997. Slovenská vláda prijala závery Viedenského summitu s istým rozčarovaním. Očakávala, že pokrok Slovenska bude ocenený výraznejšie. Rátala tiež s tým, že k prehodnoteniu správy Európskej komisie k SR príde už na summite v Koline nad Rýnom, ktorý sa mal konať v polovici roka 1999. Rezolúcia EP a povzbudivé vyjadrenia viacerých jeho poslancov však boli pre vládu nepochybne

povzbudením. Závery Viedenského summitu ešte viac zdynamizovali jej diplomatickú ofenzívu, ktorej hlavnými aktérmi bol predseda vlády Mikuláš Dzurinda a minister zahraničných vecí Eduard Kukan. Pre ilustráciu, premiér Dzurinda vykonnal v roku 1999 35 bilaterálnych a mnoho ďalších multilaterálnych zahraničných návštev. Výrazne sa zintenzívnili aj návštevy predstaviteľov EÚ a jej členských krajín na Slovensku (v priebehu roka 1999 bol na pracovnej návšteve SR napríklad francúzsky minister pre európske záležitosti P. Moscovici, komisár Európskej komisie pre rozširovanie G. Verheugen a ďalší).

Voľby v roku 1998 priniesli aj novú štruktúru orgánov vlády a Národnej rady zodpovedných za európsku integráciu. V štruktúre Úradu vlády má problematiku európskej integrácie na starosti podpredsa vlády pre európsku integráciu Pavol Hamžik. Podpredsedovi vlády pre legislatívu Ľubomirovi Fogašovi je podriadený Inštitút pre aproximáciu práva. Štátny tajomník Ministerstva zahraničných vecí Ján Figel' je súčasne hlavným vyjednávačom vlády. Koordináciu práce jednotlivých rezortov s dôrazom na európsku integráciu zabezpečuje Ministerská rada pre európsku integráciu. Jej predsedom je podpredsa vlády, podpredsom minister zahraničných vecí Eduard Kukan, jej členmi sú ministri hospodárstva, financií, poľnohospodárstva, vnútra, ako aj štátny tajomník MZV zodpovedný za oblasť európskej inetrgrácie. Poradným orgánom Ministerskej rady je Konzultačný výbor, v ktorom zasadaajú predstavitelia vedeckých inštitúcií, odborov, zamestnávateľských zväzov, mimovládnych organizácií a ďalších inštitúcií. Podklady pre prácu Ministerskej rady pripravuje Pracovný výbor. Jeho členmi sú generálni riaditelia a riaditelia Úradu vlády, ministerstiev a ústredných orgánov štátnej správy, ktorých činnosť súvisí s integráciou, ako aj šéfovia 29 pracovných skupín (ich počet zodpovedá počtu kapitol, v ktorých bude Slovensko, rovnako ako ostatné kandidátske krajiny negociovať).

V NR SR k zásadnejším zmenám štruktúry po posledných parlamentných voľbách nedošlo. Integráciou sa v parlamente zaoberajú tri výbory: Zahraničný výbor NR SR, Výbor NR SR pre európsku integráciu a Spoločný parlamentný výbor NR SR a Európskeho parlamentu. Zmenu integračnej politiky SR odzrkadľuje aj založenie Pracovnej skupiny na najvyššej úrovni (High Level Working Group). Jej predsedom je za slovenskú stranu štátny tajomník MZV, za EÚ zástupca generálneho riaditeľa Európskej komisie pre zahraničné vzťahy. Hlavnou úlohou Pracovnej skupiny bolo odstraňovanie prekážok, ktoré bránili začatiu rokovaní o vstupe Slovenskej republiky do EÚ, išlo teda o formu poradenskej pomoci pri naplňaní Kodanských kritérií (Pracovná skupina sa stretla dovedna päťkrát).

Založenie takejto skupiny bolo zo slovenskej strany hodnotené výsočne pozitívne, aktivity skupiny do značnej miery zintenzivnili tempo predvstupových rokovaní.

HELSINSKÝ SUMMIT EÚ - BOD ZLOMU

Summit Európskej únie v Helsinkách, ktorý sa konal 10. - 11. decembra 1999, mal pre Slovensko zásadný význam. Pozitívna zmena vo výkone exekutívnej moci a diplomatická ofenzíva po parlamentných voľbách v roku 1998 priniesli svoje ovocie v podobe pozvánky na oficiálne rokovania o vstupe do Európskej únie. Na Slovensku zavládlo všeobecné nadšenie, začali oficiálnych rokovaní dávala podľa vyjadrení vládných predstaviteľov Slovensku šancu „dobehnúť“ svojich Visegrádskych susedov, respektíve ostatné krajiny prvej vlny. Tieto ambície sa opierali o konkrétne formulácie záverov predsedníctva Európskej rady⁷ a s nimi súvisiace vytvorenie negotiačného systému regaty.

Rozhodnutie EÚ začať so Slovenskom intenzívne rokovania o vstupe možno považovať za najvýraznejší úspech slovenskej zahraničnej politiky. Počiatočná eufória z priaznivého rozhodnutia a presvedčenie o možnostiach Slovenska vyvrvnat' sa v priebehu krátkeho časového obdobia s náskokom krajín prvej vlny sa odzrkadlila aj v špekuláciách o počte kapitol, ktorú hodlá Slovensko otvoriť v prvej fáze negociácií. V snahe dostať sa čo najrýchlejšie medzi najperspektívnejších kandidátov malo Slovensko ambície začať negociácie až v nerealistických 15 kapitolách. Je zrejme, že počet kapitol bol nadsadený a že dobehnúť krajiny bývalej prvej skupiny bude zložitejšie ako sa na prvý pohľad zdalo. Susedné krajiny z Visegrádskej skupiny, s ktorými stálo Slovensko ešte v roku 1993 z pohľadu integrácie prakticky na jednej štartovacej linii, majú oproti nemu dvojročný náskok v rokovaníach a majú dočasne uzavreté v priemere tretinu kapitol. Vzhľadom na fakt, že Slovensko urobilo viaceré prípravné rokovania na rozhovory už vo fáze „čakania“ na začiatok negociácií, je náskok krajín prvej vlny reálne o čosi menší. Akcelérátorom predstupuvej prípravy bol pre Slovensko aj screeningový proces umožňujúci analytické porovnávanie slovenskej legislatívy s *acquis* únie ešte pred začiatkom samotných rokovaní. Významnú úlohu v urýchlení napredovania krajiny smerom k EÚ zohrala aj spomínaná Pracovná skupina na vysokej úrovni, ktorá bola výrazom kvalitatívne novej úrovne vzťahov medzi Úniou a Slovenskom a zároveň zohrala dôležitú úlohu v plnení priorít Partnerstva pre vstup. Čoskoro po Helsinskom summite prišlo k zrealizovaniu očakávaní a možnosti, ktoré sa premietlo napríklad aj do dátumu vstupu Slovenska do Únie, stanovený slovenskou vládou na 1. január 2004. V prípade Poľska je tento

dátum stanovený na 1. január 2003, Maďarsko je vo svojich plánoch ešte ambicióznejšie, na vstup chce byť pripravené k začiatku roka 2002.

27. marca 2000 odovzdal hlavný vyjednávač a štátny tajomník MZV SR Ján Figel' v Bruseli predstaviteľom EÚ pozíčné dokumenty k prvým ôsmim kapitálom európskeho práva, v ktorých sa začnú rokovania o vstupe. Jednalo sa o tzv. ľahšie kapitoly, medzi ktoré patrí spoločná zahraničná a bezpečnostná politika, vonkajšie vzťahy, hospodárska súťaž, malé a stredné podnikanie, školstvo a vzdelávanie, veda a výskum, kultúra a audiovizuálna politika a napokon kapitola štatistika. Pozíčné dokumenty k rovnakému počtu kapitol odovzdali aj Malta, Lotyšsko a Litva. Práve posledné dve krajiny sú považované za hlavných „konkurentov“ pre Slovensko. V tejto súvislosti stojí za zmienku fakt, že obidve krajiny požiadali v kapitole vonkajšie vzťahy o zachovanie dohody o voľnom pohybe s poľnohospodárskymi produktmi medzi pobaltskými republikami. Žiadosti o výnimky vyjednávací proces s jednotlivými uchádzačmi prirodzene spomaľujú, čo je pre Slovensko, ktoré o výnimky ani o prechodné obdobie v týchto kapitolách nežiada, určitou komparatívnu výhodou.

25. mája 2000 Slovensko predbežne uzatvorilo rokovania v šiestich kapitolách legislatívy EÚ. S počtom šiestich predbežne uzatvorených kapitol sa dostalo na druhú priečku medzi krajinami tzv. druhej skupiny, hneď za Maltu. Tá uzatvorila sedem kapitol, Lotyšsko, Litva a Rumunsko po päť a Bulharsko štyri kapitoly. Litva a Lotyšsko sa dostali za Slovensko práve kvôli kapitole „vonkajšie vzťahy“. Z ôsmich kapitol, ku ktorým Slovensko v marci 2000 predložilo pozíčné dokumenty, zostali neuzatvorená kapitola o hospodárskej súťaži a kapitola o kultúrnej a audiovizuálnej politike. Uzatvorenie prvej závisí predovšetkým od schválenia zákona o poskytovaní štátnej pomoci a jeho aplikácii, druhú bude možné predbežne uzatvoriť po tom, až slovenský parlament schváli zákon o vysielaní a prenosoch. Očakáva sa, že sa tak stane na jeseň tohto roka. Slovenská strana predložila zároveň pozíčné dokumenty k ďalším piatim kapitolám legislatívy EÚ. Patria medzi ne rybolov, sociálna politika, priemyselná politika, ochrana spotrebiteľov a colná únia. Vzhľadom na fakt, že Slovensko ani v jednej z nich nepožaduje výnimky ani prechodné obdobia, je pravdepodobné, že k ich dočasnému uzatvoreniu dôjde vo veľmi dohľadnom čase. Štátny tajomník MZV a hlavný vyjednávač Ján Figeľ vyjadril nádeje, že pri súčasných postupe rokovaní bude do konca roka Slovensko rokovať s Európskou úniou o 15 kapitolách, teda prakticky o polovici všetkej látky, ktorá je predmetom negociácií.⁶⁸ Dôležitejším ako počet otvorených kapitol však bude počet týchto dočasne uzatvorených. Pri porovnaní s krajinami tzv. prvej vlny je zrejme, že pre prílišný optimizmus

zo strany slovenských vládnych predstaviteľov niet priveľa dôvodov. Azda najmarkantnejšie vidieť tento rozdiel v prípade Českej republiky, ktorá dočasne uzavrela rovných jedenásť kapitol, medzi nimi, ako jediná z kandidátskych krajín, aj kapitolu o voľnom pohybe tovaru, ktorá je považovaná za jednu z najťažších. Treba tiež počítať s faktom, že pri prechode Slovenska k náročnejším kapitolám sa dá predpokladať, a svedčí o tom aj skúsenosti krajín tzv. prvej vlny, že sa proces negociácií spomali.

Vo všeobecnej pozícii Slovenskej republiky k rokovaniom o vstupe do Európskej únie⁹ sa píše, že v záujme Slovenska je otvoriť do roku 2001 postupne všetky negociálne kapitoly. Slovensko tak bude pripravené prijať a implementovať *acquis communautaire* k termínu predpokladaného vstupu do Únie, za ktorý slovenská vláda považuje 1. január 2004. SR bude pritom požadovať výnimky z *acquis communautaire* a prechodné obdobia iba v limitovanom počte oblastí, predovšetkým tam, kde je nevyhnutné zvýšenie výkonnosti slovenskej ekonomiky a nutnosť vynaloženia vysokých investičných nákladov. Jedná sa predovšetkým o oblasť vnútorného trhu, dopravy, životného prostredia, energetiky a poľnohospodárstva.

PERSPEKTÍVA ČLENSTVA SLOVENSKA V EÚ

Konkrétny dátum vstupu Slovenska do EÚ, akceptovateľný oboma stranami, je zatiaľ stále neznámy. Vstup Slovenska do Únie závisí od radu faktorov, ktoré súvisia tak s pokrokom SR v negociálnom procese, ako aj s vnútornou pripravenosťou EÚ prijať nových členov. Ak sa má Slovensko v procese príprav priblížiť k oficiálne deklarovanému cieľovému dátumu vstupu do EÚ, ktorým je 1. január 2004, musí akcelerovať svoje legislatívne úsilie.¹⁰ Samotný posun legislatívneho procesu a nadschádzajúcich rokovaní je podmienený dobrým inštitucionálnym zázemím a fungujúcou medzirezortnou koordináciou. Alarmujúco vyznieva fakt, že slovenská misia pri Európskej únii, pozostávajúca z desiatich diplomatov, bola pre výkon povinností spojenými s negociáciami ešte na začiatku roka 2000 kapacitne poddimenzovaná. Pozitívom však je, že rozpočet schválený na rok 2000 predpokladá posilnenie misie z prostredia rôznych rezortov. Zníži sa tak počet kariérnych diplomatov voči odborníkom z rôznych odvetví, čo predstavuje vzhľadom na technickú náročnosť mnohých rokovaní jednoznačne pozitívny trend.¹¹ Rovnakú dôležitosť má aj vymedzenie kompetencií medzi hlavnými aktérmi v negociálnom procese a v neposlednom rade dobrá komunikácia medzi nimi.

Dôležitú a veľmi prínosnú úlohu v negociálnom procese SR s EÚ

môže zohrať spolupráca Slovenska s krajinami prvej vlny, predovšetkým s jeho susedmi z Visegrádskej skupiny – Poľskom, Maďarsko a Českou republikou. Čulé kontakty na úrovni prezidentov, predsedov vlád, rezortných pracovníkov MZV vrátane hlavných vyjednávačov existovali už počas roka 1999. Je v záujme všetkých strán, aby boli čo najintenzívnejšie. Slovensko môže získať od svojich susedov mnoho cenných skúseností a vyvarovať sa chýb, ktoré sa dopustili v doterajšej fáze negociálneho procesu. Popri komunikácii o skúsenostiach v integračnom procese pomáhajú krajiny tzv. prvej vlny Slovensku i tým, že pripravujú pôdu pre rokovania, ku ktorým sa Slovensko ešte len približuje a ktoré budú náročnejšie. Integrácia Visegrádskej skupiny ako celku je v záujme aj ostatných troch krajín V4. Ich záujem na integrácii Slovenska súvisí s vôľou zachovať rovnomerný rozvoj a stabilitu stredoeurópskeho regiónu, ale aj čisto s ich vlastnými „egoistickými“ záujmami. Poľsko a Maďarsko majú so Slovenskom niekoľko stovák kilometrov dlhé hranice, ktoré by sa pri vynechaní SR z prvej fázy integračného procesu stali hranicami schengenskými. Ich zabezpečenie by si vyžiadalo vynaloženie nemalých čiastok finančných prostriedkov. V súvislosti s rozhodnutím EÚ na Helsinskom summite začať rokovania o vstupe aj s krajinami tzv. druhej vlny však nemožno celkom opomenúť celkom opodstatnenú obavu už rokujúcich kandidátskych krajín, že začatie negociácií s pomerne veľkým počtom ďalších uchádzačov (vrátane Slovenska) môže spomaliť celkový proces rozširovania Únie a tým sa prirodzene oddiali aj dátum vstupu prvých kandidátov.

Významnou úlohou, ktorú bude musieť vláda v najbližšom období zodpovedne naplniť, je príprava obyvateľstva na vstup Slovenska do EÚ. Podľa Ústavy SR bude pred vstupom potrebné usporiadať ratifikačné referendum, ktoré bude prejavom vôle slovenských občanov vstúpiť do EÚ. Je preto dôležité, aby obyvateľstvo chápalo zmysel a cieľ členstva krajiny v EÚ a aby mala vláda v tejto otázke čo najširšiu podporu. Podľa výskumov verejnej mienky sa podpora obyvateľstva integrácii do EÚ dlhodobo pohybuje na úrovni 60-70%, je však dôležité rôznymi prostriedkami, napríklad informačnými kampaňami či verejnými diskusiami túto podporu udržať aj naďalej, prípadne ju zvýšiť.

Relatívne novou otázkou v rokovaniach medzi predstaviteľmi Európskej únie a Slovenska sa stala problematika postavenia rómskej menšiny na Slovensku, ale i ďalších krajínach rokujúcich o vstupe do EÚ. Aktuálnou sa stala predovšetkým po čoraz intenzívnejšej migrácii Rómov zo Slovenska a niektorých ďalších stredoeurópskych krajín do vybraných členských krajín Únie, kde žiadali o udelenie azylu. Viacerí vrcholní

predstavitelia EÚ konštatovali, že pokračovanie „exodu“ Rómov zo Slovenska predstavuje vážnu hrozbu pre slovenské snahy stať sa členom Európskej únie.¹² Riešenie postavenia rómskej populácie preto predstavuje pre slovenskú vládu výzvu, s ktorou sa bude musieť v procese integrácie vyrovnávať. Predstavitelia členských štátov Únie by však zároveň mali uznať, že táto problematika predstavuje celoeurópsky problém, ktorý sa bude dať uspokojivo vyriešiť iba spoluprácou všetkých zainteresovaných strán.

Je zrejmé, že pred tým, než Únia prijme do svojich radov nových členov, musia sa v jej vnútri udiť zásadné premeny. S ich úspešnosťou priamo súvisí rýchlosť negotačných procesov i stanovenie vytúženého dátumu vstupu pre najlepšie pripravené kandidátske krajiny. V Helsinkách sa EÚ zaviazala do konca roka 2000 ukončiť tie reformy, ktoré sa nepodarilo zrealizovať v Amsterdamskej zmluve z roku 1997. Ide predovšetkým o redukciu počtu komisárov a nové pomerné zastúpenie hlasov v rade ministrov. Vzhľadom na stratégiu založenú na minimalistických a postupných zmenách možno predpokladať, že pri najoptimistickejšom scenári vstúpi prvé kandidátske krajiny do Európskej únie najskôr v roku 2004. Tento scenár predpokladá ratifikáciu novej zmluvy o EÚ, obsahujúcej nevyhnutné inštitucionálne zmeny do konca roka 2002 a ratifikáciu členstva nových krajín v parlamentoch terajších členských štátov Únie v roku 2003. Keďže parlamenty členských štátov sú závislé na podpore domáceho obyvateľstva, je kvôli úspešnosti ratifikačného procesu žiaduce, aby predstavitelia EÚ a predovšetkým jej členských štátov pristupovali aktívne k objasňovaniu procesu rozširovania vlastným obyvateľom, a tým zabránili nadmernému šíreniu obáv z negatívnych dôsledkov rozširovania.

Postoj Európskej únie voči rozširovaniu, ovplyvnený odstredivými integračnými trendmi vnútri Únie a predovšetkým kapacitou Únie absorbovať nových členov naznačuje, že prvá vlna prijímania nových členov bude pomerne úzko vymedzená. V prvej fáze rozširovania vstúpi do EÚ hŕstka najlepšie pripravených krajín, pričom ostatné si budú musieť na ďalšiu vlnu počkať za jej hranicami. Či bude medzi vyvolenými Slovensko, závisí predovšetkým od politickej vôle domácich predstaviteľov prijímať zásadné rozhodnutia, od miery promptnosti implementácie jednotlivých oblastí európskeho zákonodarstva, v podstatnej miere tiež od ekonomického vývoja v krajine. Slovensko však musí byť pripravené aj na pripad, že medzi prvou skupinou nových členov figurovať nebude. Je len prirodzené, že vládni predstavitelia uvažujú o alternatívnych scenároch vývoja v prípade negatívneho rozhodnutia. Uvažuje sa o tom, že Slovensko by sa za účelom minimalizácie vzájomných strát v niektorých otázkach – napríklad v prípade ochrany svojich vonkajších hraníc s nečlenmi EÚ – správalo ako de facto

členská krajina Únie. Išlo by svojím spôsobom o istú formu zvláštneho štatútu, pohybujúcu sa niekde na úrovni medzi členskou a nečlenskou krajinou.

Ak pripustíme, že vynechanie Slovenska z prvej vlny rozširovania preňho nebolo katastrofou, musíme uznať, že preňho bolo a je nepochybne veľkou stratou. Nič nie je zatiaľ stratené, cesta však bude dlhá a trnitá.

¹ Slovensko vypadlo z prvej skupiny kandidátskych krajín v prípade oboch inštitúcií.

V prípade NATO bolo jedinou krajinou Visegrádskej skupiny, ktorá nedostala pozvánku na členstvo v Aliancii. To isté platí aj v prípade EÚ a jej Luxemburského summitu, na ktorom bolo rozhodnuté začať rokovania o vstupe s prvou skupinou kandidátskych krajín – Českou republikou, Maďarskom, Poľskom, Slovinskom, Estónskom a Cyprusom.

² Pozri Alner, J.: Integrácie procesy na Slovensku. In: In: Mesežnikov, G., Ivantýšin, M. (eds.): Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999.

³ Pozri Szomolányi, S.: Slovakia between Eastern and Central European Ways of Transition. In: Dvořáková, V. (ed.): Success or Failure? Ten Years After. Česká společnost pro politické vědy, Slovenské združenie pre politické vědy, Friedrich Ebert Stiftung, Praha 1999; a Zakaria, F.: Nárast neliberálnych demokracií. Kritika & Kontext, no. 1/1998.

⁴ Na základe týchto kritérií musí každá kandidátska krajina v politickej oblasti dosiahnuť stabilitu inštitúcií zaručujúcich demokraciu, dodržiavanie zákonov, ako aj rešpektovanie ľudských a menšinových práv. Splnenie ekonomických kritérií je založené na existencii fungujúcej trhovej ekonomiky, ktorá má ambície dosiahnuť konkurencieschopnosť v rámci Únie. Dôraz je kladený tiež na schopnosť krajiny prevziať záväzky vyplývajúce z členstva, ktoré zahŕňajú aj jej pripojenie sa k cieľom politickej, hospodárskej a menovej únie.

⁵ Pozri Marušiak, J.: Hlavné trendy v zahraničnej politike SR. In: Mesežnikov, G., Ivantýšin, M. (eds.): Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999.

⁶ In: Pravda, 6. 12. 1999

⁷ V záveroch predsedníctva z Helsinského summitu Európskej rady sa v bode 11. píše, že „počas rokovaní sa bude každý kandidátsky štát posudzovať podľa skutočne dosiahnutých výsledkov,“ a že „tie kandidátske krajiny, ktoré boli teraz zaradené do procesu rokovaní, budú mať možnosť dobehnúť v primeranom čase krajiny, s ktorými rokovania už prebiehajú, pokiaľ dosiahnu vo svojich prípravách dostatočný pokrok.“ Pozri oficiálnu internetovú stránku Ministerstva zahraničných vecí SR http://www.foreign.gov.sk/slovak/page_eu_helsi.htm.

⁸ Pozri napr. denník SME, 26. 5. 2000

⁹ Pozri oficiálnu internetovú stránku MZV SR http://www.foreign.gov.sk/slovak/page_eu_vpoz.htm.

¹⁰ Nepružnosť v procese prijímania Európskej legislatívy je vyčítaná aj viacerým krajinám, s ktorými už negociačný proces prebieha, do značnej miery je v tejto súvislosti kritizované napríklad Poľsko.

¹¹ Pozri Bilčík, V. : Helsinky – stratégia Európskej únie a slovenské výzvy. In: OS január/2000.

¹² Vašečka, Michal: Roma – the Greatest Challenge for Slovakia on its Way into the European Union. In: Slovak Foreign Policy Affairs, Spring 2000.

T. STRAZHAY

Fast integration with European Union has become an exclusive subject of Slovak domestic and foreign policy. The expert considers the main tasks that should be solved by Slovakia in the nearest future in order to reach the same level of relations with EU as it is in the case of Visegrad neighbours. Besides political, economic, legislative and environment issues, the problem of Roma minority is pointed out as one of the greatest challenges for Slovakia on its way into the European Union.

II.

УКРАЇНА ТА СЛОВАЧЧИНА: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН У ЗВ'ЯЗКУ З ВВЕДЕННЯМ ВІЗОВОГО РЕЖИМУ

II. I.

ПРИЧИНИ ВВЕДЕННЯ ВІЗОВОГО РЕЖИМУ

Олександр Міщенко

Погляд з України

Обговорюючи питання запровадження візового режиму між Україною та Словаччиною, хотів би наголосити, що у відповідності з основними засадами політики України в консульській сфері, які базуються на положеннях Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98, збереження максимально спрощеного порядку взаємних поїздок громадян України та громадян східноєвропейських країн є одним із пріоритетних напрямків міграційно-візової політики України.

Хотів би відзначити, що український уряд у повній мірі усвідомлює, що прискорення процесу інтеграції нашої держави до Європейського Союзу потребує життя рішучих заходів у напрямку приведення національного законодавства до європейських стандартів. У зв'язку з цим вважаю за доцільне зосередити увагу на кроках, що вже зроблені та продовжують робитися Урядом України та її державними органами в цьому напрямку.

Наприкінці 1999 року МЗС було розроблено комплекс заходів, спрямованих на реформування міграційно-візової політики і практики України у відповідності до Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Зазначений комплекс заходів передбачає: спрощення режиму в'їзду для громадян країн ЄС та інших розвинутих держав (відміна запрошень), запровадження в'їзду в Україну громадян усіх держав СНД виключно за документами для поїздок за кордон і, як зазначалося, активізацію переговорів з сусідніми східноєвропейськими країнами щодо збереження максимально спрощеного режиму взаємних поїздок. Зазначені заходи схвалені керівництвом держави.

Значна увага приділяється питанню боротьби з нелегальною міграцією. Так, на виконання Програми боротьби з нелегальною

міграцією на 1999-2000 роки постановою Кабінету Міністрів України від 20.02.99 № 227 запроваджено розроблений МЗС новий порядок оформлення візових документів для в'їзду в Україну. Наказом МЗС від 07.04.99 № 63 затверджено "Інструкцію про порядок оформлення візових документів іноземцям та особам без громадянства для в'їзду в Україну". Відповідно до зазначених нормативних актів, оформлення віз для в'їзду в Україну здійснюється із використанням нових бланків візових анкет та візових етикеток, визначено також, що громадянам з країн-постачальників нелегальних мігрантів візи видаються виключно за погодженням з Консульським управлінням МЗС.

Одним з ключових елементів законодавчого забезпечення реалізації Програми боротьби з нелегальною міграцією на 1999-2000 роки є створення, у відповідності до пункту 2 Програми, Державної служби з питань імміграційного контролю. Скоріше ухвалення відповідного закону є, на нашу думку, вирішальним кроком у вдосконаленні організації, підвищенні ефективності функціонування і взаємодії органів виконавчої влади, що забезпечують реалізацію імміграційної політики. Утворення цієї служби дозволить, крім іншого, забезпечити кваліфіковану підготовку фахівців у цій сфері, зокрема, шляхом стажування у відповідних державних органах розвинутих країн Європи та Америки. Це є тим більш актуальним з огляду на те, що існуюча на сьогодні розпорошеність функцій по забезпеченню міграційно-візової політики держави між різними відомствами не сприяє підготовці фахівців належного рівня.

Важливим напрямком міжнародного співробітництва у сфері боротьби з нелегальною міграцією є забезпечення національних інтересів України у консульсько-правовій галузі. Йдеться, передусім, про укладення двосторонніх міжурядових угод про приймання і передачу осіб, які перебувають на території держав нелегально. Першим кроком на цьому шляху є підписання таких угод з суміжними країнами – Росією, Білоруссю та Молдовою та іншими державами СНД, оскільки саме з них до України потрапляє велика кількість нелегальних мігрантів. Так, на розгляд усіх держав-учасниць СНД надіслано типові проекти угод про реадмісію, з Росією та Білоруссю на різних рівнях порушується питання про прискорення переговорного процесу по їх укладенню, опрацьовується протокол про виконання підписаної угоди з Молдовою.

Важливим напрямком роботи консульської служби України є участь у підготовці пакету законопроектів та інших нормативно-правових актів консульської сфери, які б відповідали європейським стандартам. В першу чергу, це стосується Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про правовий статус іноземців", проект якого на сьогодні знаходиться на розгляді Кабінету Міністрів України. Слід відзначити, що цей законодавчий акт має бути законом прямої дії.

Ведеться активна робота щодо внесення змін до Правил в'їзду іноземців в Україну, їх вїзду з України і транзитного проїзду через її територію. Очікується, що найближчим часом буде встановлено практику, згідно з якою іноземці, які постійно проживають в Україні, вїжджають в Україну, виїжджають з України та прямують транзитом по її території через пункти пропуску на державному кордоні на підставі паспортного документа щодо наявності дозволу на постійне проживання та посвідки на постійне проживання. Крім того, особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, виїжджатимуть за кордон за посвідченням особи без громадянства для вїзду за кордон; іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на підставі дозволу відповідного центру зайнятості для працевлаштування на визначений термін, – на підставі паспортного документа з відміткою щодо наявності дозволу на працевлаштування та посвідки на тимчасове проживання; іноземці та особи без громадянства, які навчаються у вищих закладах освіти України усіх рівнів акредитації не менш як протягом одного року, – на підставі паспортного документа з відміткою та студентського квитка.

Разом з цим з боку МЗС активно проробляється питання щодо скасування реєстрації в органах внутрішніх справ для іноземців, які вїжджають в Україну на термін дії візи, але не більше 6 місяців, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України та з урахуванням принципу взаємності. Сподіваємося, що відповідна постанова Уряду буде прийнята ще до кінця цього року.

За ініціативою МЗС Кабінет Міністрів України постановою від 05.05.2000 № 750 вніс зміни до "Правил оформлення візових документів для вїзду в Україну", скасувавши обов'язкову наявність запрошень при оформленні віз для громадян ЄС, Канади, США та Японії, які прямують в Україну з бізнесовою,

службовою, приватною та науковою метою, а також у порядку культурного або спортивного обміну.

Водночас посольствами України у державах Європейського Союзу проводиться активна робота по скасуванням візових вимог для власників українських дипломатичних паспортів. Вже сьогодні більшість держав Євросоюзу ставиться до цієї ідеї позитивно, однак, оскільки для ухвалення рішення необхідна згода усіх країн ЄС, робота у цьому напрямку продовжується.

За дорученням Міністерства посольствами України у Румунії, Болгарії, Польщі, Угорщині, інших сусідніх країнах проводиться робота по збереженню максимально спрощеного режиму взаємних поїздок. На сьогодні Польща та Угорщина на урядовому рівні підтвердили свій намір відкласти введення візових обмежень на максимально можливий термін. У зв'язку із введенням Чехією та Словаччиною візового режиму взаємних поїздок з Україною, з урахуванням принципу взаємності заплановано запровадити аналогічний режим для громадян цих країн та розпочати роботу по укладенню нових угод про взаємні поїздки громадян.

За взаємною згодою України та Словаччини передбачається, що громадяни обох держав, які володіють дипломатичними та службовими паспортами, здійснюватимуть поїздки без віз. Крім того, опрацьовується питання щодо запровадження пільгового режиму поїздок громадян України та Словаччини, які: прямують у порядку обміну в галузі науки, техніки, освіти, культури, мистецтва і спорту; відвідують могили близьких родичів; є ветеранами другої світової війни; членами екіпажів повітряних суден цивільної авіації та річкових суден; працівниками поїзних, рефрижераторних та локомотивних бригад залізниць, співробітниками міждержавного фельд'єгерського зв'язку; особами, які проживають у прикордонних районах. Для домовленостей поширюватиметься також на неповнолітніх дітей віком до 15 років; членів сімей акредитованих співробітників дипломатичних представництв, консульських установ та представництв міжнародних організацій, які не проживають разом з цими працівниками; громадян, які навчаються в учбових закладах на території держави іншої Сторони; військовослужбовцям, співробітникам правоохоронних органів, які здійснюють службові поїздки в рамках міжнародних двосторонніх та багатосторонніх угод. Багаторазові візи терміном дії до 180 днів оформлюватимуться представникам ділових (бізнесових) кіл. Передбачені також

безоплатні термінові візи в випадках поїздок з метою відвідання тяжкохворого члена родини або близького родича, для участі в похоронах члена сім'ї або близького родича, поїздок осіб, які потребують термінової медичної допомоги, або осіб з тяжкими захворюваннями, а також супроводжуючих їх осіб.

Україна докладася максимум зусиль для лібералізації режиму поїздок в Україну для громадян розвинутих країн світу. Однак, незважаючи на всі вжиті заходи щодо уникнення негативних наслідків введення візового режиму з Словаччиною, слід підкреслити, що візовий режим все ж таки вводиться передчасно. Про це свідчить навіть той факт, що під час засідання Уряду Словаччини, на якому приймалося рішення про денонсацію Угоди між Урядом СРСР та Урядом ЧССР про умови взаємних поїздок громадян обох держав від 17.12.81, серед членів словацького уряду не було повної одностайності. Декілька міністрів утрималися від голосування з цього приводу.

Як зазначалося у виступі представника МЗС Словаччини, однією з причин запровадження візового режиму з Україною було погіршення криміногенної ситуації в Словаччині, і, зокрема, те, що саме українці створюють певні труднощі для правоохоронних органів Словаччини. Останнім часом в ЗМІ Словаччини ця тема набуває все більшої уваги: зокрема, спотворюється образ українця, який ніби-то приїжджає до Словаччини лише грабувати, вбивати, красти тощо. Я категорично виступаю проти цього і закликаю всіх учасників конференції боротися з такими прикладами нагнітання політичної ситуації. Думаю, що присутні також висловлять свою думку з цього питання.

У цьому зв'язку хотів би звернути увагу шановних словацьких колег, що більш ефективним засобом боротьби з організованою злочинністю було б не введення візового режиму, а активізація співпраці компетентних органів обох країн. На сьогоднішній потенціал такої співпраці реалізовується далеко не повністю. Тому в цьому випадку візовий режим буде перешкодою не для злочинців, а скоріше для простих людей, які у зв'язку із введенням віз будуть мати труднощі при здійсненні поїздок з метою гуманітарного, культурного, спортивного обміну, туризму тощо.

Хотів би зосередити Вашу увагу ще на одному аспекті – прикордонному співробітництві в галузі малого та середнього бізнесу. На мою думку, в нових умовах негативні наслідки візового режиму в значній мірі відобразяться на співробітництві українських і словацьких бізнесменів.

Закінчуючи свій виступ, хотів би підкреслити, що запровадження візового режиму не відповідає тому високому рівню політичних стосунків, які на даний час існують між Україною і Словаччиною. Вважаю, що час підтвердить доцільність продовження режиму безвізового пересування через спільний державний кордон України і Словаччини громадян обох країн. Україна готова буде повернутися до такого режиму поїздок, який би сприяв розвитку співпраці України і Словаччини в галузі економіки, культури, науки і техніки, туризму, а також контактам між людьми.

O.MISHCHENKO

The author considers the issues of the legal ensuring of migration policy of Ukraine. The implantation of visa regime by Slovakia is regarded to be rather untimely and uncorresponding with the high level of existing bilateral relations. It will negatively affect the trans-border cooperation as well.

Ján Varšo

Погляд зі Словаччини

Teória medzinárodného práva učí a prax potvrdzuje, že *zahraničná politika* štátu je nástrojom na premietanie jeho vnútroštátnych potrieb a zámerov do dvojstranných a mnohostranných vzťahov s inými štátmi s cieľom ich ovplyvňovať v záujme realizácie týchto potrieb a zámerov. V tomto kontexte je pre každý štát dôležité - hoci nie vždy jednoduché - riešenie otázky, ako vnútroštátne i v rovine medzištátnej, zosúladiť jeho globálne a regionálne záujmy so záujmami skupín jeho občanov alebo jednotlivcov.

Z hľadiska koncepcie budovania vzťahov štátu k zoskupeniam štátov alebo k jednotlivým štátom odpoveď na riešenie tejto dilemy možno hľadať v dvoch polohách. Na jednej strane je v bytostnom záujme štátu a jeho občanov, aby vytváral podmienky na rozvoj všetkých druhov vzťahov s inými - a osobitne so susednými štátmi - a jeho občanmi; politika cieľavedome vedená k opaku - s ktorou máme v povojnovom období bipolárneho sveta nie najlepšie poznatky - nepredstavuje v nijakom prípade prirodzené riešenie. Na druhej strane je však štát - ako manažér riadenia vnútroštátnych vzťahov - smerom navonok povinný zabezpečovať vytváranie takého medzinárodného prostredia, ktoré zodpovedá jeho štátnym a občianskym strategickým záujmom. Z hľadiska vzťahov k iným štátom ide teda o dve vzájomne prepojené zloženie zahraničnopolitických záujmov štátu so všeobecnými záujmami jeho občanov.

Medzinárodné právo poskytuje štátu na realizáciu jeho vzťahov k iným štátom - isté nástroje, ktorých používanie a využívanie sa doslova aj obrazne začína a končí na hraniciach ochrany zásadných záujmov tohto štátu. Je to skutočnosť, ktorá nemôže prekročiť svoj tieň a príslušní predstavitelia štátov - slovenskí, ukrajinskí alebo iní - za to nesú zodpovednosť. Slovenská republika od svojho vzniku po rozdelení Českej a Slovenskej federatívnej republiky 1. januára 1993 sa strategicky orientuje na budovanie štátu založeného na pluralitnej demokracii, trhovej ekonomike a rešpektovaní ľudských práv; zabezpečovanie ochrany a rozvoja týchto pilierov vo vnútroštátnom meradle nás strategicky naviguje na spoluprácu so zoskupeniami štátov, ktoré fungujú na rovnakej hodnotovej báze, t.j. najmä s Európskou úniou a Severoatlantickou alianciou.

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky - schválené v Národnej rade Slovenskej republiky 2. decembra 1998 - uvádza, že „strategickým cieľom a jednou z najdôležitejších politických a ekonomických priorít Slovenskej republiky je členstvo v Európskej únii. V záujme jeho dosiahnutia vláda splní v čo najkratšom čase politické kritériá stanovené kodanským summitom Európskej únie a závery spoločných orgánov Slovenskej republiky - Európskej únie tak, aby sa Slovenská republika zaradila k najlepšie pripraveným kandidátskym krajinám.“

V tomto duchu je našou prioritou vytvárať podmienky na politickú, hospodársku a občiansku integráciu Slovenskej republiky do zjednoteného európskeho prostredia. Vláda Slovenskej republiky - i politické sily a parlamentné subjekty na Slovensku - sa zhodujú, že naše členstvo v Európskej únii bude na prospech všetkých našich občanov bez ohľadu na to, či žijú vo Vyšnom Nemeckom, v Košiciach, v Banskej Bystrici alebo v Bratislave. Z konzultácií s Ukrajinou vyplýva, že rovnaké integrčné ambície má aj Ukrajina a jej obyvatelia; to je priesečník, v ktorom sa raz nepochybne zídeme - a ak sa nám to podarí - potom zrejme téma vízových vzťahov bude na našich konferenciách bezpredmetná... Pre úplnosť treba ešte dodať, že v uvedenom Programovom vyhlásení vlády Slovenskej republiky sa vo väzbe na dvojstranné slovensko-ukrajinské vzťahy tiež uvádza, že „trvalou prioritou zahraničnej politiky (Slovenskej republiky) bude rozvoj dobrých vzťahov so susednými krajinami“ a „trvalá pozornosť bude venovaná rozvoju vzťahov s Ukrajinou, ktorá je našim najväčším susedom.“

Režim povolenia vstupu cudzích štátnych príslušníkov na územie iného štátu je mnohoraký, pričom podľa všeobecného medzinárodného práva platí, že „právo na medzinárodný styk však nezaručuje *všetkým* štátnym príslušníkom *všetkých štátov* úplnú vzájomnú slobodu pohybu“. (Ignaz Seidl-Hohenveldern, *Mezinárodní právo veřejné*, Carl Heymanns Verlag KG, Berlin, 1997, str. 276). Podľa medzinárodného práva - Ukrajina, Slovenská republika a iné štáty medzinárodného spoločenstva - majú možnosť dohodnúť sa alebo jednostranne ustanoviť podmienky na vstup občanov iných štátov na svoje územie. Dôležité je však vytvoriť transparentné pravidlá, ktoré nebudú vytvárať zásadné prekážky pre rozvoj vzťahov medzi štátmi a ich občanmi, ale súčasne budú v dostatočnej a účinnej miere zamedzovať vznik alebo pokračovanie negatívnych dopadov na záujmy štátu a jeho populácie vyplývajúcich z tohto pohybu občanov.

Vízový režim vo vzťahu k určitému štátu je jedným z právnych prostriedkov, ktorým určitý štát reaguje na situáciu vyplývajúcu z medzi-

národného prostredia (harmonizácia s pravidlami strategických partnerov) alebo z prostredia vnútroštátneho (ochrana vlastných občanov v najširšom zmysle slova). Rozhodnutie o zavedení vízovej povinnosti voči ktorémukoľvek štátu - a osobitne vo vzťahu k susednej krajine - nie je ľahkou otázkou; ak sú však naplnené objektívne a subjektívne podmienky - podložené náležitými argumentmi - potom vízový režim by mal byť chápaný ako nutnosť, ktorá nielenže nie je prekážkou na rozvoj dvojstranných vzťahov medzi štátmi, ale posluží aj na „právne“ ozdravenie a sprehľadnenie vstupu občanov na územie druhého štátu; v konečnom dôsledku má tiež vytvoriť podmienky na zamedzenie vstupu osôb s úmyslom vykonávať nelegálne aktivity na území druhého štátu. I keď to možno vyznieva paradoxne, ale takýto krok by mal viesť k všeobecnému posilňovaniu dôvery a istoty v legálny pobyt občanov jedného štátu na území druhého štátu a naopak.

Uznesením vlády Slovenskej republiky č. 1079 z 8. decembra 1999 bola prijatá koncepcia zosúladzovania vízovej politiky Slovenskej republiky s vízovou politikou Európskej únie, najmä s jej Nariadením č. 574 z 12. marca 1999, ktoré určuje tretie krajiny, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekročení vonkajších hraníc Európskej únie. Zo 111 štátov sveta, s ktorými EÚ vyžaduje vízové styky, Slovenská republika nemala tento režim zavedený so šiestimi: Bielorusko, Bulharsko, Kuba, Rumunsko, Ruská federácia a Ukrajina. Komisia Európskej únie 26. januára 2000 schválila návrh nového nariadenia v oblasti vízovej politiky Európskej únie a medzi iným aj vyčiarila Bulharskú republiku a Rumunskú republiku z prílohy tohto nariadenia.

Uznesením vlády Slovenskej republiky č. 140 z 15. marca 2000 bolo schválené zavedenie vízového režimu so zostávajúcimi štyrmi krajinami z tohto zoznamu v troch etapách a to rozhodnutím o vypovedaní existujúcich bezvízových dohôd. **V prvej etape s Ukrajinou** vo väzbe na vypovedanie bezvízovej dohody Českej republiky s Ukrajinou s termínom ku koncu júna 2000. Zosúladienie vízového režimu Slovenskej republiky s Českou republikou vo vzťahu k Ukrajine bolo zo všetkých týchto štyroch štátov najaktuálnejšie a okrem vecných argumentov nie je za ním žiadny iný dôvod; vychádza sa z racionálnej presumpcie, že - vzhľadom na našu geografickú polohu medzi územiami Ukrajiny a Českej republiky - sa totiž dôvodne predpokladajú potencionálne negatívne dopady pohybu občanov Ukrajiny medzi Ukrajinou a Českou republikou na územie i na obyvateľov Slovenskej republiky. **V druhej etape** budú zavedené vízové vzťahy s **Bieloruskom a Ruskou federáciou** k 1. januáru 2001, keď - po zavedení vízového režimu Českej republiky s týmito krajinami - sa predpokladá, že

perspektívne aj Maďarská republika a Poľská republika voči nim zavedú analogický režim. Časový odstup medzi zavedením vízových vzťahov Slovenskej republiky k Ukrajine a následne k Bielorusku a k Ruskej federácii bude využitý aj na zabezpečovanie štandardných podmienok na výkon konzulárnej služby v týchto krajinách. **V tretej etape** bude zavedený vízový režim s **Kubou**, čím Slovenská republika splní záväzok vyplývajúci z Nariadenia Európskej únie č. 574/1999 o určení tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať vízum pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov Európskej únie.

Súčasnne so zavedením vízového režimu s uvedenými štyrmi krajinami vláda Slovenskej republiky rozhodla, aby sa začali rokovania o zrušení vízovej povinnosti pre držiteľov diplomatických a služobných pasov; tým nedôjde k zavedeniu vízových vzťahov medzi zmluvnými stranami pre kategórie občanov, pre ktoré to nariadenie EÚ nevyžaduje. Podpísanie týchto dohôd je výrazom dobrých politických vzťahov, uľahčuje pôsobenie diplomatických misií na území zmluvných strán, vycestovanie držiteľom diplomatických a služobných pasov na toto územie, a tým napomáha aj rozvoju ekonomických vzťahov.

Treba povedať, že Slovenská republika - s prihliadnutím na vyššie uvedené objektívne činitele vplyvujúce na rozhodnutie o zavedení vízových stykov s Ukrajinou a v záujme korektných vzťahov s Ukrajinou (i ďalšími tromi zmienenými štátmi) - vopred avizovala prijatie tohto kroku. V Bratislave sa 5. októbra 1999 uskutočnilo stretnutie expertov oboch štátov s cieľom riešiť otázky spojené so zavedením vízových vzťahov a ďalšie 28.-29. marca 2000 v Kyjeve. Na týchto stretnutiach slovenská strana objasnila dôvody prijatia tohto opatrenia vo väzbe na naše členstvo v Európskej únii ako aj vo väzbe na zamedzenie vstupu občanov Ukrajiny na územie Slovenskej republiky, ktorí u nás vykonávajú trestné a iné nezákonné aktivity; ukrajinská strana je si zasa vedomá toho, že vízová politika štátu je legitímnym prostriedkom suverénneho štátu na zabránenie vstupu a pobytu cudzincov, ktorí predstavujú hrozbu organizovanej trestnej činnosti a nelegálnej migrácie, pričom vízová povinnosť pomôže obmedziť aj nelegálne zamestnávanie štátnych občanov Ukrajiny na území Slovenskej republiky; v tomto zmysle jedine vízový režim umožňuje viesť efektívny prehľad o vstupe a pobyte cudzincov na území štátu. Na týchto stretnutiach slovenská strana tiež zoberala na vedomie informáciu o ukrajinskej legislatíve, podľa ktorej je Ukrajina povinná zachovať reciprociu, takže bude taktiež od štátnych občanov Slovenskej republiky vyžadovať víza pri ich vstupe na územie Ukrajiny a rovnako aj záujem ukrajinskej strany na uzavretí bezvízovej dohody pre držiteľov diplomatických a služobných pasov.

K dôvodom pristúpenia Slovenskej republiky k zavedeniu vízových vzťahov s Ukrajinou, ktoré sú identické aj s poznatkami krajín Európskej únie, patrí teda najmä alarmujúca bezpečnostná situácia. Žiaľ, štátni príslušníci Ukrajiny tvoria - popri občanoch Juhoslovenskej zväzovej republiky - najpočetnejšiu a najproblematickejšiu skupinu cudzincov na území Slovenskej republiky. Narastá počet ukrajinských občanov zaradených medzi nežiadúce osoby (v súčasnosti je ich zhruba 6 000), pričom sa zvyšuje aj páchanie úmyselných trestných činov (rok 1998 - 144 a rok 1999 - 246), ktoré sú latentné a profesionálne; medzi páchané trestné činy patria najmä krádeže motorových vozidiel a nezákonné obchodovanie s nimi. Ďalej spolu so slovenskými kriminálnymi štruktúrami - najmä v oblasti východného Slovenska - sa etablovalo páchanie organizovanej násilnej trestnej činnosti vrátane vydierania. V databáze kriminálnej polície Slovenskej republiky sú aj ukrajinskí občania, ktorí sú podozriví z obchodovania, pašovania alebo distribúcie omamných a psychotropných látok na území Slovenskej republiky; v neposlednom rade je to aj otázka nelegálnej zamestnanosti ukrajinských občanov v Slovenskej republike.

Pri prijímaní tohto rozhodnutia bola si vláda Slovenskej republiky vedomá aj určitého „administratívneho“ zásahu do prirodzených a legálnych hospodárskych a ľudských vzťahov medzi našimi dvoma krajinami a občanmi. Pokiaľ ide o vzájomný obchod, o ktorom bude podľa programu reč v inom paneli, tento má, žiaľ, od roku 1997 (i pri existencii bezvízových stykov) podľa našich údajov klesajúcu tendenciu (rok 1997 - 18,6 mld. Sk; rok 1998 - 15,4 mld. Sk; rok 1999 - 11,6 mld. Sk); sme toho názoru, že pre záujemcov o vzájomne výhodný obchod z oboch strán zavedenie vízového režimu nebude neprekonateľnou prekážkou; to sa týka aj cestovného ruchu. Vláda Slovenskej republiky v rámci vízového režimu bude - prostredníctvom úľav na poplatkoch za víza pre držiteľov preukazu zahraničného Slováka - zmierniť finančný dopad na návštevy príbuzných na Slovensku najmä ukrajinských občanov zo Zakarpatska; predpokladá sa, že pre držiteľa preukazu zahraničného Slováka sa poplatok za víza zníži až o 75% a jeho výška bude závisieť - v súlade so zásadou reciprocity - aj od výšky poplatkov ustanovených Ukrajinou za vystavenie víza pre občanov Slovenskej republiky; Ukrajina má totiž cca 15 rozdielnych kategórií viz a tým aj poplatkov - vrátane vyberania rýchlostného poplatku vo výške 100% vízového poplatku za jeho vybavenie do troch dní, - ktoré sú vyššie ako slovenské.

Je zjavné, že na zavedenie vízových vzťahov - na jednej i na druhej strane - sú a budú kontroverzné názory, ktoré v rozhodujúcej miere závisia

aj od intenzity vzťahov zainteresovaných osôb; avšak zavedenie vízového režimu - cieľavedome smerujúce aj k zamedzeniu nelegálnych aktivít rôzneho druhu, pre ktoré bezvízový režim vytvára predpolie - neumožňuje vytváranie osobitných výnimiek všeobecného rozsahu (napr. na určitú kategóriu osôb alebo na určitý územný rozsah), pretože by sa vízový režim minul svojmu účelu a vytváral podmienky na jeho obchádzanie; jedinou výnimkou budú diplomatické a služobné pasy, na ktoré sa nebude obojstranne vyžadovať udelenie víza. V ostatných prípadoch budú môcť občania Ukrajiny vstupovať na územie Slovenskej republiky len s platným vízumom Slovenskej republiky v platnom ukrajinskom pase a podľa pravidiel ustanovených právnym poriadkom Slovenskej republiky.

V tomto zmysle treba si byť aj transparentne a nedvojzmyselne vedomý toho, že nie je reálne prijatie osobitného režimu napríklad vyňatím skupiny krajanov z vízového režimu; krajan, ktorý sú držiteľmi preukazov zahraničného Slováka - okrem možných úľav na poplatkoch za vydanie viz - budú potrebovať rovnako ako ostatní ukrajinskí občania pri vstupe na územie Slovenskej republiky vízum. Otázky alternatívnych spôsobov a možnosti udeľovania viz Slovenskej republiky na zastupiteľských úradoch Slovenskej republiky v zahraničí a na hraničných priechodoch Slovenskej republiky budú v spolupráci s Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky doriešené v termíne do zavedenia vízovej povinnosti.

Vláda Slovenskej republiky má záujem aj na zabezpečovaní plynulého vybavovania vízovej agendy a preto - súčasne s rozhodnutím o zavedení vízových vzťahov k 28. júnu 2000 - rozhodla o zriadení **Generálneho konzulátu Slovenskej republiky v Užhorode (ulica Lokoty č. 4)**, ktorý bude - spolu s konzulárnym oddelením **Veľvyslanectva Slovenskej republiky v Kyjeve (ulica Jaroslavov val č. 34)** zabezpečovať vydávanie slovenských viz pre ukrajinských občanov. Na Generálnom konzuláte Slovenskej republiky v Užhorode bude konzulárnu agendu zabezpečovať šesť našich pracovníkov a Veľvyslanectvo Slovenskej republiky v Kyjeve bude rovnako personálne posilnené. Podľa našich odhadov by malo byť na obidvoch úradoch vydaných okolo 80.000 viz ročne. Pre úplnosť dodávame, že slovenskí občania si budú môcť požiadať o ukrajinské víza na **Veľvyslanectve Ukrajiny v Bratislave (ul. Radvanská č. 35)** a na **Konzuláte Ukrajiny v Prešove (Námestie Mieru č. 2)**.

Pred záverom mi ešte dovoľte informovať o zásadách, ktoré budú platné pre občanov Ukrajiny pre vstup na územie Slovenskej republiky a na pobyt na ňom; tieto môžu byť modifikované - ako už bolo vyššie indikované - na základe reciprocity, ak ukrajinská strana bude vyžadovať pri udeľovaní viz pre občanov Slovenskej republiky osobitné administratívne náležitosti. Tieto zásady sa nevzťahujú - ako už tiež bolo uvedené - na držiteľov platných

diplomatických a služobných Ukrajiny, pre ktoré sa nebudú vyžadovať víza.

Pravidlá vstupu cudzincov na územie Slovenskej republiky a pobyt na ňom upravuje zákon č. 73/1995 Z.z. o pobyte cudzincov na území Slovenskej republiky v znení zákona č. 69/2000 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 73/1995 Z.z. o pobyte cudzincov na území Slovenskej republiky v znení zákona č. 70/1997 Z.z. o zahraničných Slovákoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zásady pre vstup cudzinca na územie Slovenskej republiky a na pobyt na ňom:

1/ pobytom cudzinca na území SR sa rozumie jeho zdržiavanie sa na území SR na základe povolenia, ktoré môže byť vydané na krátkodobý pobyt (90 dní za polrok), dlhodobý pobyt (najdlhšie na 1 rok s možnosťou predĺženia) a trvalý pobyt.

2/ cudzinec sme vstúpiť na územie SR a zdržiavať sa na ňom len s platným cestovným dokladom opatreným vízum SR (§ 3 ods. 1), ktoré sa nevyžaduje pre držiteľov diplomatických a služobných pasov; na vízum nie je právny nárok a pri nejasnostiach môže konzul žiadať aj doplnujúce informácie, prípadne doklady.

3/ pri vstupe na územie SR alebo pri vycestovaní z územia SR do zahraničia smie cudzinec prekročiť štátnu hranicu SR len na hraničných priechodoch určených na medzinárodný cestovný styk (§ 3 ods. 2).

4/ cudzinec pri vstupe na územie SR je povinný na požiadanie preukázať zabezpečenie prostriedkov na vycestovanie do štátu, ktorého je držiteľom cestovného dokladu alebo v ktorom má bydlisko a na dobu pobytu na území SR určenú vízum (podľa § 1 ods. 1 vyhlášky č. 226/1996 Z.z. je to 15 USD na osobu a na deň, čo však - na základe reciprocity - môže byť modifikované podľa výšky poplatku vyžadovaného ukrajinskou stranou od našich občanov).

5/ krátkodobý pobyt sa môže povoliť najdlhšie na 90 dní v jednom polroku, pričom krátkodobý pobyt povolený na dobu kratšiu ako 90 dní môže na žiadosť cudzinca predĺžiť policajný útvar (§ 4 ods. 2); ak je krátkodobý pobyt cudzinca na území SR podmienený písomným pozvaním, pozývateľ je povinný uhradiť všetky náklady spojené s týmto pobytom (vrátane poistného) a s vycestovaním cudzinca z územia SR, ak ich neuhradí cudzinec úplne alebo čiastočne sám (§ 4 ods. 3).

6/ vízum na krátkodobý pobyt udeľuje na žiadosť cudzinca v zahraničí slovenská diplomatická misia alebo konzulárny úrad (platný ukrajinský pas, 1 fotografia, žiadosť o udelenie slovenského víza, správny poplatok, ktorý bude závisieť aj od výšky poplatku Ukrajiny - u nás 800.- Sk a

Ukrajina 100.- USD) a na území SR policajný útvar (§ 5 ods. 1); o žiadosti cudzinca o udelenie víza na krátkodobý pobyt rozhodne príslušný orgán do 30 dní odo dňa podania žiadosti (§ 5 ods. 4); v našej praxi sa však rozhodnutie vydáva v priebehu 1 - 3 dní.

7/ dlhodobý pobyt možno povoliť na dobu potrebnú na dosiahnutie jeho účelu (vždy len na jeden účel), najdlhšie však na dobu jedného roka; žiadosť o predĺženie sa podáva najneskôr 14 dní pred uplynutím tejto doby a rozhoduje o nej policajný útvar najneskôr tri dni pred skončením doby povoleného dlhodobého pobytu (§ 6 ods. 2).

8/ cudzinec je oprávnený zdržiavať sa trvalo na území SR na základe povolenia na trvalý pobyt - zlúčenie rodiny a odôvodnené zahraničnopolitické záujmy (§7); žiadosť o vydanie povolenia na dlhodobý pobyt alebo trvalý pobyt na území SR podáva cudzinec v zahraničí na slovenskej diplomatickej misii alebo na konzulárnom úrade (§8 ods. 1) s predložením náležitých dokladov (§ 8 ods. 3).

9/ policajný útvar zakáže pobytu cudzinca na území SR, ak (§ 12):

- sa v zahraničí alebo na území SR dopustil konania, ktoré je podľa zákonov SR úmyselným trestným činom
- nedodržiaval podmienky vyžadované pre vstup na územie SR (platné vízum, hraničný priechod a prostriedky na pobyt a vycestovanie)
- zdržiava sa na území SR bez platného cestovného dokladu
- uplynula doba na povolený pobyt
- neoprávnené podniká alebo vykonáva zárobkovú činnosť
- porušil predpisy o omamných a psychotropných látkach
- je to nevyhnutné pre bezpečnosť štátu, udržanie verejného poriadku, ochranu života alebo zdravia alebo pre ochranu práv a slobôd iných a na vymedzených územiach aj v záujme ochrany prírody
- povolenie na pobyt získal uvedením nepravdivých alebo neúplných údajov

- cudzinec, ktorému bol zakázaný pobyt na území SR, je povinný vycestovať z územia SR v lehote určenej policajným útvarom, najneskôr však do 30 dní od vydania rozhodnutia

10/ policajný útvar vyhostí cudzinca z územia SR (§ 14):

- ktorý neoprávnené vstúpi na územie SR
- ktorý sa neoprávnené zdržiava na území SR
- ktorému bolo zrušené oprávnenie na dlhodobý alebo trvalý pobyt na území SR

- ak mu bol zakázaný pobyt na území SR podľa tohto zákona a v určenej lehote dobrovoľne nevycestoval do zahraničia.

Na záver treba zdôrazniť, že Slovenská republika mieni - aj napriek

zavedeniu vizových vzťahov - pokračovať v rozvoji dobrých a korektných susedských vzťahov s Ukrajinou, ktorá je dôležitým prvkom bezpečnostnej a ekonomickej architektúry Európy; bude naďalej podporovať úsilie Ukrajiny o postupné začleňovanie sa do skupiny demokratických a trhovo orientovaných európskych štátov vrátane regionálnych a subregionálnych organizácií, najmä CEFTA. Ťažiskom spolupráce by mala byť najmä ekonomická oblasť s cieľom vytvárať priaznivé podmienky na rozvoj vzájomne výhodnej hospodárskej spolupráce v záujme zastavenia poklesu objemu vzájomného obchodu.

I. VARSHO

The implementation of visa regime is justified by demands of future membership in EU that is one of the main political and economic priorities of the Slovak Republic. The main issues of visa regulations are considered.

II. II.

ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ ТА МОЖЛИВИЙ ВПЛИВ НА НЬОГО ВІЗОВОГО РЕЖИМУ

Отто Ковчар

Погляд з України

Одним з найближчих і перших сусідів Словаччини по "європейському" дому є Україна.

Маючи значний потенціал, Україна на сьогоднішній день є однією з найбільших держав Європи, яка по площі майже рівна Франції з населенням близько 50 млн. жителів.

Оздоровлення та постійний ріст економічного потенціалу являються необхідною умовою для розвитку громадянського суспільства, в тому числі і в Україні. Наша держава приступила до нового етапу перетворень, який повинен забезпечити економічний ріст і створити основу для вирішення основних питань подальшого розвитку.

Наслідки президентських виборів в Україні, а також недавню проведений референдум підтвердили готовність українського суспільства до радикальних змін та перетворень, тобто засвідчили, що народ України остаточно обрав шляхом свого розвитку ринкову економіку.

Після виборів Президента України був призначений новий Уряд, відбулися зміни у Верховній Раді, створена парламентська більшість. Це дозволяє сподіватися, що в цей складний час буде досягнуто політичний консенсус всіх гілок влади та запроваджена солідарна відповідальність Уряду та Парламенту України. Зазначене буде однією з основних передумов прискореного та кардинального реформування економіки України, запровадження цивілізованих правил гри та світових стандартів у здійсненні реформ в Україні.

Л.Д.Кучмою запропоновано стратегію соціального та економічного розвитку на 2000-2004 роки "Україна: поступ у XXI століття", яка обґрунтовує невідкладні завдання, визначає шляхи виведення української економіки на траєкторію сталого розвитку,

передбачає тісне поєднання політики структурних змін та економічного зростання з активною та сильною соціальною політикою держави.

6 квітня 2000 року Верховною Радою України схвалено Програму діяльності Кабінету Міністрів України, в якій визначені стратегічні цілі та пріоритетні завдання Уряду у відповідних сферах діяльності і при цьому метою Програми є подальший розвиток людського потенціалу, зниження рівня бідності та примноження багатства нації, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, інтеграція України до Європейського Союзу.

В програмі передбачено нові підходи до розв'язання нагальних економічних проблем, які базуються на розширенні економічних свобод громадян і суб'єктів підприємницької діяльності та економічній самостійності регіонів.

Підсумки перших трьох місяців 2000 року свідчать про посилення позитивної динаміки розвитку національної економіки.

Уперше за роки незалежності України отримано приріст обсягу валового внутрішнього продукту на 5,6 %, збережено позитивні тенденції у виробництві промислової продукції, обсяги якої зросли порівняно з відповідним періодом минулого року на 9,7 %. Найбільший приріст обсягів виробництва досягнуто на підприємствах, які працюють на внутрішній ринок і випускають продукцію кінцевого споживання (у легкій промисловості – 31,8 %, харчовій – 30,8 %, деревообробній та целюлозно-паперовій промисловості – 33,8 %). Випуск товарів широкого вжитку збільшився на 27,3 %, завдяки чому зріс товарообіг за всіма напрямками реалізації (на 9,2 %). Вперше після багаторічного спаду спостерігалось зростання виробництва у машинобудуванні та металообробці, яке становило 6,9 %.

Зростання виробництва вплинуло на збільшення доходів населення, бюджетних надходжень та прибутку підприємств.

Обсяги інвестицій в основний капітал зросли на 26,2 %. Витрати на придбання машин та устаткування збільшилися майже у 1,5 рази, а їх частка в обсязі капітальних вкладень – з 37 до 42 %.

Збільшилися обсяги кредитування економіки комерційними банками, чому сприяло зменшення ставки рефінансування Національного банку та норм обов'язкового резервування. Обсяги кредитування зросли на 17,5 %.

Виходячи з економічної ситуації, що склалася в країні, вперше

за останні роки розроблено бездефіцитний бюджет, який прийнятий Верховною Радою України 17 березня поточного року. Якій його переваги порівняно з бюджетом минулого 1999 року? Він є більш прозорим і передбачає включення коштів Фонду соціального страхування до бюджету, а також практично усіх, крім Пенсійного фонду, позабюджетних державних фінансових ресурсів, закріплює початок реформування міжбюджетних відносин, забезпечує погашення у 2000 році заборгованості з пенсій.

Серед позитивних результатів слід відмітити, що вперше за останні роки протягом трьох місяців Державний бюджет виконується з перевищенням доходів над видатками. Поточний профіцит Державного бюджету за перший квартал 2000 року склав 430,1 млн. гривень.

На даний час урядом та парламентом розглядається низка законодавчих і нормативних актів, які спрямовані на проведення структурних реформ, прозору і прискорену приватизацію, створення рівних умов для усіх учасників ведення бізнесу в Україні.

Здійснений у лютому п.р. перехід до політики плаваючого обмінного курсу гривні став логічним продовженням послідовної політики лібералізації валютного ринку. Девальвація гривні у січні склала 4,9 %, у лютому – 0,4 в%, а у березні відбулась ревальвація гривні, що дорівнювала 1,3 %. Загалом за I квартал номінальна девальвація гривні щодо долара США становила 4,1 %.

Позитивний вплив на динаміку обмінного курсу гривні мали:

- зміни умов функціонування міжбанківського валютного ринку, спрямовані на обмеження спекулятивних операцій уповноважених банків;
- збільшення пропозиції іноземної валюти на валютному ринку внаслідок зростання обсягу експорту;
- скасування пільг експортерів щодо обов'язкового продажу валютної виручки.

Протягом першого кварталу Національний банк України фактично уникнув зменшення валютних резервів. Станом на 31 березня 2000 року вони склали 1,07 млрд. доларів США (станом на 31 грудня 1999 року – 1,09 млрд. доларів США).

Виважена грошово-кредитна політика Національного банку України сприяла стримуванню інфляції та збільшенню потенційних можливостей банків до кредитування. При зростанні з початку року грошової маси на 5 % поліпшилась її структура:

- питома вага готівки у загальному її обсязі зменшилась з 43,4 відсотка на початок року до 39,1 % (станом на 1 квітня 2000 року);

- відбулось зростання питомої ваги коштів та депозитів, залучених комерційними банками, у тому числі за рахунок зростання строкових депозитів фізичних осіб.

Невід'ємною частиною проголошеного курсу реформ є всебічна підтримка розвитку підприємництва, у тому числі малого і середнього бізнесу, одного з найважливіших діючих факторів економічного розвитку суспільства, яке спирається на ринкові методи господарювання.

У сфері малого підприємництва в цей час працює близько 2 млн. чоловік, функціонує понад 164 тис. малих підприємств зі 1150 тисячами працюючих на них та 970 тисяч індивідуальних підприємців без створення юридичної особи. Їх кількість постійно зростає.

Для стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні протягом 1999 року було прийнято ряд рішень Президента України та Уряду, що дозволило значно скоротити термін реєстрації підприємств та скоротити кількість державних органів, які підприємцю доводилося відвідувати; зменшити кількість перевірок, здійснених податковими органами, збільшити при цьому нарахування до бюджетів.

За даними Державної податкової адміністрації України станом на 1 січня 2000 року на оподаткування за спрощеною системою перейшло понад 28 тис. юридичних осіб та більше 84 тис. громадян – суб'єктів підприємницької діяльності, кількість яких подвоїлась за друге півріччя минулого року.

Реалізація зовнішньої політики України будується на прагненні до утвердження нашої держави в ролі важливого чинника багатовекторної системи міжнародних відносин, активного учасника розбудови загальної системи безпеки не тільки на Європейському континенті, а й в усьому світі.

Україна, яка є невід'ємною частиною європейського співтовариства, зацікавлена в максимально повному залученні до реалізації планів подальшої розбудови загальноєвропейського дому. Будучи глибоко переконаною у важливості такого міжнародного співробітництва Україна послідовно і наполегливо проводить курс на інтеграцію до європейських і транatlантичних структур.

Стратегічна зовнішньополітична лінія нашої держави полягає саме у інтеграції до Європейського Союзу, поглибленні співробітництва з Європейським Союзом, НАТО, та іншими європейськими організаціями. Особливого значення також набуває налагодження відносин з такими міжнародними організаціями та угрупованнями як Європейський банк реконструкції та розвитку, Рада Європи, Центральноевропейська ініціатива тощо.

Україні потрібна міжнародна підтримка і допомога. Ми не чекаємо від країн, з якими Україна розвиває свої економічні відносини, якихось односторонніх поступок чи жертв, йдеться про взаємовигідне співробітництво і реальні передумови для такої роботи вже створені.

Яскравим підтвердженням цього є й показники зовнішньої торгівлі та їх гео економічна структура. В цілому по Україні зовнішньоторговельний оборот товарів у січні-лютому становив 4,3 млрд. доларів США і збільшився порівняно з відповідним періодом минулого року на 21,2 %, у тому числі експорт – 1,9 млрд. доларів США (на 25,1 %), імпорт – 2,4 млрд. доларів США (22,2 %). Збільшився експорт продукції харчової промисловості (19,4 %), мінеральних продуктів (40,8 %), продукції хімічної та нафтохімічної промисловості (47,8 %), виробів з пластмаси та каучуку (19,7 %), чорних металів (в 1,5 рази), алюмінію (в 1,6 рази) машин та устаткування (15,4 %).

Протягом 1994-1997рр. двостороння торгівля з Словаччиною розвивалась динамічно – обсяги торгівлі товарами та послугами за цей період зросли в 2,6 рази. Але, починаючи з 1998р., ця тенденція змінилась і двосторонній товарообіг почав зменшуватись. На жаль, ця негативна тенденція зберігається як в 1999, так і в 2000 роках.

Що стосується сьогодняшнього регіонального рівня, то за даними обласного управління статистики загальний обсяг зовнішньоекономічного обороту Закарпатської області, включаючи торгівлю послугами за I квартал 2000 року становить 74,7 млн. дол. США, тобто його ріст в порівнянні з відповідним періодом 1999 року склав 13,9 %, або 9,1 млн. дол. США. В загальному обсязі зовнішньоекономічного обороту області торгівля займала – 96,3 %, послуги – 3,7 %.

Сальдо зовнішньоторговельного балансу як і 1999 році продовжує залишатись позитивним, обсяги експорту товарів з

області в 1 кварталі цього року перевищували обсяги імпорту товарів на 0,8 млн. дол. США.

Загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту по області за 1 квартал 2000 року склав 71,9 млн. дол. США, або зріс в порівнянні з 1 кварталом 1999 року на 14,1 %, при рості обсягів експорту товарів за цей період на 3,8 %, а відповідно імпорту – на 26,5 %.

Зовнішньоторговельні операції з товарами здійснювалися в 1 кварталі поточного року з партнерами 48 країн світу проти 51 країни у 1 кварталі минулого року. В той же час негативне сальдо зовнішньоторговельного обороту в 1 кварталі 2000 року було з 31 країною-партнером закарпатських суб'єктів господарської діяльності.

Географія експорту та імпорту товарів в поточному році зазнала значних змін. Найбільші обсяги товарної продукції, як і попередні періоди, експортуються в Німеччину – 27,3 % в загальному обсязі експорту області, Австрію – 23,9 %, Угорщину – 16,5 %. Основними імпортерами товарів в область залишаються Німеччина, Австрія, Угорщина, Італія.

Найбільш високими темпами зростали обсяги зовнішньоторговельного обороту по Мукачівському, Ужгородському, Міжгірському та Хустському районах, а також м.Мукачеву. Левова частка зовнішньої торгівлі здійснюється суб'єктами ЗЕД м.Мукачева – 40,6 %, м.Ужгорода – 24,2 %, Ужгородського та Виноградівського районів відповідно 9,8 % та 7,6 %. Слід відмітити, що виробляли та експортували продукцію в цьому періоді здебільшого підприємства тих районів, де сформований вищий технічний рівень промислових підприємств. це – міста Мукачево та Ужгород, а також Виноградівський район. Найбільші обсяги імпорту товарів також припадають на ці міста і райони області.

Зовнішньоторговельний оборот послугами в області за 1 квартал 2000 року склав 2795,5 тис. дол. США, тобто його приріст в порівнянні з відповідним періодом минулого року становив 8,4 %, або 217,3 тис. дол. США. Збільшився в поточному році як експорт послуг (4,2 %), так іх імпорт (19,9 %). По структурі послуг необхідно відмітити, що зросли обсяги експорту та імпорту транспортних послуг, різних ділових послуг, проте, майже на половину скоротилися туристичні послуги.

Найбільші обсяги наданих та замовлених послуг припадають на Угорщину, Італію Австрію, Словаччину, Росію, Чехію.

В області станом на 01.04.2000 року зареєстровано іноземних інвестицій на загальну суму 144,3 млн.дол.США. Із них: 341 спільних підприємств та 73 підприємства із 100% іноземним капіталом на загальну суму інвестицій 118,8 млн.дол.США, а також на основі 29 інвестиційних угод на загальну суму інвестицій 25,5 млн.дол.США.

В розрізі галузей економіки найбільша частка фактично вкладених іноземних інвестицій припадає на:

- промисловість – 70%, в т. ч. електроенергетику – 24,0 %;
- легку промисловість – 19,8 %;
- лісову та деревообробну промисловість – 17,9 %;
- торгівлю та громадське харчування – 6,5 %.

Кількість та обсяги зареєстрованих інвестицій по роках характеризує таблиця:

Роки	Кількість господарюючих суб'єктів(од.)	Обсяг іноземних інвестицій(млн.дол.США)
1992	82	16,8
1993	73	1,5
1994	71	32,1
1995	70	14,2
1996	29	11,8
1997	42	7,6
1998	32	46,1
1999	31	10,6
1 квартал 2000	13	3,6

Іноземні інвестори здійснили інвестиції станом на 01.04.2000 року у вигляді:

- обладнання та матеріальних цінностей на суму 128,9 млн. дол. США (89,3% до загального обсягу інвестицій),
- конвертованої валюти на суму 13,8 млн. дол. США (9,6%),
- інше на суму 1,6 млн. дол. США (1,1%).

Переважає більшість іноземних інвестицій припадає на Ужгород (50,1% від загального обсягу інвестицій по області), Мукачево (20,6%), Ужгородський р-н (8,9%), Рахівський р-н (5,8%), В.Березнянський р-н (6,0%), Іршавський р-н (3,8%).

Іноземні інвестиції вкладені в економіку області в розрізі країн інвесторів розподіляються слідуючим чином:

- Угорщина - 32,3 млн.дол.США (22,4% від загальної суми зареєстрованих іноземних інвестицій по області),

- США – 20,0 млн. дол. США (13,9%),
- Словаччина – 16,3 млн. дол. США (11,3 %),
- Австрія – 12,0 млн. дол. США (8,3%),
- Німеччина – 10,2 млн. дол. США (7,1%),
- Чехія – 3,3 млн. дол. США (2,3%),
- Російська Федерація – 2,5 млн. дол. США (1,7%).

Найбільші обсяги зареєстрованих інвестицій із країн, які межують із Закарпатською областю, припадають на Угорщину та Словаччину.

З участю словацького капіталу станом на 01.04.2000 р. зареєстровано 82 суб'єктів, іноземні інвестиції яких становлять 15,3 млн. дол. США та на основі 7 інвестиційних угод 1,0 млн. дол. США, або по кількості 20,1 %, по сумі 11,3 % від загальних показників по області.

Надходження інвестиційних ресурсів в економіку області дає можливість відновлювати та розширювати виробництво, створювати нові, конкурентоспроможні види продукції, забезпечувати населення області товарами народного споживання. Крім того, частково вирішується проблема зайнятості населення.

Словаччина є традиційним партнером Закарпатської області у зовнішньоекономічній діяльності. Зовнішньоторговельні зв'язки Закарпаття з Словаччиною беруть початок з 1974 року, коли у 12 райспоживспілках області розпочалась співпраця з словацькою споживчою кооперацією «Єднота». За час цієї співпраці було створено одне з перших спільних підприємств Закарпатської області – СП «Інтергалько», що у м. Мукачеве. В той період експортувались в Словаччину культурові, господарні, предмети домашнього вжитку, керамічні вироби, сувеніри, хрін, повідло домашнє без цукру. Завозились із Словаччини в Закарпаття продовольчі товари, килимові вироби, тканини, фарби, дитяче взуття, кухонні меблі. Переважна частина підприємств зі словацьким капіталом зареєстрована в містах Ужгород (40) та Мукачеве (6).

Географія походження словацьких інвестицій досить широка: це – міста Міхаловці, Кошице, Вранов, Братислава, Требішов, Мартін, Прешов, Трнава.

Метою діяльності таких словацьких фірм як «Цебо», «Став-Грон», «Євро-Комп», «Темпо», «Гелко» є пошив взуття, виконання підрядних робіт в галузі капітальних вкладень для промислового, громадського, житлового будівництва, інженерних споруд, а також виробництво, монтаж та сервісне

обслуговування обчислювальної техніки.

Найбільші словацькі інвестиції вкладені в СП «Захисник» – 351,5 тис. дол. США, СП «Букас ЛТД» – 330,0 тис. дол. США.

Крім створених спільних підприємств зовнішньоекономічну діяльність з словацькими партнерами проводять цілий ряд державних та комерційних підприємств та організацій області. Така діяльність проводиться на підставі одноразових валютних та бартерних контрактів. Серед цих підприємств є АТ «Софора», Закарпатський арматурний завод, Хустський лісокомбінат та інші лісокомбінати області, ТОВ «Елін», МП «Смог» і ін.

З врахуванням наявності в області спільних підприємств та розміру вкладених в економіку області інвестицій формуються структура експорту та імпорту між Україною та Словаччиною й на регіональному рівні.

За 1999 рік загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту Закарпатської області із Словаччиною склав суму 15,6 млн. дол. США, або зменшився в порівнянні з минулим роком на 28,8 %, що в сумі становить 6,3 млн. дол. США. Зменшення відбулося як за рахунок зниження обсягів експорту товарів – на 4,3 % (в сумі на 0,5 млн. дол. США), так і обсягів імпорту товарів – на 52,9 %, або в сумі на 5,9 млн. дол. США. Питома вага Словаччини в загальному обсязі зовнішньоторговельного обороту знизилася з 7,3 % за 1998 року до 5,2 % – за 1999 рік. Сальдо зовнішньої торгівлі із Словаччиною за минулий рік було позитивне.

В структурі експорту товарів в минулому році основними були лісоматеріали – 4,7 млн. дол. США, або 45,2 % в загальному обсязі експорту в Словаччину, чорні метали та вироби з них – 2,4 млн. дол. США, або 24,8 %, сіль – 0,5 млн. дол. США, або 4,9 %, обладнання та механічні пристрої, електроприлади – 0,3 млн. дол. США, або 2,9 %. Імпортувались із Словаччини одяг текстильний та інші готові вироби – на 44,1 %, шкірсировина – на 5,2 %, папір та картон – на 5,0 %, пластмаси та вироби з них – 4,0 %.

В I кварталі 2000 року зберігається тенденція зниження обсягів зовнішньої торгівлі. Загальний обсяг зараз її склав 2,4 млн. дол. США і зменшився в порівнянні з відповідним періодом минулого року на 5,5 %. Питома вага Словаччини в загальному обсязі зовнішньоторговельного обороту області скоротилася з 4,0 % в I кварталі 1999 року до 3,3 % в I кварталі 2000 року.

Серед країн, які межують із Закарпатською областю, по

обсягах зовнішньоторговельного обороту Словаччина посідає друге місце після Угорщини. Її частка в загальному обсязі обороту цих країн у І кварталі цього року склала 13,6 % (при 22,7 % в І кварталі 1999 року).

Обсяг експорту товарів в Словаччину в цьому році зменшився в порівнянні з І кварталом 1999 року на 12,6 % при збільшенні обсягів імпорту товарів на 22,8 %. Слід відмітити, що сальдо зовнішньоторговельного балансу є позитивним (+ 1,1 млн. дол. США) і майже у два рази перевищує обсяги імпорту з цієї країни.

Словаччина є однією з країн, яка крім торгівлі товарами, надавала послуги закарпатським партнерам, а також користувалась послугами наших фірм.

За 1999 рік скоротився і обсяг зовнішньоторговельних послуг із Словаччиною. За минулий рік загальний його обсяг склав суму 2,3 млн. дол. США, або зменшився, порівнюючи з відповідним періодом минулого року, на 14,3 %, що в сумі становить 0,4 млн. дол. США. Знизилися як обсяги експорту послуг (на 4,4 %), так і обсяги імпорту послуг (на 19,0 %).

З врахуванням економічної ситуації, що склалася в області, значна кількість виробничих потужностей машинобудування, приладобудування, лісопереробних галузей та інших використовується не в повній мірі. Створення на їх базі спільних підприємств дало б можливість виготовляти конкурентоздатні вироби для реалізації їх на території Словаччини і України. Аналогічні підприємства було б доцільно створити при кар'єрах по переробці мармуру.

Є зацікавленість підприємств легкої промисловості у спільній праці, в тому числі при умові поставки давальницької сировини, та прямої виробничої кооперації.

Спеціальний режим інвестування в Закарпатській області, визначений Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області» і запроваджений з метою забезпечення соціально-економічного розвитку регіону, створює відповідні умови для широкого залучення інвестицій в економіку області.

Відповідно до цього режиму суб'єктам підприємницької діяльності, що реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних видах економічної діяльності, передбачається надання пільг стосовно оподаткування ввізним митом та податками на додану вартість, оподаткування прибутку підприємств, сплати збору до Державного інноваційного фонду.

На території області функціонує 6 пунктів пропуску через українсько-словацький державний кордон, в т. ч.: міжнародних автомобільних – 2, міжнародних залізничних – 2, міжнародних повітряних – 1, міждержавних залізничних – 1.

Тому прикордонне співробітництво Закарпаття як із східними регіонами (краями) так і зі всією Словаччиною – один з пріоритетних напрямів регіональної транскордонної співпраці.

Динаміка розвитку прикордонного співробітництва знаходить підтвердження і у активній роботі Міжурядової українсько-словацької Комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва. Міжурядова українсько-словацька Комісія з питань торгово-економічного та науково-технічного співробітництва створена відповідно до Угоди між Урядом України та Урядом СР про торгово-економічне та науково-технічне співробітництво, яка була підписана 26.08.93р.

Всього відбулось сім спільних засідань Комісії. Останнє – 3-5 червня 1999р. у м.Києві. Українську частину Комісії очолював Перший заступник Міністра промполітики України С.Г.Грищенко, Словацьку частину Комісії очолював Державний Секретар Міністерства економіки Словацької Республіки Петер БРНЬО.

Під час перебування в м.Києві Голова Словацької частини Комісії мав окрему зустріч та переговори з Міністром ЗЕЗ і торгівлі А.І.Гончаруком, в ході яких було обговорено стан та перспективи розвитку українсько-словацьких торговельно-економічних відносин.

В ході засідання Комісії сторони поінформували одна одну про стан: економіки двох країн; двостороннього торговельно-економічного співробітництва; виконання рішень шостого спільного засідання Комісії (25-27 листопада 1997р., м.Пряшев, Словаччина) та проаналізували стан двосторонньої договірно-правової бази.

Під час роботи Комісії робочими групами експертів в рамках Комісії було розглянуто на експертному рівні питання двостороннього співробітництва в наступних напрямках:

- Співробітництво в галузі лібералізації торгівлі, в т.ч. стандартизація;
- співробітництво в галузі енергетики;
- співробітництво в сфері науки та технологій;
- співробітництво в митних питаннях, міжрегіональне співробітництво, співробітництво в сфері транспорту;

- співробітництво в сфері туризму;
- співробітництво в сфері агропромислового комплексу;
- співробітництво в сфері зв'язку;
- співробітництво в сфері будівництва.

Найближчим часом згідно з домовленостями між Українською та Словацькою сторонами планується проведення чергових спільних переговорів щодо узгодження проекту Угоди між КМУ та Урядом Словаччини про транскордонне співробітництво.

Закарпатська область бере активну і безпосередню участь в її роботі, однак, слід відмітити, що введення візового режиму значно ускладнить не тільки двосторонні контакти та виконання намічених для вирішення питань на державному рівні, але це в повній мірі буде стосуватись і транскордонного співробітництва, тобто регіонального рівня двостороннього співробітництва у всіх сферах.

В рамках економічного співробітництва введення візового режиму значно ускладнить і без того не прості двосторонні торговельно-економічні відносини, які в останній час скорочуються з різних об'єктивних і суб'єктивних причин, а даний захід стане ще одним фактором, який негативно буде впливати на цей процес.

Одним з шляхів вирішення такого стану могла б бути ініціатива прикордонних регіонів України та Словаччини – членів Карпатського Єврорегіону по розробці і поданню до відповідних державних інститутів країн-учасниць асоціації "Карпатський Єврорегіон" проекту Міждержавної Угоди про режим державного кордону в рамках Карпатського Єврорегіону між країнами учасницями і як перший крок – двосторонньої Угоди між Україною та Словацькою Республікою про режим державного кордону.

О. КОУСНАР

State of Ukrainian foreign trade and bilateral trade relations with Slovakia (including those at the regional level) are analysed. There is steady tendency to reduction of bilateral commodity circulation and introduction of visa regime will inevitably complicate economic relations. The author proposes working out the project of bilateral Agreement on State Border Regime between Ukraine and Slovak Republic as the first step in solving the important problem of economic co-operation.

Борис Дяченко

Досвід України

У сфері регіональної політики має перебувати і зовнішньоекономічна діяльність, бо багато її форм, такі як прикордонна та прибережна торгівля, іноземний туризм, вільні (спеціальні) економічні зони, мають регіональний характер, а інші тісно пов'язані з рівнем розвитку інфраструктури, господарської культури та ділового сервісу регіону.

Інтегральну характеристику регіону на національному, міждержавному, континентальному рівнях дає соціально-економічний потенціал. Його основу становить економічний потенціал, що характеризується величиною національного багатства, сукупного та кінцевого продукту, прибутку, вартості основних фондів, абсолютними розмірами виробництва життєво важливих видів продуктів. Він визначає загальні можливості країни або регіону, їхню економічну спроможність.

Незалежно від конкретного регіону, до складу соціально-економічного потенціалу входять природно-ресурсний, демографічний, науково-технічний, виробничий, науковий, рекреаційний, інформаційний, соціальний та культурний потенціали. Структура СЕП (соціально-економічного потенціалу) пов'язана з особливостями місця та ролі регіону в територіальному поділі праці.

Для регіональної економіки характерні такі засади функціонування:

- комплексність екологічного, економічного та соціального розвитку;
- єдність процесів природокористування та охорони навколишнього середовища;
- відповідність системи розселення демографічній ситуації та розміщенню виробництва;
- цілісність системи інфраструктури та ін.

Карпатський економічний район України виділяється завдяки особливому розташуванню та унікальними природними

ресурсами – земельними, запасами самородної сірки, калійної та кухонної солі, вугілля, нафти, газу, різноманітними джерелами цінних мінеральних вод, що мають лікувально-профілактичне значення. Розвиток промисловості, зорієнтованої на використання місцевої сировини, при відсутності належного рівня проведення природоохоронних заходів, викликав значне забруднення навколишнього середовища, особливо в Івано-Франківській та Львівській областях. Це обумовлює суттєві проблеми раціонального природокористування. Сільське господарство могло б спеціалізуватися на виробництві екологічно чистої продукції для постачання населення, що проживає в зоні ЧАЕС, найбільш забруднених внаслідок аварії регіонів та промислово забруднених районах. Пріоритетами розвитку виробничого комплексу Карпатського регіону України повинні стати [1]:

- формування у Карпатах високорозвиненого рекреаційно-туристичного та оздоровчо-лікувального комплексів державного і міжнародного значення;
- структурна перебудова промислового комплексу шляхом підвищення питомої ваги сільськогосподарського і автомобільного машинобудування, електронного та електротехнічного виробництва з використанням сучасних технологій;
- реконструкція виробництв у хімічній промисловості, а в Закарпатській області в лісохімічній галузі, впровадження нових технологій, орієнтованих на випуск кінцевої продукції;
- впровадження нових технологій глибокого буріння та комплексної глибокої переробки корисних копалин з метою екологізації та підвищення ефективності паливно-енергетичного комплексу; розширення пошукових і розвідувальних робіт;
- подальший розвиток та інтенсифікація лісового господарства, лісопромислового комплексу, легкої і харчової промисловості;
- розвиток овочівництва, садівництва, виноградарства, м'ясо-молочного скотарства та вівчарства;
- активний розвиток прикордонної торгівлі та прикордонного співробітництва;
- створення системи протипаводкових споруд на малих річках, розширення площ природоохоронних територій;
- відновлення та розвиток художніх промислів і народних ремесел;
- забезпечення зайнятості населення та підвищення рівня

соціального захисту жителів гірських населених пунктів;

- здійснення необхідних природоохоронних заходів з метою зниження рівня техногенної безпеки.

Маючи значний потенціал, Україна на сьогоднішній день є однією з найбільших держав Європи, по площі майже рівна Франції з населенням близько 50 млн. жителів. Про те, що наша держава та більшість її регіонів відстає від світового економічного прогресу, свідчить, зокрема, той факт, що частка експорту у загальному обсязі виробництва України ще до проголошення її незалежності не перевищувала 4-5 %, в той час як середньосвітовий показник дорівнював 17 %. У 90-і роки відбулося подальше зменшення експорту як у фізичному, так і у відсотковому відношенні, а в його товарній структурі лівова частка припадала на сировину, матеріали, товари народного споживання.

У 2000 році в українській економіці тривають позитивні тенденції, що зумовлюють сталі темпи економічного зростання. Зокрема, у січні – квітні 2000 р. зберігається позитивна динаміка зростання ВВП. Реальний валовий продукт за цей час порівняно з аналогічним періодом минулого року становив 105,5 %. Номінальний ВВП за орієнтовною оцінкою становив за січень-квітень 45166 млн. грн., за квітень – 12435 млн. грн. Його зростання зумовлене приростом валової доданої вартості у галузях, що виробляють товари та надають послуги (відповідно на 7,8 % та 2,5 %) [1].

Зовнішньоторговельний оборот України товарами та послугами за перший квартал 2000 року збільшився проти відповідного періоду попереднього року на 20,2 % і становив 7,9 млрд. доларів США. При цьому обсяги експорту зросли на 17,8 %, імпорту – на 22,7 % і становили відповідно 3,9 млрд. та 4 млрд. доларів. Зовнішньоторговельні операції з товарами у першому кварталі 2000 року Україна здійснювала з партнерами із 154 країн світу. У першому кварталі цього року в економіку України іноземними інвесторами вкладено 178,3 млн. доларів США прямих інвестицій, що на 70,1 % більше, ніж за відповідний період 1999 року, у тому числі з країн СНД та Балтії надійшло 2,5 млн. дол. (1,4 % до загального обсягу). Прямі іноземні інвестиції в Україну надійшли із 108 країн світу, а їхній загальний обсяг на 1 квітня цього року становив 3374,9 млн. дол. США [2, с.3].

За чотири місяці цього року обсяги виробленої продукції зросли порівняно з відповідним періодом минулого року у

промисловості 23 регіонів, тоді як у січні - квітні 1999 року таких регіонів було 11. Найбільший приріст промислового виробництва одержано в Закарпатській області, який склав 39,5%.

Слід відмітити про окремі особливості розміщення продуктивних сил регіону Карпат України і Закарпатської області зокрема. Щодо земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, найменша забезпеченість у розрахунку на одного жителя стосується передусім ріллі. Так, на одного жителя Закарпаття припадає 0,15 га, регіону Карпат – 0,27 га, а України – 0,65 га ріллі. В той же час лісопокрита площі на одного жителя Закарпаття припадає 0,56 га, Карпатського регіону – 0,36 га, а в Україні – 0,2.

В сільськогосподарському виробництві регіону Карпат України і особливо Закарпатської області внаслідок малоземелля найкритичнішою галуззю є зернове господарство. Проте воно вирішується за рахунок держави, бо на території її зосереджено понад 40% світових чорноземів і при запровадженні передових агротехнічних технологій Україна спроможна збільшити виробництво зернових у 4-5 разів проти досягнутих результатів у найвроджайні роки, коли збір їх сягав більше 51 млн. тонн, або майже тону на одного жителя.

На річках Закарпатської області зосереджена майже четверта частина гідроенергетичного потенціалу України.

Через територію Закарпатської області та інших областей Українських Карпат пролягає міжнародний транспортний коридор №5 за маршрутом Лісабон – Триєст – Любляна – Будапешт – Київ – Волгоград, який сполучає західно- і східноєвропейські автодорожні, залізничні та річкові національні мережі з метою міжконтинентальних транзитних вантажних перевезень Європа – Азія.

Поступова інтеграція із Заходом виступає важливим завданням не тільки для Центральноєвропейських країн, але і для України. Це стратегічна зовнішньополітична лінія нашої держави, яка полягає саме в інтеграції до ЄС, поглибленні економічного співробітництва з ЄС, НАТО та іншими європейськими організаціями. У контексті цієї стратегії важлива роль відводиться міждержавним економічним відносинам з Центральноєвропейськими країнами і, зокрема, Словаччиною. Введення візового режиму Урядом Словаччини, з якою з регіонів України безпосе-

редньо межує Закарпатська область, може негативно вплинути на:

- розширення масштабів міждержавного і міжнародного туризму, використання рекреаційних можливостей прикордонних територій України і Словаччини;

- пасажиропотоки на автобусному і залізничному транспорті.

У контексті даної проблеми відмітимо, що рекреація і туризм – вигідний бізнес для багатьох країн Європи (Іспанія, Італія, Швейцарія, Австрія, Німеччина та ін.). Проте введення візового режиму Словаччиною не сприятиме розгортанню цього виду бізнесу. Більше того, може виникнути ситуація про закриття десятків автобусних маршрутів між прикордонними територіями України і Словаччини, в т.ч. 20 маршрутів з боку Закарпатської області. Будуть частково втрачені можливості використання переваг гео економічного розміщення прикордонних територій України і Словаччини щодо використання їх внутрішнього потенціалу, послідовного, стабільного їх розвитку, вирішення проблем зайнятості населення, розгортання малого і середнього підприємництва тощо.

Звідси, проблему введення візового режиму треба обґрунтувати всебічно, враховуючи інтереси і населення прикордонних територій, а також рекреантів і туристів.

1. Пила В. І., Чмир О. С. Економічне районування та основні напрями розвитку продуктивних сил регіонів /Навчальний посібник: Спеціальні (вільні) економічні зони: теорія та практика, – К, 1998. – с. 36-37.
2. Уряд: позитивні тенденції в економіці набирають обертів // Урядовий кур'єр, 25 травня 2000 року, № 93. – с. 1, 3.

B.DYACHENKO

The main principles of regional economy functioning and priorities of production complex development in Carpathian region of Ukraine are considered. In this context the implementation of visa regime may influence negatively the development of international tourism and the employment of recreation possibilities of frontier areas of Ukraine and Slovakia, as well as cause the considerable reduction of passenger stream in transport.

Štefan Homza

Погляд зі Словаччини

Úvod.

V tomto roku si pripomenieme 150. výročie založenia dvoch obchodných komôr na území terajšieho Slovenska, v bývalom Uhorsku, a to Bratislavskej a Košickej obchodnej a priemyselnej komory.

Toto výročie poukazuje na dlhodobý a systematický vývoj obchodných komôr, ktorý bol občas prerušený vojnovými a politickými udalosťami. Zároveň potvrdzuje opodstatnenosť a dôležitosť týchto komôr pri obchodnej, priemyselnej a inej podnikateľskej činnosti.

Súčasná štruktúra obchodných komôr na Slovensku je regionálna, to znamená, že pracujú v územných jednotlivých krajoch. Výnimku tvorí Banská Bystrica, kde sú dve regionálne obchodné komory a to v Banskej Bystrici a Lučenci.

Košická regionálna komora už pred 150-timi rokmi, ako Hornouhorská obchodná a priemyselná komora, pôsobila v slobodnom kráľovskom meste Košice a v župách Abaúj, Turňa, Šároš, Blahý potok, Spiš, Uh a Zemplín. V tom regióne východného Slovenska, ktorého sa týka aj súčasná prihraničná spolupráca s Ukrajinou a Projekt Slovensko-Ukrajinskej obchodnej komory. Ide o terajší Košický a Prešovský kraj.

Po vzniku Slovenskej republiky, od 1. januára 1993, nadobudli vzájomné slovensko-ukrajinské vzťahy novú kvalitu a dimenziu. Pre malú Slovenskú republiku s piatimi miliónmi obyvateľov na východnej hranici sa etabloval sused, ktorý je rozlohou druhou najväčšou krajinou v Európe s 55 miliónmi občanov, čo znamená pre Slovensko obrovský trh, surovinovú bázu a doteraz ešte neprebádané a neuskutočnené možnosti spolupráce na všetkých úsekoch činnosti od cestovného ruchu cez obchod, priemyselnú výrobu až po kultúru a umenie.

Košická regionálna komora Slovenskej obchodnej a priemyselnej komory /ďalej KKK SOPK/ si okrem iného vytýčila za cieľ prehliť obchodné a hospodárske vzťahy slovenských podnikateľov so zahraničnými partnermi. Predovšetkým na úseku prihraničnej spolupráce medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou, t. j. medzi obchodnými komorami v Košiciach a Užhorode a podnikateľmi na oboch stranách hranice. Zároveň urobila KKK SOPK nevyhnutné organizačné opatrenia

na vytvorenie Slovensko-Ukrajinskej obchodnej komory, /ďalej SUOK/.

Vychádzali sme zo Zmluvy o spolupráci medzi SOPK v Bratislave a Obchodnou priemyselnou komorou Ukrajiny v Kyjeve, ktorú podpísali 22. januára 1995 prezidenti oboch horeuvedených komôr a vstúpila do platnosti okamihom jej podpísania. Bývalým vedením KKK SOPK bola podpísaná dohoda o prístupí do združenia obchodných komôr v rámci Karpatského Eurorégiónu. Hoci tieto oficiálne doklady existovali, ešte oni sami nepredurčovali komory a podnikateľov k úsilíu o naväzovanie osobných a pracovných kontaktov. Môžeme povedať, že hoci sú Košice prihraničným a susedským mestom s Užhorodom, ukrajinské komory mali lepšie pracovné styky s inými komorami ako Košickou.

Košický kraj zaujíma geograficky významné miesto nielen preto, že hraničí so Zakarpatskou oblasťou Ukrajiny, ale cez územie kraja prechádzajú najdôležitejšie tranzitné cesty, železnice, produktovody aj európskeho významu. Už v októbri 1997 bolo stretnutie slovenských a ukrajinských komôr v Kyjeve, na ktorom sa zúčastnili len predstavitelia dvoch regionálnych komôr SOPK, medzi nimi jedna z Košíc. Na tomto stretnutí sa konštatovala nízka úroveň spolupráce obchodných komôr, aj obchodno-podnikateľskej sféry. Okrem etablovaných podnikov na Ukrajine v minulosti nové prakticky nevznikali. Uskutočnili sa rokovania s vedúcim Obchodnej misie veľvyslanectva Ukrajiny, boli sme oslovení podnikateľmi aj obchodnými komorami Ukrajiny, aby sme k zlepšeniu daného stavu prispeli konkrétnym riešením. V apríli 1998 sme v Košiciach zorganizovali stretnutie diplomatov akreditovaných na Ukrajinu. Malo to veľmi pozitívny ohlas a dostali sme pochvalné listy z medzinárodného Trade clubu na Ukrajine a Veľvyslanectva Slovenskej republiky v Kyjeve. Organizovali sme špeciálne semináre napríklad o daňových zákonoch Ukrajiny za účasti ich expertov. V druhej polovici mája 1998 KKK SOPK pristúpila ku konkrétnemu založeniu SUOK, nastúpil pracovník, autor tohoto článku, ktorý odborne a organizačne zabezpečoval tieto práce. Oslovili sme niekoľko firiem a vysvetlili sme náš zámer zriadiť túto zmiešanú komoru. Ponúkli sme im možnosť stať sa zakladajúcimi členmi SUOK. Zároveň sme vypracovali stanovky SUOK.

Predstavenstvo KKK SOPK 19. júna 1998 vyslovilo súhlas s predchádzajúcim postupom a uložilo pripraviť a zvoliť ustanovujúce zhromaždenie zakladateľov SUOK, spracovať SUOK a urobiť všetky potrebné kroky na realizáciu tejto zmiešanej obchodnej komory. Ustanovujúca schôdza SUOK bola 24. júna 1998 na KKK SOPK v Košiciach, kde bola schválená dohoda zakladajúcich členov, stanovky, zápisnice a uznesenia, ktorým bolo zriadené SUOK.

Súbežne s týmito prácami autor článku spracoval **Projekt Slovensko-Ukrajinskej obchodnej komory**, ktorý sme v rámci programu PHARE-CREDO v piatich anglických a piatich slovenských verziách predložili príslušným ustanovizniám so žiadosťou o grant.

Zmluva o spolupráci

Už v januári 1998 bola podpísaná zmluva o spolupráci medzi Zakarpatskou obchodnou priemyselnou komorou v zastúpení prezidentom Simjonom B. B. a Košicko-regionálnou komorou SOPK v zastúpení riaditeľom Ing. Š. Karašom. V zmluve komory uznávajú, že rozvoj dvojstranných obchodov môže napomáhať k zlepšeniu vzájomného spoznávaní a spolupráce pre rozšírenie trhu, ekonomickej prestavby a rozvoju trhových vzťahov. Zmluva zodpovedá vzájomným záujmom a položí základ rozvoja a rozšírenia komerčných vzťahov medzi ukrajinskými a slovenskými podnikateľmi a obchodníkmi. V predmete zmluvy strany potvrdzujú svoje želanie spolupracovať medzi sebou na základe vzájomnosti, s cieľom stimulovania, rozširovania i zabezpečovania ekonomických, odborných, vedeckých a informačných zväzkov ako medzi komorami, tak i medzi fyzickými a právnickými osobami zakarpatskej a východoslovenskej oblasti. Budú hľadať možnosti zainteresovania fyzických a právnických osôb oboch regiónov do možnosti rozširovania pracovných kontaktov a trhu. Pre dosiahnutie týchto cieľov každá strana sa zaväzuje organizovať a uskutočňovať nasledovné akcie:

- organizovať a uskutočňovať jarmoky a trhy a zabezpečovať na nich účasť druhej strany
- uskutočňovať všeobecné i tématické výstavy tovarov a služieb
- organizovať cieleň prezentácie a pracovné stretnutia
- uskutočňovať semináre na rôzne témy a otázky.

Na úseku výmeny informácií sa komory zaväzujú sprístupniť druhej strane informácie o príprave akcií telefónom a faxom. Oboznamovať druhú stranu so zákonmi a predpismi, ktoré sa týkajú komerčných činností, t. j. trhu, financií, kapitálového vkladu, bankovníctva, colných predpisov, dopravy, bezpečnosti a pod. Zaväzujú sa, že každá strana zabezpečí druhej strane prístup k existujúcim informáciám, ktoré nemajú dôverný alebo tajný charakter a vzťahujú sa alebo majú dopad na regionálnu ekonomiku, jej odvetvia, trhu a iných. Strany si budú pravidelne vymieňať informácie o výstavách a trhoch druhej strany pri možnostiach konzultácie o hore uvedených otázkach.

Projekt Slovensko-Ukrajinskej obchodnej komory

Na prihraničnú spoluprácu s Ukrajinou v rámci projektu PHARE-CREDO bol na jar 1998 vypísaný súbeh na možnosť získania grantu. Nakoľko na slovensko-ukrajinskú prihraničnú spoluprácu nebol stanovený pilotný program, PHARE-CREDO vypísalo súbehy na „mäkké projekty-soft“ financované do výšky 50 tisíc EURO a „tvrdé projekty-hard“ do výšky 200 tisíc EURO.

Autora tohoto článku poverila KRK SOPK vypracovaním mäkkého projektu na slovensko-ukrajinskú prihraničnú spoluprácu. Nakoľko sme organizačne pracovali na konštituovaní SUOK, rozhodli sme sa pomenovať aj tento projekt zhodným názvom. Za hraničné regióny boli určené Košický a Prešovský kraj a Zakarpatská oblasť Ukrajiny. Vedúcou účastníckej organizácie bola KRK SOPK Košice za slovenskú stranu a ďalšou účastníckou organizáciou bola Zakarpatská obchodno-priemyselná komora v Užhorode. Cieľovou skupinou v projekte sú podnikatelia Slovenska a Ukrajiny a prihraničné okresy na Slovensku, ich občania a komunity, Košický a Prešovský kraj ako prihraničné kraje Slovenska. Cieľom projektu je postupné vytvorenie dvoch „zrkadlových“ obchodných komôr v Košiciach a Užhorode s celoslovenskou a celoukrajinskou pôsobnosťou pre všetkých podnikateľov aj nečlenov príslušných regionálnych obchodných komôr, ktorí prejavia záujem o spoluprácu s druhou stranou, vytvorenie partnerského zväzku medzi komorami a podnikateľmi, zvýšenie obchodnej výmeny a kooperácie podnikov, vypracovanie spoločných postupov, ktoré majú vyústiť až do vypracovania stratégie regionálneho rozvoja prihraničnej oblasti Slovensko – Ukrajina. Ďalšími cieľmi projektu sú propagácia prihraničných regiónov, rôznych foriem spolupráce Slovákov a Ukrajincov, obcí a komunit na oboch stranách hranice a upevňovanie dobrých susedských vzťahov, vrátane rodinných. V projekte SUOK sme sa zaviazali, že v ňom budeme pokračovať a po jeho ukončení vypracujeme hard – tvrdý projekt na inštitucionalizáciu a osamostatnenie SUOK. Projekty PHARE-CREDO však v roku 2000 končia a nové projekty na CBC s Ukrajinou nie sú vypísané.

Pokiaľ ide o konkrétnu spoluprácu so Zakarpatskou obchodno-priemyselnou komorou, skontaktovali sme sa koncom mája 1998. Pozvali sme ich na zakladajúcu schôdzu SUOK, ktorá bola 24. júna 1998 v Košiciach. Vysvetlili sme im zámer projektu SUOK a možnosť financovania cez program PHARE -CREDO. Následne, 21. júla, podpísali záväzky Ing. Štefan Karaš ako riaditeľ za KRK SOPK a Bejla B. Simjon ako prezident za ZOPK.

Projekt SUOK určil tieto základné ciele:

1. Vytvorenie partnerského zväzku medzi KRK SOPK a ZOPK, vytvorenie SUOK a „zrkadlovej“ organizácie v Užhorode, vytvorenie spoločných pracovných skupín.

2. Vytvorenie spoločnej databázy, spoločného systému získavania a výmeny informácií a ich poskytovanie podnikateľom, zvýšenie obchodnej výmeny a kooperácie podnikov.

3. Posilnenie spolupráce rovnakých záujmových skupín, posilnenie spolupráce aj konkurencie-schopnosti cezhraničného regiónu, využívanie spoločného potenciálu.

4. Spolupráca pri vypracovaní stratégie regionálneho rozvoja prihraničnej oblasti.

5. Informovanie podnikateľov cestou konferencií, seminárov, výstav a cielených prezentácií.

6. Propagácia cezhraničnej spolupráce v regionálnych aj celoštátnych médiách.

Výsledkom Projektu SUOK je dosiahnutie nasledovných cieľov:

1. Technické vybudovanie SUOK v Košiciach.

2. Vypracovanie stratégie regionálneho rozvoja Košického a Prešovského kraja a Zakarpatskej oblasti, jeho dopĺňovanie a inovácia.

3. Vytvorenie databázy o partnerských a konkurenčných vzťahoch.

4. Vytvorenie informačnej brožúry na Slovensku a na Ukrajinu s ponukami na spoluprácu. Nakoľko však v roku 1999 boli vydané dve brožúry o Ukrajine (jedna cestou SOPK), upustili sme od vydania brožúry s tým, že vydáme Stratégiu regionálneho rozvoja ako zborník z konferencie.

5. Organizovanie a usporiadanie seminárov, konferencie, výstav a cielených prezentácií.

Súčasťou projektu je aj ekonomický dopad na slovensko-ukrajinské obchodné vzťahy.

Projekt obsahuje ukazovatele dovozu, vývozu, obratu a salda od roku 1993 do roku 1997, zdôvodňuje výhodnosť ďalšej ekonomickej a obchodnej spolupráce. Projekt SUOK bol následne prerokovaný s pracovníkmi odboru regionálneho rozvoja Krajského úradu v Košiciach a oddelenia regionálneho rozvoja Magistrátu mesta Košice, ktorí ho podporili a odporučili na realizáciu. Súčasťou projektu bol rozpočet, ktorý bol rozdelený na vlastné prostriedky, ktoré poskytovala KRK SOPK a prostriedky Európskej komisie na požadovaných 50 tisíc EURO z prostriedkov PHARE-CREDO. Pôvodne bol časový harmonogram spracovaný na dvadsaťštyri mesiacov, neskôr skrátený na dvadsať, potom na pätnásť a nakoniec na jeden rok. Skracovaním časového harmonogramu išlo stále o dopracovanie

a prepracovanie rozpočtov.

Záverom projekt SUOK v prílohách obsahuje:

1. List o záväzku od vedúceho účastníka.

2. List o záväzku od ZOPK Užhorod.

3. List o záväzku pre subkontraktora.

4. Životopisy podľa predlohy koordinátora projektu a ostatných účastníkov.

Zároveň obsahuje popis Ukrajinskej obchodnej a priemyselnej komory, Štatút Zakarpatskej obchodnej priemyselnej komory, Stanovy Slovensko-Ukrajinskej obchodnej komory a zákon SNR č. 9/92 Zb. o obchodných a priemyselných komorách – úplné znenie a záverom stanov, volebný poriadok, rokovací poriadok, zásady hospodárenia a určenie výšky členského príspevku SOPK.

Takto spracovaný projekt SUOK sme v piatich slovenských a piatich anglických verziách predložili na Regionálnu rozvojovú agentúru vo Svidniku 26. júla 1998, ktorý termín bol záväzný. Táto regionálna agentúra bola v tom čase zároveň miestnym sekretariátom programu CREDO. Už 24. septembra 1998 sme od nich obdržali oznámenie, že náš projekt SUOK bol na záverečnom posudzovaní Regionálnej hraničnej komisie posúdený a zaradený do I. kategórie na prvé miesto, ako vynikajúci projekt pripravený na realizáciu. Aj ďalšia celoštátna komisia PHARE-CREDO v Prahe predložila tento projekt do Bruselu s odporúčaním na realizáciu.

Zmluva na dotáciu pre projekt bola európskou komisiou schválená na realizáciu a podpísaná zo strany KRK riaditeľom Ing. Š. Karašom 9. augusta 1999. Týmto dňom začala plynúť lehota jedného roka na realizovanie tohoto projektu.

Zmluva na dotáciu pre projekt podrobne uvádza schválené články, ktoré sú predmetom tejto zmluvy:

A/ Informačný popis aktivít, úloh a ukazovateľov.

B/ Rozpočet

C/ Časový plán a plán aktivít pre expertov

D/ Samostatný prihláskový formulár k projektu

E/ Všeobecné smernice pre CREDO účastníkov podľa Hlavného programu.

Manažérskou agentúrou, s ktorou Európska komisia uzavrela zmluvu, je Úrad centrálného programu v Prahe PHARE-CREDO. Kontrolnou miestnou agentúrou, ktorá zodpovedá za plnenie zmluvy na dotáciu, je Cassovia BIC v Košiciach.

Realizácia projektu SUOK

Z hore uvedených dátumov vidieť, že projekt bol ukončený a na poštu poslaný 26. júla 1998 a zmluva na dotáciu pre projekt bola podpísaná KRK SOPK 9. augusta 1999. Ide vlastne o viac než rok od ukončenia a predloženia projektu po podpísanie kontraktu. Napriek tomu sme tento rok využili na organizovanie akcií a spolupráce so Zakarpatskou obchodnou priemyselnou komorou, kde sme robili cieľené prezentácie firiem, vymieňali informácie o výstavách, veľtřoch a rôzne iné potrebné k spolupráci. Po podpísaní kontraktu sa až po mesiaci pristúpilo k plneniu konkrétnych akcií uvedených v projekte a schválených v kontrakte. Došlo k podstatnému zníženiu dotácie zo strany Európskej únie skoro o 30 %. Prerušila sa kontinuita práce s organizáciami, s ktorými boli jednotlivé postupy a spolupráca prerokovaná.

V dôsledku volieb do zastupiteľských orgánov a samosprávy obcí došlo zároveň k personálnym zmenám vo všetkých funkciách štátnej správy aj miestnej samosprávy, čo sťažovalo začiatok realizácie projektu.

Hlavnú pozornosť sme venovali vypísaniu súbehov na prieskum a výskum ekonomického potenciálu prihraničnej oblasti a vytvorenie databázy o obchodných a priemyselných partneroch a konkurentoch.

Súčasne sme organizovali nasledovné semináre:

1. Seminár – obchod, poplatky, certifikácia a platobný styk s Ukrajinou sa uskutočnil 21. októbra 1999.
2. Seminár – colný režim a vybrané colné problémy bol 20. januára 2000.
3. Seminár – licenčný systém pre export/import tovarov a služieb, povinná certifikácia tovarov a služieb na Ukrajinu sme realizovali 2. marca 2000.
4. Seminár – možnosti a podmienky privatizácie a investovania na Ukrajinu, bol ako posledný 18. mája 2000.

Tieto semináre boli jednoduché na KPK v Košiciach. Zabezpečovali sme prednášateľov ako z ukrajinskej, tak aj našej strany, predovšetkým lektorov, ktorí s danou problematikou konkrétne pracovali. Spolupracovali sme s obchodno-ekonomickým úsekom a obchodným radcom Veľvyslanectva SR na Ukrajinu v Kyjeve aj Veľvyslanectva Ukrajiny v Bratislave, vedúcimi pracovníkmi ministerstiev centrálnych a krajských úradov, ale aj miestnymi odborníkmi, ktorí poznajú problémy regiónov detailne.

V súčasnej dobe sme pripravili prvé oznámenie o organizovaní konferencie Stratégie a regionálneho rozvoja Slovensko – Ukrajina, ktorá bude 13. – 15. júna v Košiciach. Doteraz sme získali približne desiatich prednášateľov a druhý cirkulár/oznámenie/ máme pripravený na odoslanie koncom tohoto mesiaca aj so záväznými prihláškami. Do konca mája boli stanovené termíny na ukončenie úloh v rámci súbehu na vytvorenie

databázy a na prieskum a výskum ekonomického potenciálu prihraničnej oblasti.

Zavedenie vízového režimu z pohľadu plnenia Projektu SUOK

Doterajšie hodnotenie Slovensko – ukrajinských vzťahov sa týkalo:

1. regiónu.
2. obchodno – ekonomicko – hospodárskej činnosti.

Región aj obchodno – ekonomicko – hospodárska činnosť sú viazané na konkrétne územie (obce, okresy, kraje) a na aktivitu ľudí, na ich spoluprácu, kooperáciu, súčinnosť, styky a ďalšie aktívne činnosti. Tak ako pri činnosti v prihraničnom regióne tak aj v obchodno – ekonomicko – hospodárskej činnosti ide prakticky o cezhraničný kontakt osôb.

Zatiaľ čo pri prechode tovaru cez hranice existujú obchodné obmedzenia ako clo, dane a ďalšie poplatky, ktoré na druhej strane hranice automaticky zvyšujú cenu tovaru, zatiaľ pri cezhraničnom styku a prechode osôb cez hranicu sú to pasové a vízové formality, ktoré sú umelou obmedzujúcou bariérou.

Projekt SUOK nasledoval otázky zavedenia vízovej povinnosti. Pri praktickom naplňovaní tohto projektu však už od polovice roku 1998 sme boli pod určitým „tlakom“ zavedenia vízovej povinnosti hlavne zo strany Slovenskej republiky. Išlo predovšetkým o silný akcent medializácie zavedenia vízovej povinnosti, ktoré následne malo negatívnu odozvu aj medzi podnikateľmi. Pri konkrétnych seminároch, ktoré boli zamerané na obchodno-ekonomicko-podnikateľské problémy cezhraničnej spolupráce, často rezonovali aj otázky „ako to bude po zavedení víz?“. Prílišné medializovanie zavedenia vízovej povinnosti nás postihovalo v jednotlivých nepravidelných vlnách alebo intervaloch hlavne vtedy, keď dochádzalo k aktivizácii kriminálnych elementov u nás a ich popisovanie v tlači. Pritom príslušné štátne orgány nevenovali patričnú pozornosť vysvetľovaniu a osвете v tom smere, ako nás občanov, obchodníkov, podnikateľov a vlastne celú spoločnosť bude aj chrániť zavedenie víz.

Konkrétne akcie, ktoré sme poriadali v spolupráci s ukrajinskou stranou boli vždy pozitívne hodnotené v regionálnych denníkoch celého východného Slovenska, napr. vo Svidniku, Michalovciach, Spišskej Novej Vsi aj inde. Tu sa prejavila pozitívne aj naša spolupráca s regionálnymi kancelármi SOPK, Regionálnymi rozvojovými agentúrami (RRA), aj Regionálnymi poradenskými a informačnými centrami (RIPC). Pozitívne hodnotenia prinášali aj celoslovenské médiá, hlavne Hospodárske noviny, Profit a Pravda, ale aj Slovenská televízia a Slovenský rozhlas a ich regionálne pracoviská. Mimoriadne dobrá spolupráca je s regionálnou televíziou Global (bývala TV NAŠA), ktorá sa zúčastňuje pravidelne na každej našej

komorovej akcii. Okrem pozitívnych správ o Ukrajine sme svedkami aj medializácie od kriminálnych prípadov až po „pseudostabilitu a tiežovú ekonomiku“ súčasnej Ukrajiny (Hospodárske noviny 17. 11. 1999).

Podpora Slovensko – ukrajinskej činnosti nie je adekvátna ani pri vydávaní najnutnejšej právnej a ekonomickej literatúry v slovenskom jazyku, ktoré sú základným predpokladom ekonomickej informovanosti podnikateľov. Napr. v roku 1997 informačná agentúra IBA vydala prvý zväzok Zákonov Ukrajiny – Zahraničné investície, ale len v ukrajinskom, maďarskom, nemeckom a anglickom jazyku. Doteraz neexistuje a nie je dostať v knižkupectvách dvojazyčný Slovensko-ukrajinský a Ukrajinsko-slovenský slovník.

Napriek tomu Košická regionálna komora SOPK právne materiály, ktoré sme dostali od ZOPK v Užhorode dali sme preložiť do slovenčiny a na komore máme k dispozícii tieto právne predpisy Ukrajiny:

1. Právna a devízová regulácia zahranično-ekonomickej činnosti na Ukrajine – Dekrét kabinetu ministrov z dňa 19. 02. 1993 č. 15-93.
2. Investície, spoločné podniky, spoločná výroba.
3. Barterové operácie a certifikácia.
4. O spôsobe registrácie zmlúv, o spoločnej investičnej činnosti s účasťou zahraničného investora.
5. Spôsob riešenia sporov.
6. Účtovníctvo na podnikoch so zahraničnými investíciami.
7. Štátne dane a poplatky.
8. Audit spoločných podnikov (finančná kontrola).
9. Uznesenie vlády zo dňa 25. 5. 1998 č. 740 O postupe pri štátnej registrácii podnikateľských subjektov.
10. Výnos prezidenta Ukrajiny č. 13 39/98: Pre špeciálnu ekonomickú zónu „Zakarpacie“.
11. Výnos prezidenta Ukrajiny č. 13 38/98: O špeciálnom režime investičnej činnosti v zakarpatskej oblasti“.

Zavedenie vízového režimu

Zavedenie obojstrannej vízovej povinnosti je platné s účinnosťou od 28. 6. 2000. Práve z tohto dôvodu na záver Projektu SUOK pripravujeme v dňoch 13. – 15. 6. 2000 v Košiciach Konferenciu Stratégia regionálneho rozvoja Slovensko – Ukrajina so zahraničnou účasťou financované z prostriedkov PHARE – CREDO. Už termín sme museli stanoviť na stred júna, hoci neskorší termín najmä september aj z hľadiska podnikateľov aj z hľadiska dopracovania regionálnych projektov vyhovujúcejší. Pri tom všetkom očakávame aj teraz početné zastúpenie prednášateľov, hostí ale aj

konkrétnych podnikateľov z Ukrajiny, preto sme museli témam prispôbiť dátum zavedenia vízového režimu.

Už začiatkom mája toho roku na konzulárnom odbore Ministerstva zahraničných vecí SR v Bratislave som dostal informáciu, že vízová povinnosť bude všeobecná. Vízová povinnosť sa nebude vzťahovať na držiteľov diplomatických a služobných pasov vydaných podľa zákona č. 381/1997 Z. z. o cestovných dokladoch. Veľvyslanec Ukrajiny v SR pán Jurij Rylač pri návšteve Košického kraja a aj Košickej regionálnej komory SOPK potvrdil, že pre vybraných podnikateľov sa budú vydávať víza na krátkodobý pobyt v trvaní maximálne 180 dní.

Pobyt cudzincov na území SR je upravený zákonom č. 73/1995 Z. z., zákonom č. 69/2000 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady SR č. 73/1995 Z. z. o pobyte cudzincov na území SR v znení zákona č. 70/1997 Z. z. o zahraničných Slovákoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Podľa citovaného zákona krátkodobý pobyt (§4 ods. 2) sa môže povoliť najdlhšie na 90 dní v jednom polroku, ak medzinárodná dohoda, ktorou je SR viazaná nestanovuje inak.

V súčasnej dobe teda vidíme veľmi diferencovaný negatívny dopad obojstrannej vízovej povinnosti a tento dopad sme rozdelili do troch skupín:

1. Do tejto skupiny patria skupiny, ktoré nemali ani nebudú mať problémy s legálnym a možno aj nelegálnym spôsobom získavania víz.
2. Do druhej skupiny patria veľké podniky, ktoré sa už dlhé roky etablovali na Ukrajine, majú vybudované dcérske spoločnosti alebo spoločné Slovensko – ukrajinské podniky (Join Venture).
3. Najväčší dopad vízovej povinnosti očakávame na malé a stredné podnikanie, ktoré v tomto prihraničnom regióne nieje ani doteraz rozvinuté, etablované a nemá prakticky žiadnu podporu. Prítom malé a stredné podnikanie by malo byť v blízkej budúcnosti „chrbtovou kosťou“ obchodu, podnikania a budovania spoločného Slovensko-ukrajinského prihraničného regiónu.

Budúcnosť Európy patrí regiónom

Karpatský euroregión vznikol 14. februára 1993 na základe dohody, ktorú v Debrecine podpísali zástupcovia miestnych a regionálnych správnych orgánov pohraničných regiónov Maďarska, Poľska, Slovenska a Ukrajiny. Počas toho istého stretnutia podpísali ministri zahraničných vecí Poľska, Maďarska a Ukrajiny deklaráciu, v ktorej ich vlády vyjadrili svoju podporu tejto iniciatíve ako plne zodpovedajúcej záujmom ich krajín a ako významný príspevok do vládnej zahraničnej politiky týchto krajín.

Poslaním Karpatského euroregiónu je uľahčiť cezhraničnú spoluprácu medzi svojimi členmi a tým prispieť k budovaniu vzájomnej dôvery

a dobrých susedských vzťahov medzi zúčastnenými komunitami a krajinami ako i prispieť k plnohodnotnému rozvoju členských regiónov v prospech ich obyvateľov.

V súčasnosti Karpatský euroregión zahŕňa pohraničné oblasti Poľska, Maďarska, Slovenska, Ukrajiny a Rumunska (člen od r. 1997) s celkovou rozlohou 149 400 km² a počtom obyvateľov okolo 15,3 mil.

Najvyšším orgánom Karpatského euroregiónu (KER) je jeho Rada, ktorú tvoria zástupcovia všetkých členských štátov. Rada, na čele ktorej je predseda, rozhoduje o strategických otázkach vrátane rozhodnutí o najaktuálnejších otázkach týkajúcich sa celého Karpatského euroregiónu. Pracovnú štruktúru tvorí sieť národných sekretariátov, ktoré sa nachádzajú vo všetkých národných častiach, z ktorých jeden plní funkciu Sekretariátu KER – kancelárie koordinujúcej prácu celej organizácie, ktorú riadi výkonný riaditeľ KER.

Päť tématických pracovných komisií sa zaoberá jednotlivými okruhmi cezhraničnej spolupráce: regionálnym rozvojom, životným prostredím a turizmom, sociálnou infraštruktúrou, obchodom a prevenciou pred prírodnými pohromami.

Ako vidieť na tomto príklade Karpatský euroregión je veľmi rozľahlé územie, ktoré má svoje pozitíva aj negatíva. Preto, že zasahuje prakticky do piatich štátov, je aj jeho spravovanie ale hlavne prispôbovanie legislatívy štátu aj Európskej únii veľmi komplikované.

V súčasnom období sú podpísané medzi Košickým krajom a oblasťou štátnou administráciou v Zakarpattí dohoda o spolupráci, ktorá by nám mala v budúcnosti pomôcť pri rozvíjaní aj obchodno – podnikateľských činností, pri financovaní rozvojových programov a rozvoja celého regiónu.

Preto záverom za najdôležitejšie a najrychlejšie realizovateľné kroky považujem:

1. Konštituovanie a realizáciu Zakarpatsko – Východoslovenského Euroregiónu .
2. Inštitucionalizáciu, osamostatnenie a budovanie Slovensko-ukrajinskej obchodnej komory, alebo na jej základoch vybudovanie spoločnej Slovensko-ukrajinskej organizácie, ktorá bude podporovať rozvojové projekty a trendy v tomto prihraničnom Slovensko-ukrajinskom regióne.

S. HOMZA

The article deals with the problem of realization of the Slovak-Ukrainian Trade Chamber Project in the framework of PHARE-CREDO programme being an important measure for improving cross-border cooperation after implementation of visa regime.

II. III.

ВІЗОВИЙ РЕЖИМ І ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВИЩЕ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ ТА СЛОВАЧЧИНІ

Світлана Мітрьєва, Володимир Приходько

Погляд з України

- * Питання національних меншин в контексті сучасних міжнародно-правових відносин України.
- * Міжетнічні відносини як фактор стабільності та національної безпеки держави.
- * Можливі наслідки (потенційні конфлікти) введення візового режиму.

Узагальнено характеризуючи повоєнний період розвитку суспільства, можна відзначити, що це був час зростаючої уваги до прав людини. Тема захисту прав людини стає головною як у міжнародному, так і в національному праві. Права людини набули статусу аксіоматичної загальнолюдської цінності. Серед цих прав визначене місце займають права людини як члена національної етнічної групи.

Зазначена проблема вийшла за межі конкретної держави, вона стала загальноєвропейською і, в певному сенсі, світовою. Про це говорить хоча б той факт, що протягом 90-х років кілька міжнародних організацій прийняли спеціальні документи, присвячені правам людини. У 1992 р. ООН схвалено Декларацію про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. Через рік, восени 1993 р., у Відні відбулася конференція на вищому рівні Ради Європи. На ній було ухвалено Віденську декларацію і доповнення до неї про права національних меншин, а також доповнення щодо боротьби проти расизму, антисемітизму та нетолерантності. У листопаді 1994 р. Рада Європи прийняла Рамкову Угоду про захист прав національних меншин.

© С. Мітрьєва, В. Приходько, 2000

Згадані міжнародні документи узагальнюють досвід демократичних держав у сфері захисту індивідуальних та колективних прав національних меншин. Водночас у них консолідуються новітні теоретичні та політико-правові підходи до вирішення політичних, етнокультурних, освітніх, мовних проблем поліетнічних суспільств. Основні ідеї, що закладені в них, є не тільки привабливими, але й досить прийнятними для нашого суспільства. Вони можуть слугувати орієнтиром при розробці правових актів, які регулюють міжнаціональні стосунки в Україні.

Забезпечення прав етнічних груп стало одним з провідних політико-правових напрямів діяльності у становленні незалежної Української держави. Першим юридичним актом, де зафіксовано рівні права всіх етнічних груп, що населяють Україну, стала **Декларація про державний суверенітет**. У ній проголошено, **по-перше**, що громадяни всіх національностей становлять народ України; **по-друге**, держава забезпечує рівність перед законом усіх громадян незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду та характеру занять, місця проживання та інших обставин; **по-третє**, держава гарантує громадянам усіх національностей, які мешкають на її території, право вільного національно-культурного розвитку.

У листопаді 1991 р. Верховна Рада України прийняла **Декларацію про національностей**, у якій сформульовано принципи національної політики молодої Української держави в нових зовнішніх та внутрішніх умовах. У документі зроблено **акцент** на те, що Українська держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, соціальні, економічні й культурні права. Цей принцип конкретизувався в ряді положень, що захищали права етнічних груп як колективних суб'єктів.

Закон про національні меншини в Україні, прийнятий Верховною Радою в червні 1992 року, конкретизував і чітко визначив ряд положень, декларованих у двох попередніх документах.

Отже, Українська держава з перших днів свого незалежного існування взяла курс на забезпечення прав для розвитку та самоствердження всіх етнічних груп населення, які проживають на її території. Для цього створена і постійно поновлюється

необхідна правова база, приймаються декларації та закони, що гарантують права осіб як представників національної меншості, а також права етнічних груп як колективних суб'єктів.

Словацька Республіка з часу проголошення своєї незалежності, з **1 січня 1993 року**, визначивши напрями своєї зовнішньої політики як самостійна держава, підписала чотири міжнародні договори, в яких окремо наводяться постанови про становище національних меншин. Зазначені міжнародні договори – стандартного змісту, що опираються на Хартію ООН, документи Конференції про безпеку і співробітництво в Європі, про паризьку Хартію для нової Європи та інші загально визнані міжнародні документи.

16 червня 1994 року обміном ратифікаційними актами набув чинності Договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною і Словацькою Республікою укладений **29 червня 1993 року**. Стаття 18 цього договору стосується визнання двома країнами демократичних засад у вирішенні проблем національних меншин. Такими демократичними засадами є дотримання положень Народи з безпеки та співробітництва в Європі та інші, вже перераховані вище, важливі міжнародні акти з цих питань. Мир у Європі, справедливості, демократія і стабільність потребують, щоб етнічна, культурна, мовна і релігійна самобутність національних меншин користувалася взаємним захистом і щоб для її забезпечення були створені необхідні умови. Дві сторони “визнають право членів словацької меншини в Україні і української – в Словацькій Республіці на індивідуальне або спільне з іншими членами своєї меншини збереження, вираження і розвиток етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності без будь-якої дискримінації і в умовах повної рівності перед законом. Договірні Сторони зважатимуть відповідних заходів з метою реалізації цього права”.

Далі в документі йде розчленування таких прав. На перше місце поставлене вивчення рідної мови, її вільне вживання, навчання рідною мовою, сповідування своєї релігії рідною мовою, доступ до інформації на рідній мові, її розповсюдження і обмін; заснування і утримання власних освітніх, культурних і релігійних організацій, товариств, асоціацій, їх участь у діяльності міжнародних неурядових організацій; вільний зв'язок з громадянами інших держав, з якими вони мають спільне етнічне

і національне походження, культурну спадщину та релігійне сповідання.

Слід зауважити, що міжетнічні відносини в поліетнічній державі, якою є і Україна, являють собою вагомий фактор національної безпеки України, оскільки вони виступають:

по-перше – необхідним елементом суспільної злагоди в цілому;
по-друге – об'єктивною передумовою територіальної цілісності держави;

по-третє – складовою зовнішньополітичної діяльності держави.

Для України проблеми міжетнічних відносин гостро актуалізовані ще й тим, що вони розгортаються в контексті побудови національної держави.

* * *

Зауважимо також, що під впливом сучасних реалій міжнаціональні відносини **знають суттєвих змін**. Етнополітичні диспропорції та деформації у прикордонних районах України спричиняють появу так званої “української дуги” нестабільності. Ці регіони мають особливі умови розташування, власні аспекти безпеки, властиві двом геополітичним напрямам – західному і східному. Етнонаціональні відмінності регіонів, напружені стосунки між окремими етнічними групами можуть стати причинами суперечок. Однак такі відносини не завжди обумовлюють конфлікт. Він виникає при усвідомленні групами, чи особами протилежностей інтересів, потреб та цінностей. На це звертають увагу відомі західні експерти, зокрема С. Хантінгтон.

Водночас, на думку деяких експертів в Україні, не варто виносити міжетнічний, міжкультурний діалог як питання внутрішньої політики України чи Словаччини, у площину міждержавних відносин. Адже представники національних меншин – рівноправні громадяни України та Словаччини, що несуть відповідальність за долю своїх країн, а не за політику держав своїх етнічних “прабатьківщин”. Отже, на нашу думку, заходи щодо захисту національних меншин повинні бути **внутрішнім потребою і конституційним обов'язком влади, логічним наслідком демократичного громадянського діалогу всередині країн, а не відповіддю на певні дії чи бездіяльність з боку іноземних держав**. Саме такий підхід, на нашу думку, веде до демократичної інтеграції представників нетитульної національності в українську чи словацьку політичну націю.

Таким чином, ратифіковані нашими державами міжнародні

правові документи – Рамочна конвенція Ради Європи про захист національних меншин і Європейська хартія регіональних мов або мов меншин – своїми захисними механізмами повинні забезпечувати належні права всіх громадян як України так і Словаччини.

Україна та Словацька Республіка мають спільний кордон і багаті традиції історичної співпраці. Після розпаду СРСР Україна географічно “наблизилася” до Вишеградської групи, маючи з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією як спільні кордони, так і спільні прикордонні проблеми, в тому числі й **проблеми національних меншин, які живуть по різні сторони кордону**. Сприятливі політичні та транскордонні відносини дозволяють як Україні так і Словаччині вирішувати й спільні проблеми меншин.

Зокрема, варто зазначити позитивний досвід проведення в грудні 1998 року в Пряшеві IV засідання **Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти та культури**. Комісія докладно обговорила способи й механізми подальшого поглиблення українсько-словацького співробітництва у сфері задоволення культурно-освітніх та інформаційних потреб української національної меншини у Словаччині і словацької меншини – в Україні. Було підписано Протокол, в якому **зафіксовано основні проблеми з питань національних меншин** (української та словацької відповідно) і окреслено конкретні заходи для їх розв'язання.

Сучасні теоретичні розвідки підтверджують складність міжнародних відносин сьогодення. Проте, реалії міжнародного життя почали випереджати наукові концепції. Регіональні еліти Європи **все більше впливають на прийняття рішень в ЄС, створюючи нові неформальні інститути міжнародних відносин**. Причина їх виникнення полягає в бажанні і місцевих регіональних органів влади зменшити диспропорції соціально-економічного розвитку. Особливо складні проблеми історично склалися та накопичувалися в **прикордонних районах**. Кордони століттями виконували роль бар'єрів, які розділяли етноси. Саме на кордонах виникали конфлікти та війни. Зрозуміло, що без вирішення соціальних, економічних і національних проблем у транскордонному контексті неможливо просуватися по шляху до нової Європи та розвиватися в ній.

У зв'язку з цим варто вдатися до короткого теоретичного аналізу.

Згідно зі схемою класифікації конфліктів, **конфлікти в етносоціальній сфері** можуть бути спричинені протиріччями в інтересах, орієнтаціях і установках окремих етнонаціональних спільнот. А відтак потенційно-кризовими **"гострими точками"** можуть стати прикордонні регіони, й етносоціальні конфлікти **загрожуватимуть переходом у площину міжнародних** (за певних умов – як внутрішніх, так і зовнішніх).

Принагідно зазначимо, що до найбільш небезпечних загроз пріоритетним національним інтересам України на сучасному етапі віднесено **такі зовнішні загрози**, як недосконалість економічних зв'язків і нанесення збитків Україні від санкцій міжнародних організацій. Зазначені **зовнішні загрози**, в свою чергу, тісно пов'язані з найбільш небезпечними **внутрішніми загрозами** – неефективністю економічних відносин та валютно-фінансового регулювання, структурно-технологічною незбалансованістю економіки та міжрегіональними диспропорціями в економічному розвитку.

З урахуванням викладеного, доволі очевидним є те, що **запровадження Словаччиною візового режиму не може не становити зовнішню загрозу пріоритетним національним інтересам України, особливо в умовах перехідного суспільства і перехідної економіки.**

Зрозуміло, що активна міжнародна діяльність Словаччини вимагає від неї дотримування й виконання цілої низки вимог та умов, котрі є суттєвими на шляху її просування до намічених цілей в міжнародній політиці. Передусім слід брати до уваги те, що членство у НАТО та Європейському Союзі є можливим лише для тих країн, які спроможні вирішити існуючі та зняти потенційні **конфлікти з усіма сусідніми країнами щодо питань територій та національних меншин**. Кандидати повинні продемонструвати також свою готовність і спроможність прийняти й розвивати в подальшому загальноєвропейські цінності міжнародного співробітництва.

У Західній Європі вже є приклади домовленостей, що функціонують для розгляду таких проблем у галузі **транскордонного співробітництва**. Євросоюз і Північноатлантичний альянс недвозначно дали зрозуміти, що країни Центрально-Східної

Європи, які прагнуть стати повноправними членами цих об'єднань, повинні **уникати виникнення потенційної напруги у прикордонні**, чого можна досягти шляхом поглибленого співробітництва у всіх галузях економічного, політичного та культурного життя, у відносинах із національними меншинами тощо.

Карпатський сворегіон, членами якого є прикордонні області як України, так і Словаччини, має дуже різномірну, мозаїчну етнічну, культурну та релігійну структуру. Таким чином, виникає потреба у **створенні системи спільних інтересів і співробітництва з метою мінімізації та уникнення потенційної напруги, непорозуміння між народами, що мешкають у регіоні тощо.**

Слід зазначити, що не лише економічні проблеми не отримують **належного вирішення з введенням віз**. Запровадження візового режиму **погіршить ціннісні орієнтації всіх національних меншин Європегіону.**

Ціннісні орієнтації:

- це суб'єктивний вираз значимості різних об'єктів, явищ, процесів, обумовлених їх здатністю задовольнити актуальні життєві потреби людини, або змістовний бік спрямування особистості;

- це складові вищих рівнів у системі саморегулювання особи, що визначають форми її діяльності відносно об'єктів і явищ суспільної значимості.

Іншими словами – **будуть порушені віковічні традиції прикордонні зв'язки сусідніх народів**. Економічні, політичні заходи будуть позбавлені ціннісної орієнтації і не будуть слугувати розвитку етносів, по крайній мірі на першому етапі.

Еволюція країн Європи у зв'язку з географічною компактністю їх територій протягом всієї історії європейської цивілізації проходила з високим ступенем кореляції. Неспівпадання "швидкостей" розвитку сусідніх країн при вирішенні прикордонних питань зникало завдяки саме ціннісним орієнтаціям етносів на кордоні. Візовий режим порушує ці орієнтації, а отже й спричинить ряд негативних наслідків для обох країн і для буття етносів.

На нашу думку, основою утвердження соціально-політичної стабільності у прикордонних регіонах як України, так і країн Європегіону, в тому числі і Словаччини, є розробка та втілення в життя політики регіональної безпеки, прийняття концепцій

етнополітичної безпеки, як складової частини Концепції національної безпеки, в якій конкретизовані стратегічні і тактичні засади життєдіяльності української етнічної спільноти в країні та за її межами, етнічних меншин, в тому числі і словацької, обсяги і форми міграції.

Політика регіональної безпеки, з нашої точки зору, повинна мати два вектори:

По-перше – вона повинна передбачати узгодження дій центральних і регіональних владних структур та громадських інституцій (політичних партій, національно-культурних товариств та інших громадських об'єднань). Оскільки інтереси центру і регіонів при вирішенні деяких питань національної політики не завжди ідентичні, слід аналізувати ці розбіжності й відображати їх у загальноприйнятій формі правового поля держави. Наявність виважених законів гальмуватиме дезинтеграційні процеси, конфронтацію між політичними силами, національно-культурними об'єднаннями та державними органами влади різних рівнів.

По-друге – повинна передбачати узгодженість дій між країнами в рамках регіонального прикордонного співробітництва, що і буде основою соціальної стабільності і міжнародної безпеки на шляху в Єдину Європу.

S. MITRYAYEVA, V. PRIKHODKO

The authors consider the following issues: problem of national minorities in the context of Ukraine's contemporary international and legal relations; interethnic relations as factor of stability and national security of the state; probable consequences (potential conflicts) of implementation of visa regime.

Marián Gajdoš, Stanislav Konečný

Погляд зі Словаччини

В spoločenskom vývoji na území dnešnej Slovenskej republiky a Ukrajiny možno nájsť v minulosti i v súčasnosti viaceré paralely. Jednou z nich je aj viacnárrodné zloženie obyvateľstva, ktoré je odrazom zložitých etnických procesov i komplikovaného vývinu politických útvarov a štátoprávných vzťahov v strednej a východnej Európe. Oba, dnes samostatné štáty, tiež nesporne spája i skutočnosť, že na území oboch žije aj obyvateľstvo etnicky blízke väčšinovej populácii toho druhého z nich.

Slováci v dnešnej Zakarpatskej oblasti Ukrajiny nie sú početnou komunitou. Podľa sčítania obyvateľstva v roku 1989 žilo v Zakarpatsku 7 329 Slovákov a tvorili len 0,6 % obyvateľstva tohto regiónu.¹ Nie je bez zaujímavosti fakt, že po vzniku československého štátu v roku 1921 Slováci predstavovali 3,3 % obyvateľstva Podkarpatskej Rusi.²

Na druhej strane, na Slovensku, hlavne v severovýchodných okresoch žije relatívne kompaktné asi 30 000 príslušníkov východoslovenského etnika. Pri sčítaní ľudu v roku 1991 sa 17 197 z nich prihlásilo k rusínskej a 13 281 ľudí k ukrajinskej národnosti.³ Ide o pospolitost', ktorú vzhľadom na jej etnokultúrne, jazykové, náboženské a ďalšie špecifiká, ale aj na geografické, demografické a historické súvislosti, zvlášť v koreláciách karpatského regiónu, vôbec nemožno prehliadať.

Príčinou tohto javu je okolnosť, že horné Pótie, teda juhokarpatská oblasť a priľahlá časť východného Slovenska, v minulosti predstavovalo zo zemepisného, ale aj ekonomického, národnostného, náboženského i kultúrneho aspektu jeden celok. Rusínov a Ukrajincov oboch častí regiónu spájali a spájajú rodinné a príbuzenské väzby. Celé storočia mali spoločnú cirkevnú správu. Pravoslávne farnosti na Slovensku patrili k mukačevskej eparchii až do roku 1946. V rámci organizácie gréckokatolíckej cirkvi od 19. storočia viaceré parochie na Slovensku patrili k mukačevskému biskupstvu a naopak, niektoré cirkevné obce v Zakarpatsku podliehali biskupovi v Prešove.

V podmienkach Uhorska i medzivojnového Československa boli východné Slovensko a Zakarpatsko oddelené len vnútornou, administratívnou hranicou, ktorá nekopírovala etnické rozmedzie a pre

tamojšie obyvateľstvo dlhé obdobie nemala veľký význam. Tým väčší šok vyvolalo vytvorenie štátnej hranice na rieke Uh v rokoch 1938 a 1939 po okupácii Podkarpatskej Rusi Maďarskom, a hlavne jej definitívne potvrdenie po jeho pričlenení k ZSSR v roku 1945.

V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že rusínska, resp. ukrajinská menšina na Slovensku sa po vytvorení Zakarpatskej oblasti USSR v januári 1946 nestala hneď priekopníkom dobrých vzťahov s Ukrajinou či medzishťátnych vzťahov so Sovietskym zväzom, hoci tieto ambície čast' jej reprezentácie deklarovala. Vedomie príslušnosti k ukrajinskému národu u tejto minority na Slovensku, zvlášť v porovnaní so situáciou v Zakarpatsku, vtedy takmer úplne absentovalo.

Pravda, tento fenomén má svoje historické pozadie. Rusínske, či presnejšie *ruské* obyvateľstvo Uhorska, napriek niektorým zhodným jazykovým a kultúrnym znakom, nikdy nebolo spájané s tzv. ľavobrežnou Ukrajinou. Bola síce akceptovaná jeho príbuznosť s osídlením Halície a Bukoviny, ale nevývodzovali sa z toho ďalekosiahlejšie konzekvencie. Napokon, Ukrajina bola vtedy chápaná ako pevná súčasť Ruska a emancipačné hnutie tzv. Malorusov v prevažne rusofilskom prostredí vnímali ako škodlivý separatizmus. Vládne kruhy monarchie sa viac obávali Ruska, preto ukrajinské nacionálne hnutie do istej miery podporovali. V obdobnej politike čiastočne pokračovala aj československá vláda. Motivovala ju najmä nedôvera k ruskému hnutiu, v ktorom videla záujmy maďarskej iredenty i Poľska a nástroj revizionistickej politiky.

V druhej polovici tridsiatych rokov aktivita menšiny značne vzrástla a vyústila do požiadavky pričleniť severovýchodné Slovensko k Podkarpatskej Rusi, ktorá aspirovala na Dohodou garantované autonómne postavenie. Reprezentácia minority tento zámer revidovala po menovaní proukrajinskej autonómnej vlády A. Vološina, ale aj pod vplyvom obáv z maďarskej anexie Podkarpatska až v novembri 1938.

V období vojnovnej Slovenskej republiky bola rusínska menšina v defenzíve. Isté jazykové a kultúrne menšinové práva si udržala len vďaka gréckokatolíckej cirkvi. Ruský smer od roku 1941 bol evidentne v rozpore so štátnou doktrínou. Pod vplyvom emigrantov sa čiastočne zaktivizoval ukrajínofílsky prúd, ktorý spočiatku profitoval na pôvodnom úmysle Nemecka obnoviť nezávislosť Ukrajiny. Činnosť vtedy vyvíjala najmä Prosvia, ale aj malé skupiny ukrajinskej emigrácie v radoch učiteľov, kňazov, ale i technickej inteligencie. Mali podporu časti gréckokatolíckej hierarchie a rádu baziliánov, ktorý stále udržiaval určité kontakty s Haličou.

Po oslobodení východného Slovenska na jeseň 1944 sa styky tamojšieho obyvateľstva so Zakarpatskom na čas čiastočne obnovili, prekázal im však

frontový režim, ktorý sa v tomto regióne pomerne dlho uplatňoval. Manifestácie v Mukacheve a v ďalších mestách žiadajúce pripojenie Zakarpatska k USSR v novembri 1944, ktoré prebiehali hlavne za účasti komunistov a z iniciatívy sovietského velenia, mali istý vplyv aj na postoje časti ukrajinskej menšiny na Slovensku, hoci jej predstavy o analogickom riešení otázky severovýchodného Slovenska sa z viacerých príčin nemohli uskutočniť. Na jar v roku 1945 možno sledovať skôr opačný jav: snahu ľudí zo Zakarpatska dostať sa na Slovensko, preto ozbrojené zložky ZSSR ostrahu, vtedy len administratívnej hranice so Slovenskom, sprísňovali.

Zmluva medzi Československom a ZSSR o Zakarpatskej Ukrajine z 29. júna 1945, napriek dodatku o optácii, znamenala de facto uzavretie 96 km dlhej hranice medzi oboma štátmi. Nádeje na opätovné spojenie rozdelených rodín, na oživenie ochromeného hospodárstva, na obnovenie činnosti škôl, slobodného kultúrneho i náboženského života a na normalizovanie pomerov v tomto priestore sa nenaplnili.⁴ Pohyb obyvateľstva bol veľmi prísne reglementovaný dohodou o optácii a o výmene obyvateľstva z 10. júla 1946. Prísny režim na hraniciach ZSSR mal svoje korene v 20. rokoch, keď v krajine bola živá atmosféra permanentného ohrozenia odvodzovaného z tzv. kapitalistického obkľúčenia.

Novú hranicu na východe ani Rusini a Ukrajinci nevnímali ako hranicu s Ukrajinou, ako priame susedstvo s krajinou s etnicky identickým obyvateľstvom, hoci Zakarpatskí Ukrajinci sa mali stať «poutem, jež ve věčném bratrství bude spojoval český a slovenský národ s velikým národem ukrajinským a utuží na věky přátelství a spolenectví Československa se Sovětským svazem.»⁵ Razantnejšie bolo propagované najmä zahraničnopolitické hľadisko: spoločná hranica so ZSSR, osloboditeľom republiky a garantom jej nezávislosti. Je však paradoxné, že na tejto spoločnej hranici bol zavedený omnoho prísnejší režim než na hraniciach s Maďarskom, Poľskom a Rakúskom, ku ktorým malo obnovené Československo podstatne rezervovanejší postoj.

Určitú úlohu v tomto smere zohral aj historický stereotyp: mestá ako Užhorod, Mukachevo, Svalava, Sevluš, Berehovo, Sereďne, Veľikij Bereznyj, ba ani Chust a ich okolie nikdy v minulosti neboli pokladané za ukrajinské, preto ani krátko po vojne nevyvolávali takúto konotáciu. Navyiac, povojnový vývoj v Zakarpatsku a na severovýchodnom Slovensku z hľadiska národnostnej politiky prebiehal v istom zmysle divergentným spôsobom. Stalinistická sovietskizácia Zakarpatska bola totiž zákonite spojená s rusifikáciou regiónu a otázkou ukrajinskej etnickej príslušnosti občanov v podstate marginalizovala. Na severovýchodnom Slovensku bola, najmä po roku 1948, jednoznačne favorizovaná ukrajinská národnostná príslušnosť

tamojšieho obyvatel'stva. To celkom prirodzene vyžadovalo potlačiť ruský, resp. ruský smer v zložitom procese národnej identifikácie. Koncom štyridsiatych a začiatkom päťdesiatych rokov sme tak svedkami paradoxnej, hoci nie celkom ojedinelej situácie: elita ukrajinskej menšiny na Slovensku bola v istom zmysle «národné uvedomelejšia» než mnohí jej súkmeňovci v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, ktorí v tom čase mali často omnoho prozackejšie starosti.

Hermetické uzavretie hraníc tento neprirodzený stav nielen predživovalo, ale viedlo aj k nezmyselným situáciám, k trápnostiam, ba niekedy i k malým ľudským tragédiám. Dostať sa z Moskvy do Prahy bolo postatne jednoduchšie než z Užhorodu do Sobraniec. Osobné kontakty, ba i písomné styky medzi najbližšími príbuznými boli neraz na celé roky prerušené. Stalo sa, že učiteľ z východného Slovenska nebol na pohrebe matky v Mukačeve, lebo sa mu nepodarilo vybaviť včas potrebné dokumenty.

Postupne sa však začalo čítať isté riešenie ako umožniť stretávanie sa ľuď, ktorých mnohokrát nerozdeľovalo nič, len štátna hranica. Predstavovali ho družobné vzťahy, ktoré boli oficiálne podporované od prvých povojnových rokov, ale len veľmi pomaly nadobúdali konkrétnejší rámec a zahrňovali širšie vrstvy ľuď, vrátane vtedajšej ukrajinskej menšiny na Slovensku. Spočiatku to boli štafety mieru a priateľstva, ktoré boli organizované od roku 1946. Šťastí sa síce odohrávali na hranici vo Vyšnom Nemeckom, pomerne dlho však prebiehali na centrálnej úrovni a pre menšinové obyvatel'stvo na oboch stranách hraníc nemali väčší význam.

Rozhodujúci zlom nastal v roku 1956, keď ÚV KSSZ a Rada ministrov ZSSR prijali rozhodnutie koordinované s vládami ďalších vtedajších socialistických štátov o ustanovení pohraničných vzťahov so susednými oblasťami Poľska, Československa, Maďarska a Rumunska. Bol to prvý dokument, ktorý definoval koncepciu a stanovoval ciele transhraničnej spolupráce v tzv. východnom bloku.⁶ Mala vtedy v prvom rade ideologický zámer, nevyhla sa formálnosti, napriek tomu však priniesla aj mnoho užitočného.

Priekopníkmi v tomto smere boli síce západoukrajinské oblasti Lvovská a Volynská, ktoré v roku 1956 nadviazali družobné vzťahy s Lublinským a Rzeszovským vojvodstvom v Poľsku, no v zápatí ich príklad nasledovala Zakarpatská oblasť s pohraničnými regiónmi Československa, Maďarska a Rumunska. Až ďalšími v poradí boli Černovická a Ivano-frankovská oblasť so Sučavským a Maramurešským krajom v Rumunsku. Kyjevská a Odeská oblasť uzavreli družobné dohody s partnermi v Krakove a Lipsku, resp. vo Varne a Segedine v roku 1957 a Vinická oblasť s Keleckým vojvodstvom v roku 1958.⁷

V prvej fáze dochádzalo najmä k nadväzovaniu kontaktov medzi regionálnymi orgánmi. Pokiaľ išlo o Zakarpatsko, to začalo rozvíjať styky s Prešovským krajom, pričom Košický kraj udržiaval družobné vzťahy s Krasnodarskou oblasťou.⁸ Vzájomné styky, ktoré mali hlavne zoznamovací a informatívny charakter, sa postupne rozširovali a prehľbovali. Napr. už v roku 1959 Zakarpatskú oblasť navštívilo 21 delegácií, v ktorých bolo takmer 2000 ľudí.⁹

Rast počtu družobných oblastí, rozširovanie a prehľbovanie ich vzťahov si vyžiadalo istú koordináciu. Začiatkom roku 1958 vzniklo Obšestvo sovsťko-čechoslovackoj družby, ktoré bolo asociované do Sojuzu sovsťkich obšestv družby i kul'turnoj svjazi s zarubežnymi stranami (SSOD). Postupne však boli vytvárané republikové, oblastné, mestské i okresné spoločnosti družby.¹⁰ Z nášho hľadiska bolo dôležité predovšetkým založenie Ukrajinského oddelenia Spoločnosti v Kyjeve a oblastného oddelenia v Užhorode.¹¹

Šesťdesiate roky sa vyznačovali hlavne istým spštením a rozšírením stykov medzi družobnými partnermi zo Zakarpatskej oblasti a z Východoslovenského kraja. V tomto zmysle sa dali omnoho viac využívať aj na aktivizáciu ukrajinskej menšiny na Slovensku. Boli podpísané aj prvé zmluvy o spolupráci medzi niektorými inštitúciami a organizáciami.

Najmenej formálnosti bolo v pravidelných stykoch umeleckých telies rôzneho žánru. Realizovali sa z príležitosti podujatí, ktoré boli organizované každoročne. Najznámejším z nich sú Slávnosti kultúry ukrajinských pracujúcich vo Svídnicu uskutočňované od roku 1955. Od roku 1957 sa na nich okrem amatérskych súborov zo severovýchodného Slovenska pravidelne zúčastňoval Zakarpatský ukrajinský štátny ľudový súbor z Užhorodu, ale aj umelecké kolektívy zo Sval'avy, Vinogradova a z Iršavského okresu. Dôležité bolo, že členovia týchto skupín vo vystúpeniach navštevovali aj ďalšie obce, najmä s rusínskym, resp. ukrajinským obyvatel'stvom.

Od roku 1966 sa uskutočňuje festival ukrajinského folklóru a zborového spevu v Kamienke za účasti súborov a jednotlivcov z družobného okresu Sval'ava. Od roku 1962 sa pravidelne koná Festival drámy a umeleckého slova A. V. Duchoviča v Medzilaboriciach. V rámci Mesiaca ČSP sa v Bardejove pravidelne koná tzv. *Makovičká struna*, t.j. prehliadka sólových interpretov ukrajinskej piesne. Pre mládež sa v trojročných cykloch organizoval festival *Na krídlach melódii* v Stakčine a v Sníne, na ktorý požívali aj interpretov zo Zakarpatska.¹²

Koncom šesťdesiatych rokov došlo k istému utlmeniu vzťahov, hoci úplne neboli nikdy prerušené. Svedčí o tom aj skutočnosť, že delegácia

oddelenia SSČP v rámci Dni ukrajinskej kultúry 28. mája - 5. júna 1968 sa stretli aj s predstaviteľmi KZUP, s občanmi ukrajinskej národnosti aj s ukrajinskými spisovateľmi vo Východoslovenskom kraji.¹³

V sedemdesiatych rokoch dochádza k prechodu od epizodických kontextov k stálej a plánovitej spolupráci na zmluvnom základe. Dňa 12. septembra 1973 schválil Sekretariát ÚV KSČ *Zásady pre družobné styky krajských výborov strany a ich partnerov v socialistických krajinách*. Priamym organizátorom družby sa stali KV KSS v Košiciach a Oblastný výbor KSU v Užhorode. Prijímali sa dvojročné plány, styky sa viac vyznačovali vecnosťou a prinášali aj praktické výsledky.

Nový charakter družobných vzťahov viedol nielen k zvyšovaniu efektívnosti i rezultatívnosti internacionálnej spolupráce, ale aj k značnému rozšíreniu osobných stretnutí pracovníkov, nie iba funkcionárov. Tomu v značnej miere napomohol vznik internacionálneho socialistického súťaženia, ktoré sa začalo medzi družobnými organizáciami Východoslovenského kraja a Zakarpatska. V roku 1978 dohodly o socialistickom súťažení malo už 98 pracovných kolektívov Zakarpatska a východného Slovenska.¹⁴

Osvedčenou formou kontaktov jednotlivcov i malých kolektívov zo Zakarpatska a severovýchodného Slovenska bola výmena skupín mechanizátorov v období žatvy, ktorá sa osvedčila už v šesťdesiatych rokoch. V prvých rokoch išlo len o 5 - 10 osádok, ale v roku 1978 už o 55 najlepších osádok z hospodárstiev užhorodského, mukačevského, berehoveckého a vinohradovského okresu. Na druhej strane kombajnisti z okresov Svidník, Humenné, ale aj Michalovce, Trebišov a Prešov pomáhali v Zakarpatsku.¹⁵

V súvislosti so zvýšením intenzity družobných kontaktov a súťaženia celých pracovných kolektívov narastala aj frekvencia prechodu cez štátnu hranicu. Vnútroštátne normy aariadenia o vstupe a výstupe z krajiny, o pasovom systéme, colný poriadok, predpisy o zdravotnej ochrane, o zdravotnom dozore a ďalšie, z ktorých niektoré boli prijaté ešte v šesťdesiatych rokoch, transhraničnej spolupráci nevyhovovali. Zmierenie medzinárodného napätia začiatkom sedemdesiatych rokov umožnilo uplatniť modernejšie prístupy, ktoré sa čiastočne prejavili aj v dohode o režime na štátnej hranici a o spolupráci a vzájomnej pomoci v pohraničných otázkach, ktoré ZSSR uzavrel s Československom 10. februára 1973. Významnú zmenu priniesol až Zákon o štátnej hranici ZSSR z novembra 1982, ktorý umožnil zväzovým republikám prijímať vlastné zákonné úpravy regulujúce niektoré otázky hraničného režimu.¹⁶

Ťažiskom družobných vzťahov medzi organizáciami a inštitúciami východného Slovenska a Zakarpatska v osemdesiatych rokoch sa stala

priama výrobná kooperácia v záujme zvyšovania efektívnosti produkcie. Napriek istej ekonomizácii vzťahov rozšírili sa možnosti pracovných a spoločenských stretnutí občanov ukrajinskej národnosti zo Slovenska s obyvateľmi Zakarpatska. V roku 1988 priame výrobné vzťahy s partnermi v Zakarpatsku malo 17 podnikov východného Slovenska, medzi nimi aj závody, ktoré zamestnávali väčší počet pracovníkov ukrajinskej národnosti. Išlo o závod Tesla v Stropkove kooperujúci s Objedinenijem Zakarpatribor a o JAS Bardejov, ktorý spolupracoval s podnikom Zakarpatskovo obnovoje objedinenije. K úzkej výrobnej spolupráci boli v tomto období pripravení tiež Vihorlat Snina a Togliamši Tirapol', ako aj Chemlon Humenné a Luschimbkombinat v Perečine.¹⁷

Úspešne sa rozvíjala spolupráca medzi oddelením ukrajinskej literatúry SPN v Prešove s vydavateľstvom *Karpaty* v Užhorode, ale aj s vydavateľstvom *Zovteň* vo Lvove.

Významnou formou kontaktov boli stretnutia amatérskych spaváckych a tanecných súborov, Zvlášť aktívne si v tomto smere počínali súbory *Verchovina*, *Beskyd*, *Mladost* a *Kalina* z okresu Humenné, ktoré neraz vystupovali v perečinskom okrese, kým súbory zo Zakarpatska vystupovali v Brehove, v Dlhom nad Cirochou, v Stakčine, v Radvani nad Laborcom, vo Výrave i v Medzilaborciach. Výmenné vystúpenia realizovali súbory Domovina z Vranova a Lesorub z Velikeho Berezného. Ku vzájomným stykom ľudí sa využívali aj akcie a návštevy z príležitosti Dni Zakarpatskej oblasti ZSSR vo Východoslovenskom kraji a naopak, ktoré boli zvyčajne súčasťou tzv. Mesiaci ČSSP.¹⁸

Na druhej strane obyvateľstvo oboch regiónov v tomto období zjavne postrádalo tzv. malý pohraničný styk. Ukazovala sa potreba zjednodušiť pravidlá pre prekračovanie štátnych hraníc pre isté skupiny obyvateľstva žijúce v ich blízkosti, ktoré z hospodárskych alebo rodinných dôvodov chceli cez hranice častejšie prechádzať. Kým dohody o malom pohraničnom styku s Poľskom a Maďarskom boli podpísané v roku 1959, resp. 1962, *Dohoda medzi vládou ČSSR a vládou ZSSR o zjednodušenom spôsobe prekračovania štátnych hraníc občanmi s trvalým pobytom v pohraničných obciach* bola podpísaná v Prahe až 6. decembra 1985.¹⁹

Určitá aktivita pri zabezpečovaní kontaktov občanov Slovenska a Ukrajiny sa právom očakávala od Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich (KZUP). V roku 1988 KZUP mal totiž asi 11 000 členov v piatich okresných organizáciách, a to v Bardejove, v Humennom, v Prešove, v Starej Ľubovni a vo Svidníku, ako aj mestskú organizáciu v Košiciach. Handicapom KZUP pri rozvíjaní družobných vzťahov bolo absentovanie obdobnej organizácie v podmienkach vtedajšieho ZSSR.

Napriek tomu sa KZUP aktivizoval v tomto smere, najmä participáciu funkcionárov v oficiálnych delegáciách, organizovaním pravidelných kultúrnych podujatí umožňujúcich stretnutie občanov oboch regiónov a čiastočne aj pomocou pri výmene lektorov hosťujúcich na vysokých školách.²⁰

Sociologický výskum v roku 1988 uskutočnený na vzorke 300 respondentov mal ambíciu zhodnotiť aj podiel a aktivity KZUP pri priamych kontaktoch medzi pracujúcimi severovýchodného Slovenska a Zakarpatska. Zastúpenie členov KZUP (11,7 %) však nedovolilo uskutočniť potrebnú analýzu ani vyvodit' všeobecnejšie závery.²¹

Pád komunizmu, rozpad ZSSR, vznik samostatnej Ukrajiny aj Slovenskej republiky úplne zmenil politické, hospodárske a spoločenské podmienky slovensko - ukrajinských vzťahov aj postavenie ukrajinskej menšiny na Slovensku. Slovensko získalo nezávislosť, vybudovalo vlastnú štátnosť a usiluje sa vytvoriť demokratickú spoločnosť. S väčším či menším úspechom vlády zápasia s problémami ekonomickej transformácie a jej dôsledkami: recesiou, nezamestnanosťou, korupciou a kriminalitou. Fiskálna reštrikcia výrazne obmedzila prostriedky na kultúru, školstvo, zdravotníctvo a sociálne výdavky. Severovýchodného Slovenska s ukrajinskou menšinou sa všetky neduhy dneška týkajú v ešte výraznejšej miere. Administratívne opatrenia na hraniciach sa síce zjednodušili, pozvania a povolenia však nahradili vouchery umožňujúce bezprácne príjmy špekulantom a nedostojné scény pri colných prehlídkach.

Revolúcia priniesla aj obnovenie sporov o národnú identitu obyvateľstva severovýchodného Slovenska. Okrem ukrajinského smeru reprezentovaného *Zväzom Rusinov-Ukrajincov Slovenskej republiky* vznikla *Rusínska obroda* i *Spoločnosť Rusinov- Karpatorusov*, ktoré zápasia o vplyv na obyvateľstvo a o priazeň vládnych štruktúr. Rusínska obroda nadviazala styky s *Obščestvom karpatskych rusynov*, ktoré bolo založené vo februári 1990 v Užhorode, a spolupracuje s ním i s ďalšími rusinskými organizáciami aj v rámci Svetového kongresu Rusinov.

Takmer presne pred rokom, pri príležitosti návštevy predsedu NR SR na Ukrajinu sa v Kyjeve uskutočnila tlačová konferencia J. Migaša a O. Tkačenka. J. Migaš na úvod konštatoval, že ciele jeho návštevy boli splnené. Rozhovory s prezidentom, premiérom i predsedom Verchovnoj rady vraj potvrdili, že sa začína nová etapa slovensko - ukrajinských vzťahov. V súvislosti s terajším zavádzaním vízovej povinnosti to vyznieva ako nemiestny žart.

Zavedenie víz voči občanom Ukrajiny sa na východnom Slovensku stretáva s nevôľou. Na Zakarpatsku momentálne pracuje viac ako sedemdesiat spoločných slovensko - ukrajinských podnikov. Víza

komplikujú tiež kultúrne, športové, rodinné a tradičné cezhraničné styky. Zložitejšie bude naplňovanie úzkych priateľských vzťahov krajov, okresov, organizácií, rodín i jednotlivcov. Zvlášť negatívne prijímajú nový model hraníc obyvateľa severovýchodného Slovenska, a to ukrajinskej i rusinskej orientácie, ale aj Slováci, s ktorými žijú a pracujú v zhode a porozumení. Rovnaký nesúhlas zaznieva aj od príslušníkov slovenskej menšiny na Zakarpatsku, ale aj celého jeho obyvateľstva.

Tvrdenia, že prípadné členstvo v Európskej únii núti Slovensko spísiť hraničný režim s Ukrajinou jednoznačne vyvracia škandinávská prax. Nórsko nevstúpilo do únie, avšak jeho hranice s Fínskom a Švédskom zostali veľmi voľné, akými boli aj predtým.²²

Slovenská aj ukrajinská strana by mali viac prihliadať na menšinový problém, umožniť, aby Slováci zo Zakarpatska a Ukrajinci zo Slovenska mohli bez administratívnych bariér a finančnej ujmy navštevovať svojich príbuzných na druhej strane hraníc. Pre príklad takéhoto prístupu k vlastnej menšine nemusia ísť ďaleko. Šéf maďarskej diplomacie János Mártonyi lobbuje v Bruseli, aby únia zrušila vízovú povinnosť voči Rumunsku. V opačnom prípade by totiž po prijatí do Únie museli uvažovať o zavedení «národného víza» platného len v Maďarsku, aby občanom Rumunska maďarskej národnosti umožnilo príchod do krajiny.

Riešenie problémov severovýchodného Slovenska s rusínskym a ukrajinským obyvateľstvom by výrazne pomohla transhraničná spolupráca. Západoeurópske krajiny už po skončení druhej svetovej vojny prišli k záveru, že mierové spolunažívanie závisí nielen od úsilia centrálnych orgánov, ale aj od kontaktov susediacich regiónov jednotlivých štátov. Európska integrácia sa preto sčasti realizuje aj cestou rozvíjania a prehľbovania transhraničnej spolupráce, ktorá dala vznik tzv. eurorégiom. Pohraničné regióny od centrálnych orgánov dostali väčšie práva a kompetencie na realizáciu rôznych druhov a spôsobov kooperácie, pričom Európska únia tieto trendy sberbuje z osobitných fondov.

Aplikovanie týchto západoeurópskych skúseností sa v strednej a východnej Európe nepodarilo. Prvé pokusy boli zabránené už v prvej, tzv. politickej fáze realizácie. Hynúť silou kooperácie totiž musia byť fungujúce a prosperujúce ekonomicke subjekty s pružným právnickým servisom, s mediálnou podporou a pochopením zo strany centra. Nemôže to byť regionálna byrokracia, ktorá úzkostlivo plní vôľu ústredia a len zriedkakedy dokáže prekonať svoju úzkoprúť, malichernosť a okázalosť, za ktorou neraz skrýva svoju nepotrebnosť. Mnohé problémy súvisiace s aktivizáciou a rozvojom eurorégiou Karpaty, ktorý by mohol byť učebnicovým príkladom transhraničnej spolupráce pohraničných oblastí piatich štátov, je toho najlepším dôkazom.

Diagnóza je však spoločná: absentovanie dôslednej decentralizácie štátnej správy. Centrá prijímajú často nevhodné, ba i škodlivé opatrenia, nekonzultujú problémy s pohraničnými regiónmi, ktorých sa každá restrikcia a stupňovanie nepriestupnosti hraníc najviac dotýka. Je paradoxné, že vlády často zdôvodňujú obmedzenia obavami z etnických konfliktov, pričom najtrenejšou a najúčinnejšou cestou k ich predchádzaniu je vzájomné stretávanie sa, spoznávanie sa a prospešná spolupráca.

Poznámky :

- 1 Trier, T.: Inter-Ethnic Relations in Transcarpathian Ukraine. Užhorod, European Centre for Minority Issues 1998, s. 10.
- 2 Bobák, J.: Slováci na Podkarpatskej Rusi a ich presídľovanie do Česko-Slovenska v roku 1947. s.l., Kubko Goral 1998, s. 6.
- 3 Podolák, P.: Národnostné menšiny v Slovenskej republike z hľadiska demografického vývoja. s.l., Matica slovenská 1998, s. 52, 59.
- 4 Danišák, M.: Styky východného Slovenska a Zakarpatska v rokoch 1945 - 1990. In: Doruľa, J.(ed.): Slovensko - rusínsko - ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť. Bratislava, Slavistický kabinet SAV 2000, s. 122.
- 5 Zpráva výboru ústavně-právního a zahraničního o vládním návrhu ústavního zákona (tisk 4) o Zakarpatské Ukrajině a o úpravě státních hranic se Svazem sovětských socialistických republik (tisk 16) na zasadnutí Dočasného národného zhromaždenia 22. novembra 1945.
- 6 Kerečanin, V.M.: Rol' mestnych komitetov bratskich partij v osušestvleniji družestvennyh prigraničnyh svyazej. In: Boucová, Z.(ed.): Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín - členov RVHP. Materiály z československo - sovietského vedeckého seminára, ktorý sa konal v dňoch 13. - 15. októbra 1987. Košice 1988, Spoločenskovedný ústav SAV, s. 131.
- 7 Roj, J.I.: Vozniknovenije i razvitije svyazej porodnennyh oblastej i gorodov USSR i bratskich socialističeskich stran. In: Meľnikova, I.N.(ed.): Porodnennye socialističeskim internacionalizmom. Družestvennyje svyazi i sotrudničestvo porodnennyh oblastej i gorodov USSR i bratskich stran socializma. Kyjev, Naukova dumka 1980, s. 9 - 10.
- 8 Danišák, M.: Predpoklady a hlavné etapy rozvoja družobných stykov Východoslovenského kraja ČSSR a Zakarpatskej oblasti USSR. In: Boucová, Z.(ed.): Základné otázky ..., s. 98.
- 9 Vidňanskij, S.V.: Rabotij klass Ukrajinskogo SSR v razvotiji proizvodstvennyh svyazej mežu trudovymi kolektivami SSSR i Čechoslovakiiji (1945 - 1985). In: Amort, Č. - Meľnikova, I.N.(eds.): Ukrajinsko - čechoslovackije internacional'nyje svyazi. Sbornik naučnyh trudov. Kyjev, Naukova dumka 1989, s.205.
- 10 Prunica, S.Ju: Rol' i mesto sovětskich obščestv družby v rassireniji sotrudničestva prigraničnyh oblastej USSR i sopredel'nyh stran socializma. In: Boucová, Z.(ed.): Základné otázky ..., s. 119.
- 11 Nemec, J.: Ukrajinskaja SSR v dejatel'nosti Sojuza čechoslovacko - sovětskoj družby.

- In: Amort, Č. - Meľnikova, I.N.(eds.): Ukrajinsko - čechoslovackije ..., s. 179.
- 12 Boucová, Z. - Kita, L. - Domarecká, G.: Pohraničné styky a ich vplyv na rozvoj internacionalnej výchovy pracujúcich. In: Boucová, Z.(ed.): Základné otázky ..., s. 110 - 112.
- 13 Nemec, J.: Ukrajinskaja SSR ..., s. 180.
- 14 Vidňanskij, S.V.: Rol' internacional'no socialističeskovo sorenovanija v uglubleniji sotrudničestva rabočego klassa USSR i bratskich stran socializma. In: Meľnikova, I.N.(ed.): Porodnennye ..., s. 58.
- 15 Znamenskaja, M.V.: Sotrudničestvo porodnennyh oblastej Ukrajinskogo SSR i bratskich socialističeskich stran v oblasti seľskovo chozjajstva. In: Meľnikova, I.N.(ed.): Porodnennye ..., s. 117.
- 16 Dinis, G.G.: Pravovaja osnova prigraničnyh otnošenij socialističeskich stran. In: Boucová, Z.(ed.): Základné otázky ..., s. 174 a n.
- 17 Gallik, J. - Lajčák, J. - Farkašová, M.: Rozvoj pohraničných ekonomických vzťahov z aspektu XVII. zjazdu KSČ a XXVII. zjazdu KSSZ. In: Boucová, Z.(ed.): Základné otázky ..., s. 227, 229, 231.
- 18 Gbürova, M. - Kováčová, D.: Rozvíjanie kultúrnych stykov východného Slovenska a Zakarpatskej oblasti USSR v rokoch 1948 - 1980. In: Gajdoš, M. - Prunica, S.J.(eds.): Družobné vzťahy pracujúcich Zakarpatia a východného Slovenska: história a súčasnosť. Materiály z československo - sovietského vedeckého seminára. Košice 1985, s. 177.
- 19 Raab, I.: Právne otázky pohraničnej spolupráce ČSSR. In: Boucová, Z.(ed.): Základné otázky ..., s. 336, 341.
- 20 Kmečová, A. - Urbanová, K. - Furmanik, P.: Spoločenské organizácie Národného frontu (SZM, ROH, ZČSSP, KZUP, Česmadok) a ich úlohy v rozvoji pohraničných stykov medzi Vsl. krajom a Zakarpatskou oblasťou USSR. In: Boucová, Z.(ed.): Základné otázky ..., s. 158 - 159.
- 21 Kita, L. - Furmanik, P. - Kmečová A.: Vlijanije obščestvennyh organizacii Nacional'nogo fronta na razvitije prigraničnyh svyazej mežu Vostočno-slovackim krajem SSR i Zakarpatskoj oblastju USSR. In: Dinis, G.G.(ed.): Razvitije prigraničnovo sotrudničestva stran - členov SEV i prjamyh svyazej mežu predpriyatijami SSSR i socialističeskich stran. Materiály Vsesojuznovo seminara. Užgorod, okťabr 1988 g. Moskva 1989, s. 205.
- 22 Uj Szó, 15.10.1999, s. 2.

M.GAJDOŠ, S.KONECHNY

The problem under consideration is the issue of the Rusyn/Ukrainian national minority in wide historic aspect. The minority problems (after implementation of visa regime) could be lessened by widening the trans-border co-operation and by intensification of development of Carpathian Euroregion.

ЗМІСТ

Список учасників	5
Ю. Ріляч. Вступне слово	8
I. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВ В УКРАЇНІ І СЛОВАЧЧИНІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ІНТЕГРАЦІЙНОМУ НАПРЯМКУ	
I.1. ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ	
- Погляд з України (О. Парфонов)	12
- Погляд зі Словаччини (A. Duleba)	23
I. II. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ	
- Досвід України (О. Дергачов)	36
- Досвід Словаччини (G. Mesežnikov)	45
I. III. РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ НАПРЯМКУ	
- Досвід України (В. Цибулькін)	57
- Досвід Словаччини (A. Marcinčin, V. Benč)	68
I. IV. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА З ЄС	
- Погляд з України (О. Власюк)	79
- Погляд зі Словаччини (T. Strážay)	96
II. УКРАЇНА ТА СЛОВАЧЧИНА: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН У ЗВ'ЯЗКУ З ВВЕДЕННЯМ ВІЗОВОГО РЕЖИМУ	
II. I. ПРИЧИНИ ВВЕДЕННЯ ВІЗОВОГО РЕЖИМУ	
- Погляд з України (О. Мищенко)	108
- Погляд зі Словаччини (J. Varšo)	114
II. II. ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ ТА МОЖЛИВИЙ ВПЛИВ НА НЬОГО ВІЗОВОГО РЕЖИМУ	
- Погляд з України (О. Ковчар)	123
- Досвід України (Б. Дяченко)	135
- Погляд зі Словаччини (Š. Homza)	140
II. III. ВІЗОВИЙ РЕЖИМ І ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВИЩЕ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ ТА СЛОВАЧЧИНІ	
- Погляд з України (С. Мітрясва, В. Приходько)	151
- Погляд зі Словаччини (M. Gajdoš, S. Konečný)	159

ISBN 966-7838-12-9

The book presents the papers read by the participants of the International scientific conference that has been held in Uzhgorod in May 31 – June 1, 2000. The conference is the part of the international project "Ukraine – Slovakia: Transformation Problems and Perspectives of Co-operation" which is being carried out by Slovak Foreign Policy Association, Ukrainian Centre for International Security Studies and Transcarpathian Branch of National Institute for Strategic Studies under support of Friedrich Ebert Foundation.

The papers represent personal opinion of the experts. The original author text has been kept.

The book is aimed at a wide audience of scholars, politicians, experts, representatives of state administration and self-governments or those who are interested in issues of international relations between Ukraine and countries of Central and Eastern Europe.

ББК 66.4(4Укр)+66.4(4Сла)

Наукове видання

УКРАЇНА ТА СЛОВАЧЧИНА НАПЕРЕДОДНІ ВВЕДЕННЯ

ВІЗОВОГО РЕЖИМУ:

ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ ТА ПРИКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Матеріали міжнародної наукової конференції,

Ужгород, 31 травня – 1 червня 2000 року

ПП «Видавництво Валерія Падяка»

Ужгород, 88007, вул. Гагаріна 14/3

тел. 8(0312)-933132

E-Mail: padyak@mail.uzhgorod.ua

Головний редактор

В. І. ПАДЯК, к.ф.н.

Випусковий редактор

Л. О. ІЛЬЧЕНКО

У 45 **Україна та Словаччина напередодні введення візового режиму:**
двосторонні відносини та прикордонне співробітництво:
Матеріали міжнародної наукової конференції, Ужгород,
31 травня – 1 червня 2000 року (Фонд Фрідріха Еберта.- Ужгород:
«Видавництво В.Падяка», 2000.- 172 с.

ISBN 966-7838-12-9

В збірнику представлені виступи та доповіді учасників міжнародної наукової конференції, що відбулася у м. Ужгороді 31 травня – 1 червня 2000 року, яка є частиною міжнародного проекту «Україна-Словаччина: проблеми трансформації та перспективи співробітництва», здійснюваного Асоціацією зовнішньої політики Словаччини, Українським центром досліджень проблем міжнародної безпеки та Закарпатським філіалом НІСД за підтримки Фонду Фрідріха Еберта.

Збірник розрахований на науковців, експертів і аналітиків, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, всіх тих, хто цікавиться проблемами міжнародних відносин України з країнами Центральної та Східної Європи.

ББК 66.4(4Укр)+66.4(4Сл)

Підписано до друку 04.07.2000 р. Формат 60х84/16. Друк офсетний.

Умов. друк. арк. 10,75. Тираж 300.

Віддруковано ПП «Графіка».

Ужгород, наб. Незалежності, 21/3/3.